

KULTŪROS BARAI

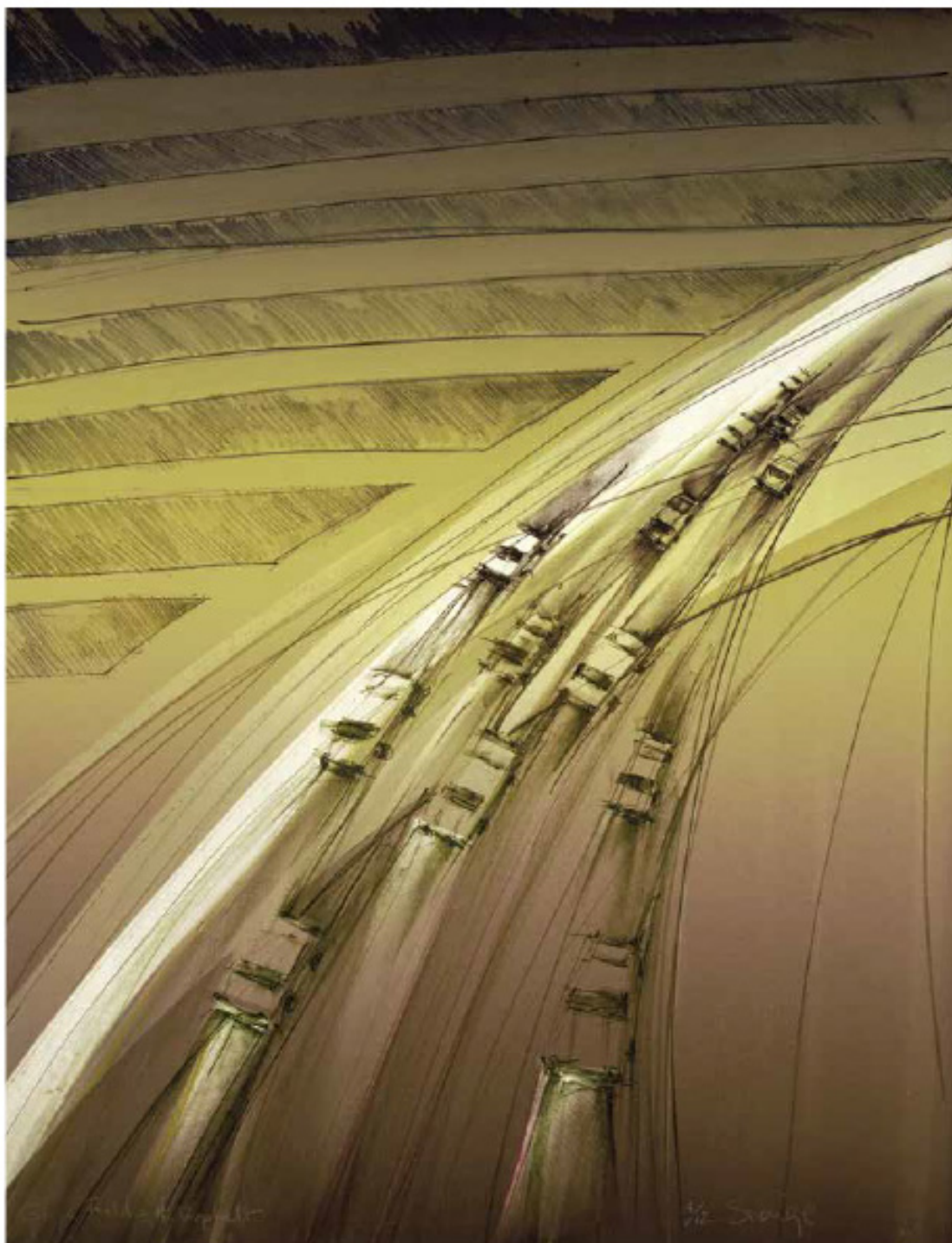
ISSN 0134-3106

2022

8

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Snaigė ŠLEIKA. Žali laukai ir asfaltas. Iš LNDM kolekcijos

Aplė dailininkę skaitykite p. 48

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 8 652 32034

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Ramunė MARCINKIČIŪTĖ
(teatras) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Romėna RAČKAITYTĖ-ČEPAITIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Alfредas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Aušra Marija SLUCKAITĖ-JURAŠIENĖ
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: info@kulturosbarai.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Problemos ir idėjos

Rūta BAGDANAVIČIŪTĖ. Raštinė šmėkla, klaidžiojanti po Europą / 2
Levas KOVARSKIS. Nusikaltimas tikrovės atžvilgiu. *Ar pavyks ištaisyti padėtį* / 8
Nicolas WERTH. *Memorial International* istorijos fronte / 12
Kultūra leidžia praeičiai susitikti su dabartimi, žvelgiančia į ateitį. *Su Europos Parlamento Kultūros ir švietimo komiteto pirmininke Sabine VERHEIJEN kalbasi Kęstutis MEŠKYS* / 17

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Virgilijus ČEPAITIS. Pasaulis, paverstas įkaitu / 22
Airidas VAINORAS. Aš – ukrainietis nuo 1986-ųjų. *Broliai ir visiems, kovojantiems už laisvę* / 26

Kūryba ir kūrėjai

Odeta ŽUKAUSKIENĖ. Psichofizinė Arūno Vaitkūno tapybos galia / 31
Stasys EIDRIGEVIČIUS. Kada Vakarai pažvelgs į Rytų Europos širdį? / 37
Apie kalbos filosofiją ir vilčių epochos pabaigą. *Tomo KAVALIJAUSKO pokalbis su Augustinu DAINIU ir vice versa* / 41
Regina URBONIENĖ. Metaforiški Snaigės Šileikos kraštovaizdžiai / 48
Ieva RODIŅA, Vėsma LĖVALDE, Lauma MELLĒNA-BARTKEVIČA, Ērika ZIRNE. Kaukės, smurtas ir kitoniškumas iš arti. *Latvijos kritikų kolektyvinis dienoraštis apie Lietuvos tarptautinį teatro festivalį The ATRIUM 2022* / 50
Viktorija SINICYNA. Praeities žaizdos šiandienos žvilgsniu. *Eglės Švedkauskaitės režisuoti „Jauno žmogaus memuarai“* / 60
Ramunė MARCINKIČIŪTĖ. Trumpametražis Shakespeare'as. *Gildo Aleksos spektaklio „Titas“ komentarai ir kontekstas* / 63
Vytautas LANDSBERGIS. Lietuva nenorėjo mirti / 68
Donatas KATKUS. Polifoninė muzikos prasmų refleksija. *Rūtos Gaidamavičiūtės fenomenas* / 70
Herkus KUNČIUS. Litbelas. *Neišnešiotas vaiduoklis* / 75
Richard BRAUTIGAN. Eilėraščiai / 83

Praeities dabartis

Magdė VOSYLIŪTĖ. LDK priemiesčių šešėlinė ekonomika / 87

Apie knygas

Vytautas JAKUBAUSKAS. Kaip kuo nors tikėti, bet nieko nesmerkti / 92

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Politinis persifliažas / 93

Viršelio 1 p.: Algis GRIŠKEVIČIUS. Eilinis pasirodymas. 2022. Aliejus, drobė; 100 x 150

4 p.: Nojaus arka. 2022. Aliejus, drobė; 200 x 150. Iš Algio Griškevičiaus parodos „Prieblandos zonoje“, kuri rugsėjo 1 d. atsidarys Vilniuje, LDS galerijoje

Rūta BAGDANA VIČIŪTĖ

RAŠISTINĖ ŠMĖKLA, KLAIDŽIOJANTI PO EUROPA

Dar visai neseniai atrodžiusi saugi „spektaklio *vi-suomenės*“, Guy Debord'o žodžiais tariant, egzistencija buvo savaime suprantama. Svaiginomės įvaizdžių regimybėmis, vaikėmės malonumų, kokius teikia besaikis vartojimas, visa tai iš inercijos laikydami socialine gerove, net lemtimi.

Tačiau lengvabūdišką vartotojų pasaulį sukūrė Karlo Jasperso kadaise aprašytos ribinės situacijos, užplūdusios lyg viena už kitą didesnės cunamio bangos, griaudamos rutinišką kasdienybės paprastumą, ardydamos pačius gyvenimo pamatus.

Dar vakar košmaru, pragaru, net Apokalipse vadinome *Covid-19* pandemiją. Įsisiautėjusios Giltinės šokis sukėlė šoką – aistringiems vartotojams teko užsidaryti namuose, vengti pramogų, net iliuzijos apie amžiną jaunystę, garantuotą sėkmę ir gerovę susprogo tarsi apgaulingai švytintys muilo burbulai.

Tačiau dabar matome, kad ribinė pandemijos situacija toli gražu neprilygsta destrukcijos potencialui, kuriuo disponuoja patys žmonės. Baisiausias patirtis atskleidžia Rusijos karas prieš Ukrainą, atvėręs juodžiausią *homo sapiens* (?) prigimtį – rusų kareiviai demonstruoja šiurpų beprasmišką žiaurumą prieš bejėgius civilius, kuriuos dar visai neseniai meilikaujamai vadino broliais, kankina ir žudo karo belaisvius, apskritai spjauna į bet kokią tarptautinę karo teisę ir etiką. „*Tai valstybinis terorizmas, kuriuo siekiama politinių tikslų*“, – pabrėžė dienraščio *Die Welt* korespondentas Clemensas Werginas. Pasak JAV fi-

lantropo George'o Soroso, ant kortos pastatytas visos žmonijos likimas, nes Maskva grasina Trečiuoju pasauliniu karu.¹

Ankstyvą vasario 24-osios rytą milijonams ukrainiečių išslydo žemė iš po kojų. Tačiau tauta pakilo didvyriškai jos ginti, paversdama niekais idiotiškai pasi-pūtelišką Putino planą užimti Kyjivą per 3 dienas. Jau šeštą mėnesį vyksta karas, užpuolikai lėtai, bet atkakliai stumiami iš užimtų teritorijų. Pajutęs svylant padus, Kremlius pakeitė plokštelę. Neapsakomai ciniškai skamba Rusijos spec. tarnybų manipuliatyviai skleidžiama propagandinė Vakarams adresuota kampanija „Nežeminkite Rusijos“. Bandoma pasinaudoti tam tikros vakariečių dalies naivumu arba makiavelišku apsukrumu, o gal tiesiog banaliu godumu. Antai neseniai „atostogauti“ į Maskvą nuskuodęs *Nord stream-2* krikštatėvis, Vokietijos ekskancleris Schröderis, ten aptarė su Putinu svetimos šalies kapituliacijos galimybes. Blogiausia, kad liūdnei pagarsėjusi *šrioderizacija* jau pagraužė ir kai kurių dabartinių Europos lyderių savigarbą. Prancūzijos, Vokietijos, Italijos vadovai nuvyko į Kyjivą, kad įtikintų prezidentą Volodymyrą Zelenskį sutikti su paliaubomis, darant nuolaidas Rusijai, t. y. atsisakant tam tikrų jos užgrobtų šalies teritorijų. Ukrainos prezidentui užteko įžvalgos atpažinti Trojos arklį ir tvirtumo jį atstumti.

Rusija begalę kartų parodė, kaip lengvai pasirašinėja sutartis, o dar lengviau jas laužo – štai susitarimą dėl Ukrainos grūdų, kurių „orkai“ dar nespėjo

išvogti, eksporto jau kitą dieną „ratifikavo“, apšaudydama Odesos uostą. Tiesiog dar kartą įžūliai paneigė Habermaso apibrėžtą demokratinių susitarimų logiką, gudriai testuodama, ką vakariečiai atsakys į tai? Ne veltui disidentas Andrejus Piontkovskis tokius „*pa-liaubų pokštus*“ tiesiai vadina padlaiživimu agresoriui, demokratijos išdavyste, su nerimu pridurdamas: „*Neįsivaizduoju, kaip NATO apgins Baltijos valstybes, jei Ukraina pralaimės.*“²

Tačiau užvis baisiausia yra karo kasdienybė. Miestai bombarduojami, gyvenamieji namai virsta griuvėsiais. Sprogdinamos ligoninės, gimdymo namai, senelių prieglaudos, psichiatrijos klinikos, teatrai, nepaisoma net aiškiai matomų užrašų, kad čia glaudžiasi vaikai. Maža to, *Amnesty International* apkaltino Ukrainą, neva ji pati kelia pavojų civiliams, nes dislokuoja savo karius gyvenamuosiuose rajonuose. Pasipiktinimo tokiais insinuacijomis lavina kilo ne tik Ukrainoje. Tai kas gi siūloma? Neginti savo miestų? Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas Laurynas Kasčiūnas šią ataskaitą pavadino „*politizuota, nekompetentinga ir tiesiog melaginga, atkartojančia Rusijos propagandą ir pridengiančia Maskvos karo nusikaltimus*“.

Kasdien daugėja pabėgėlių, bet ne visiems pasiseka, nes civilių autobusai apšaudomi. Šeimos išdraskomos, atskiriamos. Daugybė šiurpių pavyzdžių sugniaužia širdį. Devynmetis Oleksandras du mėnesius buvo priverstas gyventi atskirai nuo tėvų, nes šie liko Ukrainos valdomoje dalyje, o vaikas atsidūrė Rusijos kontroliuojamoje zonoje. Vienuolikmetis berniukas turėjo 960 km vienas traukiniu keliauti iš Zaporizės... Mažamečiai, šaltuose, drėgnuose rūsiuose besislepiančys su šeimomis, miršta nuo dehidracijos arba mato nusikamavusių tėvų mirtį. Apstu kraupių su tuo susijusių istorijų. Šešiolikmetė Katia pasakojo, kad bombų slėptuvėje mirus mamai, mažasis broliukas ją vis purtė, maldaudamas nemiegoti, nes mirtinai sušals...

Nėra galimybės net palaidoti mirusiųjų, nes virš galvų krinta bombos. Kartais paskubomis kapas supilamas tiesiog namų kieme. Internete plačiai pasklido istorija, kad šešiametis Vladas kiekvieną dieną eina prie mamos kapo ir neša valgyti, nes labai dėl jos nerimauja...

Okupuotų miestų gatvėse guli išniekinti kūnai. Kulkos pakaušiuose, daugelio rankos surištos už nugaros, nulupinėti nagai, kartais išdegtos net akys...

Užpuolimų cinizmą gerai iliustruoja Ukrainos kario Deniso Mironovo istorija. Jo motina Natalija tikėjosi, kad sūnaus, rusų paimto į nelaisvę, sulauks gyvo, kai bus keičiamasi belaisviais, tačiau išvydo jį karste ir vos galėjo atpažinti: sulaužyti šonkauliai, pradurti plaučiai... Paaiškėjo, kad Rusijos FSB agentai ištisas savaites jį laikė surišę, daužė, kankino elektros šoku, o tada jau mirusį įtraukė į mainų sąrašą.

Prievartaujamos moterys, mergaitės, net kūdikiai ir paliekami gulėti tarp griuvėsių. Rusų kareiviai taip elgiasi nieko nesivarždami – rašoma, kad šešiametis berniukas, matydamas žiauriai žagintą motiną, pražilo...

Kartais moteris, vaikus rusai prievartauja, kad pažemintų, sutryptų tautinę jų savimonę. Buvo perimtas pokalbis, kaip vieno tokio orkų „didvyrio“ žmona skatina sutuoktinį „*tvarkyti visas tas ukrainietes*“, tik primena, kad nepamirštų užsimauti prezervatyvo... Liudmila Denisova, dalyvavusi laidoje „Svečiuose pas Gordoną“, pabrėžė: „*Rusijos kariuomenė masiškai prievartauja moteris, mergaites, tuo siekiama, kad jos nebegalėtų arba nebenorėtų gimdyti. Vaikų prievartavimas ar išvežimas įvaikinti į Rusiją irgi yra genocidas, kurio tikslas – ištrinti tautos tapatumą.*“³

Palikdami ukrainiečių atsikovotas teritorijas, rusų kareiviai užminuoja laiptines, kiemus, net vaikų žaidimų aikšteles su paskubomis sukaltais kryžiais mirusiesiems. Ukrainos poetė Halyna Kruk, sužinojusi, kad iš Bučos traukdamiesi užpuolikai išplėstuose namuose užminavo spinteles, šaldytuvus, stalčius, konstatavo: „*Reikia turėti pragariškų užmačių, kad šitaip elgtumeisi.*“ Greta visų baisybių tvyro gūdi nežinia, kur vežami milijonai žmonių iš okupuotų Ukrainos žemių, ypač daug į Rusijos glūdumą išgabenamama vaikų iš globos namų.

Karo vaizdai, baisumu pranokstantys bet kokią siaubo filmą, vadinami XXI amžiaus pragaru. Tačiau keista – savotišku išsigelbėjimu šiais tragiškais laikais tampa poezija, anot poetės Julijos Musakovskos, „*at-spindinti tai, kas vyksta. Yra autorių, kuriuos baisi karo*

patirtis nutildė, jie nebegali rašyti. Tačiau yra tokių, kuriems poezija padeda išverti karo baisumus, yra tarsi deguonies kaukė.“⁴

Bučos miestelis, kuriame iki karo gyveno 36 tūkstančiai žmonių, po surengtų skerdynių liko tuščias, o Putinas apdovanojo žudikus už „didelį heroizmą ir drąsą“, pabrėždamas, kad jie „tapo sektinu pavyzdžiu, kaip narsiai, atsidavusiai ir profesionaliai reikia vykdyti karinę pareigą“...

Rusai didžiuojasi po keleto mėnesių blokados ir intensyvių bombardavimų užėmę Mariupolį, koridorių į Krymą, nors kadaise klestėjusį miestą pavertė vaiduokliškais griuvėsiais, jame „įsiviešpatavo Tamsos, Puvimo ir Raudonosios Mirties valdžia“.⁵

Azovstal gamykloje įsitvirtinę ukrainiečių kariai ir civiliai grūmėsi iki paskutinės minutės, o ištrūkusieji iš pragaro pasakoja apie tūkstančius kūnų, yrančius tarp griuvėsių. „Zombių“ automobiliai zuja po mirusį miestą, transliuodami patriotines dainuškas ir girdamiesi, kaip sėkmingai vyksta „rusiškų žemių surinkimas“.

Dokumentiniame filme „Mariupolis. Pragaro kronikos“⁶ pasakojama, kad žmonės gamindavo maistą tiesiog gatvėje, jei dar turėdavo iš ko, daugelis badavo. Per blokadą pinigai išvis neteko vertės – pereita prie mainų. Kai kas auksą mainė į vandenį. Bet kokį. Kartais tekdavo gerti net iš radiatorių. Moterims didžiausia dovana kovo 8-osios proga buvo tai, kad pasnigo, nes ištirpinusios sniegą galėjo numalšinti sekinantį troškulį.

Nufilmuota, kaip į paskubomis iškastas duobes verčiami lavonai. Žmonės vylėsi, kad saugiausia vieta bus Mariupolio dramos teatras, nes virš jo ir abiejose pusėse didelėmis ryškėmis raidėmis buvo užrašyta: „Vai-kai“. Nepadėjo nei šis užrašas, nei tai, kad čia vertingas kultūros paminklas. Beje, agresoriai specialiai taikosi į kultūros paveldą: bombarduoja muziejus, bibliotekas, universitetus, koncertų sales, maldos namus, iš okupuotų teritorijų išveža vertingus paveikslus, rankraščius. Brutali jėga nekenčia kultūros ir meno, liudijančių žmoniškumą.

Apie tai, kas dedasi, pasakojo ir Mantas Kvedaravičius, tačiau filmuodamas antrą filmo „Mariupolis“ dalį, režisierius buvo nužudytas. „Mariupolis 2“, baigtas kurti montažo režisierės Dounios Sichovos, Kanų

kino festivalyje įvertintas specialiu prizu kaip „labai radikalus, drąsus, meniškas ir egzistencinis kūrinys, kuriam neprilygsta joks kitas konkurso dalyvis“.

Neegzistuojantys Niekio imperijos žmonės

Mūšiuose užpuolikų žūsta tūkstančiai, Kyjivo meras Klyčko tvirtina, kad rusų kareivių kūnai „skaičiuojami ne vienetais, o tonomis“. Rusijos kariuomenė, kuri skelbiasi „savų nepaliekanti“, – toks šūkis rodytas ir stenduose Lužnikų stadione per prokremlišką mitingą, – atitarnavusią „patrankų mėsą“ tiesiog krauna į sunkvežimius ir veža į iškastas duobes – bendras kapavietes arba sudegina mobiliuosiuose krematoriumuose, kad nusiųptų žuvusiųjų skaičių. Bet dažniau net nesistengia surinkti lavonų, palieka juos tysoti pakelėse.

Elgiamasi, anot Putino, civilizuotai (*sic!*) ir „griežtai pagal planą“, apsimitant tarsi nieko nebūtų įvykę: „Žuvusio kario nebuvo, jis nekariavo, negyveno, nemirė. Jis net ne šmėkla. Ir tai yra Absoliutaus Niekio ideologija [...]. Niekis suryja atmintį, vardus, prasmes, tikslus. Tai ir yra Putino Niekio imperija ir jo Niekio tauta.“⁷ Gal tie pilki, tačiau nuožmūs kareiviai iš tolimiausių, skurdžiausių, depresyvių Rusijos regionų, pasak Natalios Nagornos, „atvykėliai iš ano šimtmečio“, vagiantys net klozetus kaip neregėtą naujovę jų gyvenamame užkampyje, iš tikrųjų niekam nerūpi, jei net motinos, žmonos ar seserys neklausia, koks jų likimas. Vadovaujantis tokia Niekio ideologija, joks karas nevyksta, vykdoma tiesiog „speciali karinė operacija“, ir skerdynių Buchoje nebuvo – pasak Rusijos propagandistų, tai klastotė, gatvėse gulinėja negyvėliais apsimitantys aktoriai...

Baisu ne tai, ką tvirtina Putinui parsidavę agitacijos „zombiai“, o tai, kad net Vakaruose atsiranda jais tikinčių ir tvirtinančių, esą „ne viskas taip vienareikšmiška“... Gal jau nebesugebama aukų atskirti nuo žmogžudžių?

Zygmuntas Baumanas, antrindamas Jaspersui, rašė, kad ribinės situacijos, priverčiančios rinktis tarp gėrio ir blogio, atskleidžia tikrąją žmogaus esmę. Baisiausius nusikaltimus vykdančias asmenys nebūtinai yra monstroi iš prigimties – kasdienybėje jie atrodo net

visai paprasti, paslaugūs, dažnai pilkos vidutinybės. Rusų kareiviai, paversti karo žaisliukais, irgi vienaip ar kitaip renkasi. Dalis jų susivokę atsisako dalyvauti žudynėse, išdrįsta nevykdyti įsakymų, dezertyruoja, rizikuodami, kad su jais susidoros saviškiai. Antai du rusų kariai, pasigailėję ukrainietės su vaiku, buvo šaltakraujiškai nušauti tautiečių. Kiti paklūsta vadams iš baimės, nematydami kitos išeities, nors nepritaria tam, kas vyksta, vis tiek stropiai vykdo vadų įsakymus. Deja, didžioji dauguma be jokių abejonų mėgaujasi, galėdami daryti tai, ko visada slapčiomis troško ir už ką yra nebūdžiami, priešingai – apdovanojami! Antraip Ukraina nebūtų priversta braidyti po kruviną skausmo jūrą. Bėlieka tikėtis, kad agresija neišsiplės iki viską naikinančio Trečiojo pasaulinio karo, – tokią viltį išreiškė ir performansas „(Iš)plaukti“ (*Swimming Through*), surengtas prie Rusijos ambasados Vilniuje, Ukrainos didvyrių gatvėje. Olimpinių (ir pasaulio) čempionė Rūta Meilutytė plaukė per kraujo spalva nusidažiusį tvenkinį. Anot šio projekto organizatorių – Bertos Tilmantaitės, Neringos Rekašiūtės, Rūtos Meilutytės ir Aurelijos Urbonavičiūtės, – šis „*viltingas plaukimas per kraują simbolizuoja nuolatines, nenuilstamas, nepaliaujamas pastangas (iš)plaukti*“.⁸

...Kiek atitrūkdami į šalį, galėtume prisiminti serbų kilmės menininkės Marinos Abramovič, savo performansuose nevengiančios rizikos, fizinio skausmo, dažnai vaikštančios peilio ašmenimis, bene žymiausių kūrinių „Ritmas 0“. Menininkė stovėjo šalia stalo, ant kurio buvo išdėlioti 72 daiktai, tarp jų žirklys, peiliai, skalpeliai, net užtaisytas pistoletas, siūlydama žiūrovams, naudojantis tais daiktais, daryti su jos kūnu bet ką. Leido viską kontroliuoti publikai. Tai liudijo užrašas: „*Aš esu daiktas.*“ „*Per pasirodymą prisiimu visą atsakomybę.*“ Taip rizikuodama Abramovič norėjo patikrinti, kaip toli žmonės gali nueiti, jeigu jaučiasi nebūdžiami. Iš pradžių visi jautėsi priblokšti, tik vienas kitas nedrąsiai lietė ją rože, paskui rankomis, vėliau pradėjo peiliu pjaustyti drabužius, juos nuplėšinėti, kai kurie įsidrąsino seksualiai priekabauti. Ketvirtąją performanso valandą jau raižė peilio ašmenimis menininkės kūną, srūvant kraujui, galiausiai net prispaudė ginklą jai prie

smilkinio, uždėję pačios Marinos pirštą ant gaiduko. Kažin ar ji dar vaikščiotų žeme, jei galerijos darbuotojai nebūtų nutraukę performanso, trukusio 6 valandas. Abramovič teigė supratusi šurpią tiesą: „*Jei paliksi visišką laisvę žiūrovams, jie gali tave nužudyti.*“

Putinas savo kareiviams suteikė visišką laisvę žudyti svetimoje žemėje.

Raštinė logika ir jaudulys, nuplėšiantis korektiškumo priedangas

Antrojo pasaulinio karo pergalės arklį pasibalnojusi raštinė šmėkla atgijo XXI amžiuje, šurpindama brutalumu, neprilygstamu sadizmu. Jai siautėjant, mirtis kiekvieną akimirką alsuoja į nugarą, mėgaudamasi savo parankinių veiklumu.

Buvęs Ukrainos Rados deputatas Borislavas Bereza primena, kad visą šį pragarą užkūrė naujieji naciai – rašistai. Raštinė nacizmo versija, cinizmu, prievarta, kraugerškumu pranokstanti net gestapo žiaurumus, supurtė ir pažadino civilizuoatą žmoniją, ilgai siekusią kompromisinių susitarimų. Postmoderniu žvilgsniu pasaulis spalvingas, jo negalima redukuoti į dvi priešingas spalvas. Tačiau šio karo kontekste, pasak šachmatininko, pasaulio čempiono Gario Kasparovo, egzistuoja tik juoda ir balta spalvos – nes dabar susiduriama su absoliučiu blogiu, tarsi būtų išsiveržęs tamsiausias pašamonės gaivalas. Galia demonstruojama taip atvirai ir tiesiogiai, agresorius elgiasi taip žiauriai, o juodą ir baltą spalvas taip ciniškai bandoma sukeisti vietomis, kad daug kam aptemsta protas. Išryškėja leviataniška prigimtis, griau-nanti pačius žmoniškumo pamatus.

Putinas, apsėstas manijos pagal save perrašyti istoriją, bando tai padaryti bet kokia kaina, kurią moka net su malonumu, juk ne jo anūkai žūsta karo frontuose. Saugiai tūnodamas bunkeryje, bando atsukti laiką atgal, tvirtina nesitaikstysiantis su „didžiausios katastrofos“, kokia laiko Sovietų Sąjungos žlugimą, padariniais, susigrąžins visas neva neteisėtai nuo jos atsiskyrusias teritorijas.

Amerikiečių pragmatizmo filosofas Richardas Rorty's irgi kalbėjo apie istorinių diskursų perrašymus, atseit bet

kokie susitarimai laikini, viskas priklauso nuo besikeičiančių aplinkybių, pragmatiškų poreikių. Baumano žodžiais tariant, jie likvidūs, „kišeniniai“, todėl gali nuolatos keistis. Taigi egzistuoja tik *mažieji pasakojimai*, nebėra stabilaus atramos centro, kolonos, į kurią būtų galima atsiremti, stengiantis suvaldyti pasaulio, persmelkto postmoderniu, *silpnuoju mąstymu*, dinamiką.

Rusija irgi siekia pragmatiškai perrašyti istoriją, tačiau daro tai drastiškai, radikalai. Čia jau ne postmodernus rortiškas skirtubių sugretinimas, pasidavus Gianni'o Vattimo konstatuotam *silpnojo mąstymo* takumui. Šis perrašymas priešingas postmodernistinei sampratai, nes pretenduoja įdiegti *didįjį pasakojimą*, siekia autoritariškai įtvirtinti vienintelę neginčytiną imperinę tiesą, kuriai nevalia oponuoti, išdrįstantieji tą daryti atsiduria už grotų arba yra nužudomi, geriausiu atveju spėja emigruoti.

Tokiai agresiją pateisinančiai ideologijai nereikia jokio racionalumo, nuoseklumo ar logikos, ji remiasi prieštarinčiausiais, iracionaliausiais dalykais.

Rusijos lyderis, kad sustiprintų autokratinės savo pozicijas, gudriai manipuliuoja vakarietiška demokratija, postmodernizmu, kuriam būdingas *silpnasis mąstymas*, atveriantis kelią įvairiausioms interpretacijoms, suvokiantis racionalumo ribas, sureikšminantis eklektiką ir prieštaras. Putinas kaip alternatyvą pateikia savąją racionalumo versiją, juk postmoderniajame pasaulyje turi teisę gyvuoti skirtingiausi požiūriai. Postmodernizmo idėjas, eklektiką, prieštarumą autokratinis režimas jam būdingu greičiu pragmatiškai pasitelkia, kad pateisintų agresyvius politinius veiksmus.

Čia racionalumas – tik instrumentas, neturintis savaiminės vertės, jį lengvai galima apversti aukštyn kojomis, kvaziracionaliai vadovaujantis imperine rašizmo logika. Tokiame fone šaltakraujiškai vykdomi šiurpiausi nusikaltimai.

Propagandistai šalies piliečiams kalte kala į galvas „nuskriaustosios“ Rusijos įvaizdį, aiškindami, kad iš jos atimta tai, kas teisėtai priklauso. Esą rusai buvo priversti griebtis „*specialiosios karinės operacijos*“, kad apsigintų nuo grėsmės iš Vakarų, nors jokių to įrodymų nepateikia, bet „liaudžiai“ jie net nerūpi.

Tokia propaganda įnirtingai brukama kaip nekvestionuojama tiesa, pasirūpinus užblokuoti informaciją, sklindančią iš išorės, – jau uždrausti vakarietiški žinių šaltiniai, net *Facebook*, dabar virtęs *Meta*. Atrodo, tikslas pasiektas – daugumą rusų pavyko taip „užzombinti“, kad jie pritaria viskam, ką daro Putinas. Propagandiniai kludiesiai, vakariečiams atrodantys absurdiški, Rusijoje krinta į našią dirvą ir brandina šiurpius agresijos vaisius.

Propagandistai keikia ir Lenkiją, Baltijos šalis, grąsina net Suomijai su Švedija, ypač kai abi pareiškė norą stoti į NATO.

Propagandiniai kaltinimai kitoms šalims formuluojami, primetant joms savąjį elgesio modelį, – savotiškas veidrodinis efektas, regint kitame savo brutalumo atspindį. Rusija labai šaltai ir racionaliai tuo naudojasi, agresyviai užimdama karingą poziciją ir vaidindama kovotoją su pasaulio blogiu.

Neatsitiktinai Maskva be paliovos laužo susitarimus, į kuriuos naiviai apeliuoja Vakarai. Pavyzdžiui, sutariama dėl humanitarinio koridoriaus, kad civiliai galėtų išvykti iš karo veiksmų zonos, bet rusų kariškiai apšaudė pabėgėlių autobusus, net žmones, stovinčius eilėje prie vandens ir duonos. Kieno galia, to ir valia? Neįmanoma tartis su užkietėjusiu veidmainiu, kaip neįmanoma laimėti šachmatų partijos, jei priešininkas žaidžia pokerį.

Žiauraus karo akivaizdoje nebegelbsti jokios politinio korektiškumo priedangos. Svarstydamas apie tai, prisiminiau Nacionaliniame Kauno dramos teatre režisieriaus Aleksandro Špilevojaus pastatytą spektaklį „Jaudulys“ pagal Ivano Vyrypajevo pjesę. (Beje, po to, kai šis dramaturgas palaikė Ukrainą, atvirame laiške paskelbęs, kad savo honorarus nuo šiol perves į paramos jai fondą, visi Rusijos teatrai iš savo repertuaro skubiai išbraukė spektaklius pagal jo pjeses.) „Jaudulys“ nėra tiesiogiai susijęs su karu, pats Vyrypajevas sako, kad po Rusijos invazijos į Ukrainą pasaulis apsivertė, dauguma kūrinių neteko prasmės, vis dėlto ši jo pjesė ribinėje situacijoje tapo net aktualesnė negu anksčiau.

Lenkų žurnalistas, imdamas interviu iš amerikiečių rašytojos Uljos Richtės, užduoda „nekorektiškus“ klausimus, kurių buvo įspėtas vengti: apie antisemitiz-

mą, vokiškas šaknis, apie tai, kodėl jai neskirta Nobelio premija. Tai nervina rašytojos atstovus, besirūpinančius jos įvaizdžiu, o dar labiau savo pačių karjera ir komercine sėkme. Tie klausimai išprovokuoja rašytojos atsivėrimą, prikelia prieštarigus jausmus, tai, apie ką ji ilgai bijojo prabilti. Ulja patiria tokį stiprų jaudulį, kad prasiveržia ilgai slopinta vidinė ugnis, išdeginanti visas fasadinio korektiškumo priedangas, apnuoginanti pačią esmę.

Ukrainoje vykstantis karas, liepsnojantis sadistine aistra, kelia tokį stiprų egzistencinį jaudulį, kad nebe galima toliau tęsti politinio korektiškumo žaidimų, mėginant kažkaip užglaistyti šturpią tikrovę. Kas darytina, kad karo košmaras kuo greičiau baigtųsi? Didžiausia klaida, anot Piontkovskio, būtų Ukrainos kapituliacija pagal „politiškai korektišką“ planą, siūlomą Italijos, Prancūzijos, Vokietijos, nes jis puikiai atitinka Rusijos slaptųjų tarnybų rezgamą kampaniją „Nežeminkite Rusijos“. Toks „*paliaubų pokštas*“ atvertų duris Kremlui žengti toliau ir pradėti Trečiąjį pasaulinį karą. Kol kas, regis, ne itin naivu tikėtis, kad atsiras ir kitų galimybių, pavyzdžiui, agresorius tiesiog pristigs jėgų, išsikvėps arba bus išvytas iš Ukrainos.

Bet kol kas karo vežimas monstriškai rieda pirmyn, traiškydamas bet kokias vertybes, principus, žmogiškumo likučius.

Kokį paminklą sau renčia Putinas, dėbčiodamas į Petrą Pirmąjį, pastačiusį Peterburgą, jeigu Kremliaus patvaldys griaua svetimus miestus, kasdien iššvaistydama milijardus kruvinai destrukcijai, užuot bent dalį tų pinigų skyręs savo šalies gerovei – jei ne dėl vargstančių žmonių, tai dėl savo paties pozityvaus įvaizdžio ateities istorijos vadovėliuose? Tačiau to daryti neleis maniakiškas Putino pasipūtimas, kurį geriausiai išreiškia šūkis „*Rusija aukščiau visko*“, jau seniai tapęs aksioma, nes įsiūtis nebevaldomas ir nepaiso jokios logikos...

Tiesa, atsiranda šiokių tokių protesto ženklų – liepos 26-ąją 106 rusų šeimos pagaliau kreipėsi į RF prezidentą, reikalaujamos nedelsiant surasti Ukrainoje dingusius karius. Tų parašų apgailėtinais mažai, atsižvelgiant į tai, kiek tūkstančių užpuolikų jau yra žuvę.

Vis dėlto gal čia pirmas nedrąsus žingsnis, pastangos blaivytis iš dezinformacinės narkozės?

...Irpinėje visiškai sugriautame mieste netoli Bučos, pianistas Darius Mažintas, vilkėdamas neperšaujamą liemenę, atliko klasikinę muziką. Tai Dmitrijaus Kanovičiaus fondo *Looking at the Stars* (kurio meno vadovas Mažintas) tęstinė akcija skleisti muzikos galią ir šviesą pačiose tamsiausiose vietose. Skambėjusi kalėjimuose, pataisos namuose, dabar muzika sklandė tarp griuvėsių, bandydama suteikti vilties žmonėms, nukamuotiems karo baisių...⁹ ■

¹ Apie invaziją į Ukrainą prabilo ir Sorosas: įspėja, kad Rusija sukels Trečiąjį pasaulinį karą. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1701781/apie-invazija-i-ukraina-prabilo-ir-sorosas-ispēja-kad-rusija-sukels-trečiai-pasaulini-kara>

² <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/andrius-piontkovskis-neisivaizduoju-kaip-nato-apgins-baltijos-valstybes-jei-ukraina-pralaimes.d?id=90549741>

³ Rasa Baškienė. Moterų ir vaikų prievartavimai kaip karo Ukrainoje ginklas. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/moteru-ir-vaiku-prievartavimai-kaip-karo-ukrainoje-ginklas/>

⁴ Lietuvoje viešinos rašytojos iš Ukrainos – apie Europos „susirūpinimą“ bei poezijos galią karo metu. Prieiga internete: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/poetes-is-ukrainos-kauno-literaturos-savaiteje-poezija-kaip-budas-istverti-karo-baisumus-286-1677262>

⁵ Edgar Allan Poe. Raudonosios Mirties kaukė. Vilnius: *Alma littera*, 2006, p. 195.

⁶ Mariupol. Мариуполь. Хроніки Пекла / The Chronicles of Hell. Prieiga internete: <https://hivean.com/hive-109255/@borepstein/mariupol-the-chronicles-of-hell>

⁷ Gintautas Mažeikis. Jų ten nėra, jų ten nebuvo: absoliučios nepagarbos savo kareiviams valstybė. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1632327/gintautas-mazeikis-ju-ten-nera-ju-ten-nebuvo-absoliucios-nepagarbos-savo-kareiviams-valstybe>

⁸ Performansas prie Rusijos ambasados: Rūta Meilutytė – kraujo spalva nudažytame tvenkinyje. Prieiga internete: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/ukrainos-didvyriu-gatveje-priesais-rusijos-ambasada-tvenkinys-nusidaze-kraujo-spalva-56-1663204>

⁹ <https://www.tv3.lt/naujiena/gyvenimas/tarp-griuviesiu-ukrainoje-grojes-lietuvis-atvere-sirdi-gyvenime-nenoreciau-pamatyti-to-ka-teko-n1165374>.

NUSIKALTIMAS TIKROVĖS ATŽVILGIU

Ar pavyks ištaisyti padėtį

Vos per vieną mėnesį kartu su milijonais žmonių atsidūriau susidvejinusiame, perskeltame pasaulyje. Skaudžiausia to lūžio našta, žinoma, užgriuvo Ukrainą. O aš asmeniškai patyriau keistą psichosocialinę dramą, apie kurią anksčiau nebuvau net susimąstęs. Geranoriškai nusiteikę, mąstantys, tikrai ne radikalūs asmenys staiga iš bendros tikrovės buvo nublokšti į dvi diametraliai priešingas jos plotmes. Žodį „tikrovė“ čia vartoju ne kaip metaforą. Turiu omenyje tikrovės esatį. JAV eksprezidento Donaldo Trumpo posakis „*alternatyvūs faktai*“, iš kurio daugelis anksčiau šaipydavosi, nes laikė nevykusiu pokštu, staiga prislėgė mus kaip sunkiai suvokiamas, pavojingas reiškinys – „alternatyvi tikrovė“.

Nors šio psichosocialinio skilimo katalizatorius akivaizdžiai yra Rusijos sukeltas karas prieš Ukrainą, tendencija sąmoningai modeliuoti tikrovę, pritaikant ją tam tikrai grupei, pastebima jau nuo XX a. pradžios. Sigmundas Freudas, giliai apmąstęs sąveiką tarp individualios ir socialinės psichologijos, šį gyvenimo posūkį stulbinamai aiškiai aprašė trumpoje esė „Mintys apie karą ir mirtį“ (1915). Jo žodžiai vis dar skamba kaip niūrus perspėjimas: „*Kad įveiktų priešą, ji [valstybė] pasitelkia ne tik įprastus karo veiksmus, bet ir sąmoningą melą bei apgaulę tokiu mastu, koks pranaoksta ankstesnių karų praktiką. Valstybė reikalauja iš savo piliečių didžiausio paklusnumo ir pasiaukojimo, bet kartu elgiasi su jais kaip su vaikais, pernelyg saugodama paslaptis, cenzūruodama naujienas bei nuo-*

monių reiškimą. Todėl žmonių intelektas slopinamas, jų sąmonė tampa bejėgė, susidūrusi su nepalankiais įvykiais ar grėsmingais gandais. Valstybė išsižada garantijų ir sutarčių, kuriomis buvo įsipareigojusi kitoms valstybėms, begėdiškai pripažįsta savo grobuoniškumą ir valdžios troškimą, tačiau reikalauja, kad visa tai sankcionuotų privatūs asmenys patriotizmo vardan.“

Amerikiečių teoretikas Edwardas L. Bernaysas, laikomas „ryšių su visuomene tėvu“, 1928 m. aprašė, kokie sociopsichologiniai mechanizmai taikomi, kad prekybos ir politikos reklama būtų efektyvi. Šią naują technologiją jis laikė teigiamu pasiekimu, skatinančiu kapitalistinę ekonomiką. Tais pačiais 1928 m. Hitleris nacistinės Vokietijos propagandos ministru paskyrė Josephą Goebbelsą. Pasaulis netrukus įsitikino, kad „*teigiamą pasiekimą*“ galima pritaikyti toli gražu ne teigiamiems tikslams.

Retai susimąstome, kad tikrovės suvokimas didžia dalimi priklauso nuo visuomeninių procesų. Grupiniai interesai savaip apdoroja pavienių žmonių nusiteikimą, pritaikydami jį grupės reikmėms, taigi individams tenka susitaikyti, kad objektyvi tikrovė paverčiama visai kitokia. Reikalui esant, sąmoningo individualaus suvokimo visuomeniniam apdorojimui pasitelkiamas ir maginis mąstymas. Kaip modeliuojama „alternatyvi tikrovė“, akivaizdžiai atspindi įvairių religijų diegiami dievų bei pomirtinio gyvenimo įvaizdžiai. Su jų mitologija susietas

pasaulio, žmonijos ir moralės suvokimas sukuria epistemą, kuri asmenims, šią religiją išpažįstantiems „iš vidaus“, atstoja tikrovę. Specifiškai adaptuota „tikrovė“ sustiprina tarpusavio pasitikėjimą, o žmonės, turintys kitokį „tikrovės“ supratimą, atrodo vos ne bepročiai, bent jau neapsakomai kvaili. Mūsų laikais situacija pasikeitė – socialinės grupės ar net pavieniai asmenys tuos pačius psichinius mechanizmus sąmoningai taiko, siekdami masinės sekuliaros indoktrinacijos, ir iš esmės skaldo visuomenę, pasitelkę šiuolaikinės komunikacijos priemones.

Hannah Arendt aprašė saviapgaulę, XX a. 7-ajame dešimtmetyje apėmusią Jungtines Valstijas. Ji rėmėsi oficialia keturiasdešimt septynių tomų ataskaita „Politinių sprendimų dėl karo Vietname priėmimo istorija“. Šią didžiulę studiją užsakė JAV gynybos sekretorius Robertas S. McNamara, tačiau JAV vyriausybė šį dokumentą trejus metus iš esmės ignoravo. Ataskaitos išvadas žurnalas *New York Times* paskelbė 1971 m. Pats publikacijos, pavadintos „Pentagono dokumentai“ (*The Pentagon Papers*), faktas rodė tuometinės Jungtinių Amerikos Valstijų demokratijos gyvybingumą, bet pateikti duomenys apie masinę saviapgaulę, trukusią ilgus metus, pasmerkusių mirčiai ir kančioms daugybę žmonių, bylojo, kad šalies piliečių nepavyko nuo viso to apsaugoti. Arendt analizė skvarbi ir humaniška, o išvada beveik psichosocialinė – nėra jokio išorinio blogio, kurį galėtume kaltinti. Dėl visko esame kalti mes patys, žmonės, nes mūsų gebėjimą mąstyti ir spręsti drumsčia prieštaringi jausmai, troškimai, dviprasmiški socialiniai vaidmenys. Blogį dažniausiai maskuoja geri norai, pagrindžiami racionaliais argumentais, o į kasdieninį gyvenimą jis įsimaišo taip nepastebimai, kad sunku, net neįmanoma to atsekti. Arba, Arendt žodžiais tariant, blogis yra gajus dėl savo banalumo.

Analitiniame reportaže apie nusikaltėlio žmoniškumui teismą (*Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*) ji padarė išvadą, kad Eichmannas nebuvo nei monstras, nei išgama, atvirkščiai – paprastas, normalus, gal kiek ribotas žmogus, įstojęs į nacių partiją tam, kad įprasmintų savo gyvenimą. Apibūdi-

nimas, kad blogis yra banalus, tapo aforistiniu.

Freudas situaciją vertino kitaip. Jis nebūtų pritaręs Arendt išvadai apie blogio banalumą, nes veikale „Civilizacija ir nusivylimas ja“ rašė: „*Praktiškai kiekvieno individo viduje glūdi civilizacijos priešas.*“ Tęsdamas mintį teigė: „*Taigi civilizaciją reikia ginti nuo individo. Tą darbą kaip tik ir atlieka valstybės institucijos, nuostatos, įstatymai.*“ Rimtai vertinant šią Freudo įžvalgą, galima įsivaizduoti, kad priešas mummyse yra pasyvus emocinis reliktas, kurį nesunku aktyvuoti, progai pasitaikius, grupei paskatinus ir morališkai aprobaus. Maža to, Freudo įvardytas „civilizacijos priešas“, neatsilikdamas nuo socialinės raidos, bręsta kartu su visuomene. Palyginkime – 1928 m. Bernaysas „propagandą“ apibrėžė kaip daugiau ar mažiau subtilų, nors agresyvų ir apgaulingą informacijos naudojimo būdą, o mūsų amžiuje, ypač totalitarinėse valstybėse, propaganda sąmoningai konstruojama iš visų dešimtmečių, siekiant įdiegti alternatyvią, tam tikrai visuomenei pritaikytą tikrovę. Tuo tikslu pasitelkiamos sudėtingiausios informacinės technologijos, šiuolaikinės indoktrinacijos priemonės, darančios stiprų psichosocialinį poveikį. Trumpai tariant, kiekviename iš mūsų glūdintis „civilizacijos priešas“ dabar gali naudotis visais tos civilizacijos pasiekimais, kad apgautų mus pačius ir suskaldytų visuomenę į grupes, kovojančias tarpusavyje. JAV prezidento rinkimai 2016 m. parodė pasauliui, koks galingas instrumentas yra tikslin-gai skleidžiama dezinformacija, – forsuota rinkiminė propaganda suskaldė amerikiečių tautą. Dabar karas Ukrainoje privertė abejoti pateikiamomis žiniomis ir jų šaltiniais, nes tikrovė yra pernelyg siaubinga.

Gyvenu Suomijoje, šalia kitų darbų jau kelerius metus nuotoliniu būdu dėstau psichoanalizę privačiame institute Rusijoje. Mano fakultete mokosi rusakaliai iš viso pasaulio, daugiausia, žinoma, iš pačios Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos. Nepraėjus nė dviem savaitėms nuo karo pradžios, mūsų tikrovė, iki karo atrodžiusi visiems bendra ir daugmaž aiški, ūmai sugriuvo. Akimirksniu (noriu pabrėžti tos griūties greitį) paaiškėjo, kad tikrovės supratimas ir anksčiau buvo skirtingas, tačiau jos pavidalų nelyginome, bijo-

dami, kad kils konfliktas, paversiantis bendradarbiavimą susipriešinimu. Prasidėjus karui, nekalbėti apie tai pasidarė nebeįmanoma, ir aš (spėju, ne vien aš), apimtas stingdančio šiurpulo, staiga supratau, kad mano paskaitose sėdi priešai, kurie tikrovę vertina skirtingai, jų požiūriai visiškai nesuderinami tarpusavyje. Kiekvienam faktui suteikiama priešinga prasmė. Kiekviena nuomonė „argumentuotai“ užginčijama, o kiekvienas argumentas remiasi „patikimais“ šaltiniais. Kiekvieną faktą bandoma atremti, pateikiant alternatyvą. Galiausiai kiekvienas (įskaitant ir mane – dėstytoją) pripažįsta tik savo asmeninę tikrovę.

Nerandu tinkamų žodžių perteikti keistam, vis glėjančiam jausmui, kurį patirdavau kaskart, kai šnekėdavausi su studentais. Bandžiau visa tai analizuoti ir pastebėjau, kad visi „alternatyvūs“ tikrovės variantai yra bauginantys, persmelkti skausmo ir netekčių, baimės likti vienišam priešišku, smurtą skatinančių aistrų katile. Nerimas, bejėgiškumas vertė rinktis ir spręsti, nežinant esmės, neperpratus priežastinių ryšių. Ši netikėta bendros tikrovės griūtis, sudrumstusi visos grupės psichiką, sugriovusi socialinį bendrumą, priminė ūmią psychozę, su kokia susidurdavau (laimė, retai) savo psichoterapijos kabinete. Kai paciento ir gydytojo žodžiai ima reikšti visiškai skirtingus dalykus, dialogas netenka prasmės, kas buvo įprasta, darosi nesuvokiama. Akivaizdu, kad čia ne šiaip lengvas nesusikalbėjimas ar laikinas nesutarimas, bet gilus, grėsmingas pokytis, atmetantis tarpusavio supratimą apskritai.

Psichoanalitikas Wilfredas Bionas tokią būseną vadiną „*ataka, nukreipta prieš mąstymą*“. Mane stačiai šokiravo susipriešinimo greitis ir mastas, suvokiau, kokios pražūtingos psichosocialinės jo pasekmės, paralyžiuojančios gebėjimą įsiklausyti į kito nuomonę, blokuojančios įprastinį bendravimą. Prisiminiau Arendt žodžius, pasakytus 9-ojo dešimtmečio pabaigoje: „*Įvaizdžio kūrimas kaip globali politika – ne pasaulio užkariavimas, o pergale kovoje „už žmonių protus“; – iš tikrųjų yra kažkas visiškai naujo didžiuliame istorijos jau fiksuotame žmogiškųjų beprotybių arsenale.*“ Ironišką Arendt išvalgą sugretinęs su Freudo

išvada apie „*civilizacijos priešą*“, tūnantį kiekvieno iš mūsų viduje, nusigandau – grėsmingai kylanti visuotinė psychozė tikrai ne juokas, net vienas jos pliūpsnis gali sugriauti daugybės žmonių gyvenimą. Įsiklausydamas į Freudo nuomonę, kad „*civilizacijos priešą*“ mums turėtų suvaldyti socialinės institucijos ir įstatymai, suvokiau būtinybę imtis papildomų veiksmų. Šiuo atveju susiduriame ne su psichikos liga, bet su sąmoningomis atakomis prieš visuomenės gebėjimą mąstyti ir vertinti, o kartu prieš vienybę ir demokratinę tvarką. Jei dezinformacija, iškraipanti tiesą, paverčianti melą ginklu, yra pasitelkiama politiniais tikslais, tada nusikaltimo mastas pasidaro gerokai didesnis, nukreiptas prieš visą visuomenę, todėl turėtų būti laikomas nusikaltimu žmoniškumui.

Kad jau atėjo į galvą psichiatrijos terminai, kiek pratėsiu šią mintį. Ne kartą girdėjau, esą postmodernusis pasaulis iš esmės narcisistinis. Nesutinku su šia „diagnoze“. Gyvename politiškai isteriškame pasaulyje, nes vieni bando manipuliuoti kitų protu ir jausmais, o tokios manipuliacijos ne tik nėra smerkiamos, bet jomis beveik žavimasi, žinoma, jei apgaulingas triukas pavyksta. Vertinant psichoanalitiškai, ši masinė isterija jau tampa iškrypimu, kadangi kokių nors troškimų (ar jie teisingi, ar neteisingi, dabar nesvarstysime) įgyvendinimas apgaulingais būdais laikomas tinkamu. Isteriškas, kitaip tariant, disocijuotas informacijos apdorojimas ne tik plačiai taikomas, bet ir daugelio pripažįstamas normalia, priimtina valdymo forma. Šiuolaikinė visuomenė darosi panaši į isterišką vaiką, kurio sąmoningam melui, priešsąmoningai ar nesąmoningai disociacijai pritaria tėvai.

Problemos esmė – šališkas tam tikros epistemos faktų pateikimas viešojoje erdvėje, ypač tuo spekuliuoja žiniasklaida. Nepanašu, kad daugumai leidėjų rūpėtų tiesa. Labiau siekiama daryti įtaką, bandant skaitytojų protus pastūmėti norima linkme. Dauguma iš pažiūros analitinių straipsnių iš tikrųjų turi slepiamą, kartais netgi aiškų politinį tikslą, nes informacija pateikiama vienpusiškai arba pernelyg jausmingai. Tuo siekiama ne tiek įtikinti skaitytojus, kiek sukurti tam tikrą tikrovės vaizdą, kad jis dary-

tų emocinį poveikį konkrečiai socialinei grupei, kuri apibrėžta iš anksto. Kitaip tariant, dešinieji rašo tik dešiniems, kairieji – kairiesiems, o tai, kad priešingų pažiūrų asmenys vieni kitų negirdi, mažai kam rūpi. Net nebandoma rasti bendros kalbos, įtikinti tuos, kurie dar nepraradę kritiškai blaivaus proto, nesiekiami įveikti susipriešinimo, užtikrinant vientisą, o ne fragmentuotą diskusijų erdvę.

Tendencingas socialinės informacijos rūšiavimas skaldo ne tik tautą, konkrečią bendruomenę, bet dėl šiuolaikinių globalių technologijų darosi itin pavojingas ir pasaulio integracijai. Informacijos selektyvumas kursto isteriškas nuotaikas, o siekiama primityvaus tikslo – manipuliuoti masių jausmais, valdyti mintis, atvirai to nedeklaruojant. Isterija kaitinama, siekiant realizuoti troškimus smerktiniais, net nusikalstamais būdais. Svarbiausia, kad niekas nesiektų išsiaiškinti tiesos, o ir pats dezinformatorius visai nenori jos įsisąmoninti.

Psichoanalizė buvo sukurta isterijai gydyti, tad ar ne mūsų, psichoanalitikų, pareiga sukurti tokią visuomeninę instituciją, kuri pažabotų „civilizacijos priešą“, tūnantį kiekvieno iš mūsų viduje? Bet pirmiausia turime parodyti sąmoningiems žmonėms, kad šį pavojingą iškrypimą būtina ir įmanoma įveikti. Žinoma, socialinė isterija smarkiai skiriasi nuo individualios. Vien tik analizuoti ją, išsiaiškinant masinės neurozės priežastis, nepakanka, privalome

aktyviai priešintis net menkiausioms jos apraiškoms. Socialinę isteriją sukelia ne anoniminė intencija, ne pasąmoninė motyvacija, bet sąmoninga politinė konkrečių asmenų valia. Tokie politiniai veiksmai turėtų būti kvalifikuojami kaip nusikaltimas žmoniškumui, nes atveda prie globalių kriminalinių padarinių. Įžvelgti nusikalstamus politinius motyvus ir užkirsti kelią destruktiviems poelgiams turėtų speciali socialinė-politinė institucija, veikianti pasaulio mastu. Kitaip tariant, reikėtų įsteigti tarptautinę priežiūros įstaigą, kurios vienintelė užduotis būtų tikrinti faktus ir teikti išvadas apie nacionalinės ir tarptautinės politikos intencijas. Iš esmės tai būtų individualios psichoanalizės praplėtimas socialiniu mastu, atskleidžiant galimus bet kurio asmens, institucijos, partijos, privačios įmonės, šalies valdžios, net pačios valstybės elgsenos motyvus. Atitinkamos procedūros, kaip atskleisti slaptus kėslus, apgaulę ir manipuliacijas, jau sukurtos ir veikia, pavyzdžiui, akademinėje terpėje, kai testuojamos mokslo publikacijos.

Nebandysiu aprašyti, kokia būtų praktinė tokio pobūdžio pasaulinės organizacijos veikla, tačiau agentūra, autoritetingai užtikrinanti nekorumpuotą, transparentišką informacijos pateikimą, padėtų ir politikams adekvačiau elgtis, kad būtų darniai, žmogiškai sprendžiami socialiniai konfliktai, prasmingai vienijamos susipriešinusios tautos, religijos, etninės grupės... ■

**Prenumeruokite
KULTŪROS BARUS
ir įsitikinsite, kad su
skaitančiu skaitomasi**

Mėnesio prenumerata –
tik **2 Eur.** Užsisakyti galite visuose
Lietuvos pašto skyriuose.
Jei norite prenumeruoti žurnalą į
užsienį, su pristatymu oro paštu, tai
kainuos **5 eurus į Europos šalis,
7 eurus į JAV, Kanadą ir kt., 8 eurus į
Australiją** (arba kita valiuta pagal esamą
kursą). Norintys už(si)sakyti
Kultūros barus į užsienį turėtų sumą už
tiek mėnesių, kiek žurnalą prenumeruos,
pervesti į sąskaitą
LT56 7044 0600 0114 2623,
AB SEB bankas, Svift kodas CB VILT2X.
Vardiniai čekiai Lietuvoje jau
nebepriimami.

MEMORIAL INTERNATIONAL ISTORIJS FRONTE

Karo Ukrainoje sukeltas visuotinis šokas nustelbė faktą, kad 2022 m. vasario 28 d. galutinai uždrausta nevyriausybinė organizacija *Memorial* – Rusijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas atmetė jos pateiktą skundą. Dviem mėnesiais anksčiau, kai paskelbta, kad *Memorial* likviduojamas,¹ bent jau dalis Vakarų žiniasklaidos susitelkė ir plačiai apie tai kalbėjo. Dabar byla jau pralaimėta.

2022 m. vasario 24 d. Rusijos pradėtas karas prieš Ukrainą privertė Europą spręsti neatidėliotinus klausimus, remiantis naujais prioritetais. Agresorę pagrįstai ignoruoja didelė pasaulio tautų dalis, tačiau nepamirškime, kad saujelė drąsių piliečių Rusijoje vis dar bando priešintis Putino režimui ir smerkia karą.

Memorial aktyvistai ir jų rėmėjai, vasario 28 d. susibūrę priešais Aukščiausiąjį Teismą, dėvėjo juodas kaukes, ant kurių vietoj garsiojo nevyriausybinės organizacijos ženklo *MI* (mes) buvo užrašyta *MIR* (taika). Šiandien visų *memorialistų* prioritetinė misija – kovoti, kad Rusija kuo skubiau nutrauktų karo veiksmus. Prezidentas Putinas teoriškai pagrindė ir pateisino invaziją tuo pretekstu, neva „fašistinis Kyjivas“ ketino vykdyti tariamą rusakalbių genocidą Donbase, atseit „laikas denacifikuoti“ Ukrainą.

Pasibaisėtinas istorijos klastojimas! Falsifikacija, kuri, žvelgiant retrospektyviai, net Rusijoje dar niekada nebuvo pasiekusi tokio skandalingo lygio, koks yra šiandien, kai siekiama priversti istoriją be jokių išlygų tarnauti geopolitiniam diktatoriško režimo interesams, pateisinant net pačią žiauriausią agresiją prieš ukrainiečius. Tai suteikia dar didesnę prasmę visam tam, už ką *Memorial* atkakliai

kovojo daugiau kaip tris dešimtmečius. Būtent todėl, kad visada laikėsi mokslinio požiūrio į istoriją, puoselėjo tokį nacionalinės atminties naratyvą, kuris leidžia atversti net juodžiausius praeities puslapius, 2014 m. griežtai pasisakė prieš atvirą Krymo ir užmaskuotą dalies Donbaso aneksiją, ši nevyriausybinė organizacija (NVO) buvo likviduota.

Prie ryškiausių *Memorial* veiklos krypčių priskirtinas masinių represijų sovietmečiu tyrinėjimas skaudžiu „nepraeinančios praeities“ aspektu ir nuoseklus žmogaus teisių gynimas dabar. Demokratinėi visuomenei, gerbiančiai žmogaus teises, būtina pažinti, suprasti ir prisiminti visą praeitį, nevalia selektyviai atrinkti keletą „šlovingų sovietinės istorijos epizodų“, patriotiškai juos išaukštinant. Dabar svarbiausiu laikomas 1941–1945 m. Didysis Tėvynės karas, nors jis plačiai išnagrinėtas, tačiau ir čia daug kas nutylėta. *Memorialistų* kredo – kovoti su užmarštimi, už istorinę tiesą ir demokratine Rusija. Tą darė įvairaus amžiaus ir kilmės vyrai bei moterys nuo Sankt Peterburgo iki Vladivostoko.

Šiame straipsnyje nenagrinėsiu aktyvios veiklos, kurią vykdė *Memorial International* poskyris – Žmogaus teisių gynimo centras, – visą dėmesį sutelksiu į pastangas tyrinėti istoriją ir puoselėti atmintį.

Represijų atmintis

Pastaruosius trisdešimt metų *Memorial International* su maždaug šešiasdešimčia regioninių padalinių buvo pagrindinis masinių represijų (daugiausia stalinizmo epo-

chos) tyrinėtojas, dokumentuojantis istoriją ir sužadinan-
tis atmintį. Tai pasireiškė įvairiomis formomis – tyrimais
ir dokumentų rinkinių leidyba, konferencijų ir simpo-
zių organizavimu. Sudaryta represijų aukoms skirta
duomenų bazė. Buvo renkami liudijimai tų, kuriems pa-
vyko išgyventi Gulago priverčiamųjų darbų stovyklose.
Pastatyta šimtai paminklų ir atminimo lentų vietose, kur
vykdytos egzekucijos, kur stūksojo lageriai ir kalėjimai.
Memorial aktyvistai surado daug masinių Didžiojo (1937–
1938) teroro kapaviečių. Išsaugojo kasdieninės Gulago
buities daiktų likučius, jiems suteiktas muziejinis statusas.
Rengė pilietines iniciatyvas „Vardų grąžinimas“, „Teroro
topografija“, „Paskutinis adresas“, konkursus gimnasis-
tams masinių represijų istorijos temomis.

Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžios *Memorial* is-
torikai teikė RF Dūmai pagrindinių įstatymų, leidžiančių
atskleisti tamsiąją sovietmečio pusę, projektus – 1991 m.
spalio 18 d. „*dėl politinių represijų aukų rehabilitacijos*“,
1992 m. birželio 23 d. „*dėl oficialių dokumentų, susijusių*
su masinėmis represijomis, išslaptinimo“.

Jie pakeitė visuomenės supratimą apie Didįjį 1937–
1938 m. terorą. Šis kraupus stalinizmo smurtas ilgą
laiką buvo pristatomas (beje, ir Vakaruose) kaip politi-
nis susidorojimas, pirmiausia palietęs komunistų elitą.
Atskleidę slaptus operatyvinius NKVD nurodymus,
kuriais remiantis vykdytos 1937–1938 m. represijos, *me-
morialistai* įrodė, kad Didysis teroras buvo masinė žu-
dikiška „socialinio valymo“ operacija, siekiant pašalinti
visus „*liaudies priešus*“, pagal dabartinę terminologiją –
„*socialiai kenksmingus elementus*“. Trumpai tariant, tai
buvo didžiausios skerdynės, vykdytos Europoje taikos
metais. Prisiminkime Didžiojo 1937–1938 m. teroro re-
zultatus: 800 000 žmonių sušaudyta, 1 500 000 nuteista
ir atsidūrė Gulago lageriuose.²

Memorial istorikai pirmieji pradėjo tyrinėti Sovietų
Sąjungos priverčiamųjų darbų sistemą. 1998 m. Maskvoje
išleistas „SSRS priverčiamųjų darbų lagerių (1923–1960)
metraštis“, kurį parengė Arsenijus Roginskis ir Nikita
Ochotinas. Metraštyje pateikiami tikslūs duomenys apie
daugiau kaip 600 Gulago konclagerių, aprašyta kiekvie-
nos stovyklos struktūra, geografinė padėtis, ekonominė
veikla, kalinių skaičiaus kaita, nurodomos viršininkų bio-

grafijos, informuojama, kur laikomi stovyklų archyvai.
2000–2010 m. išleisti stambūs Gulago dokumentų rin-
kiniai,³ juose apžvelgiami pirmieji masiniai vadinamųjų
buožių (*кулаки*) trėmimai 4-ojo dešimtmečio pradžioje,
civilių tremtys iš Lenkijos, iš Baltijos šalių 1939–1941 m.
ir po karo, „*nubaustų tautų*“ perkėlimai 5-ajame de-
šimtmečiuje. *Memorialistai* nepamiršo ir kitų sovietinės
istoriografijos tabu – tyrinėjo, koks likimas ištiko sovie-
tų karo belaisvių ir civilių, išvežtus į Vokietiją Antrojo
pasaulinio karo metais, atskleidė Raudonosios armijos
marodieriaivimą Vokietijoje karo pabaigoje, priminė disi-
dentų persekiojimus 1960–1980 m.⁴

2000–2010 m. *Memorial* surengė keliolika didelių tarp-
tautinių konferencijų, būstinė Maskvoje tapo puikia vieta
visiems istorikams, tyrinėjantiems sovietinę praeitį, keis-
tis informacija ir diskutuoti, juo labiau kad čia buvo di-
džiausia Rusijoje biblioteka, skirta masinėms represijoms
(daugiau kaip 40 000 tomų, 500 periodinių leidinių kelio-
lika kalbų), su unikalia privačių archyvų kolekcija (aukų
šeimos perdavė daugiau kaip 60 000 bylų). Nežinia, koks
tų rinkinių likimas dabar, kai asociacija likviduota.

Memorial sudarė didžiulę duomenų bazę, skirtą po-
litinių represijų aukoms, įvardyta 3,5 milijono asmenų.
Taip aktyvistai atsiliopė į didžiosios rusų poetės Anos
Achmatovos žodžius iš garsiojo „Requiem“: *Хотелось*
бы всех поименно назвать, / Да отняли список, и
негде узнать („Norėčiau visus juos vadinti vardais / Bet
atėmė sąrašą – atminti neleis“).⁵ Šimtai tūkstančių aukų
palikuonių pagaliau galėjo sužinoti dingusių giminaičių
likimą⁶ – ši duomenų bazė su garso archyvu sudaryta iš
tūkstančių liudijimų, rinktų nuo 9-ojo dešimtmečio pa-
baigos, kalbėtasi su tais, kurie ištvėrė Gulago lageriuose ar
grįžo iš tremties. Rinkinį papildė kalinių daiktai, drabu-
žiai, piešiniai, paveikslai – kolekcija buvo pristatoma Gu-
lago muziejuje, įkurtame asociacijos patalpose Maskvoje.
Memorial surengė daugiau kaip trisdešimt parodų. Tarp
naujausių – įspūdingas pasakojimas apie moteris Gula-
ge (2021). Paroda „Brombergo smuikas“, pavadinta žydų
smuikininko, sionistų judėjimo nario, atsidūrusio Gula-
ge, vardu, atskleidžia stalinistines antisemitizmo šaknis.
Memorial ekspozicijoms apie Gulagą dosniai skolino savo
kolekcijas Ženevos *Musée d'ethnographie* (2004–2005),

Grenoblio *Musée de la Résistance* (2019), Lježo *Cité-Miroir* (2020), Limožo *Musée de la Résistance* (2021).

Koks didžiulis *Memorial* atlikto tiriamojo darbo mastas, rodo tai, kad kiekvienas regioninis NVO skyrius kaupė savo duomenų bazę apie represijas, turi archyvų, kuriuos perdavė aukų artimieji, kolekcijas, garso įrašus su išgyvenusiųjų liudijimais, interneto svetainę. Dauguma leidinių ir archyvų yra suskaitmeninti, jais galima naudotis nuotoliniu būdu.

Trečia svarbi *Memorial* veiklos kryptis nuo 10-ojo dešimtmečio buvo priminimas apie masines represijas – NVO aktyvistai pastatė šimtus kuklių paminklų, daugiausia įkalinimo, žudynių ir tremties vietose, aukų kapinėse, tūkstančius atminimo lentų įrengė ten, kur nurodytas dingusiųjų be žinios ir be pėdsakų „paskutinis adresas“.⁷ Kasmet spalio 29 d., Nacionalinės politinių represijų atminimo dienos išvakarėse,⁸ aukų vardai būdavo skaitomi simbolinėje vietoje, pavyzdžiui, Maskvoje, Lubiankos aikštėje, priešais KGB būstinę, arba prie Solovkų akmens.

Bandymai klastoti praeitį

Visos šios iniciatyvos prieštarauja didžiajam istorijos perrašymo projektui. Putino režimas nuo 2010-ųjų pradžios ėmė oficialiai diegti „vienijantį“ istorinį naratyvą, paremtą šlovinga nacionalinės istorijos vizija, kurios dominantė – sovietų pergalė Didžiajame Tėvynės kare.

Iš pradžių nesistengta visiškai ištrinti tamsių sovietinės praeities puslapių – 2015 m. Maskvoje atidarytas Gulago muziejus, 2017 m. pastatyta „Gedulo siena“ represijų aukoms atminti. Tiesa, *Memorial* 1991 m. Solovkų akmenį pastatė Lubiankos aikštėje, priešais KGB būstinę, o valdžia „Gedulo sieną“ įrengė neutralioje sostinės vietoje, toli nuo buvusios sovietinio saugumo būstinės.

Naujas nacionalinės šlovės naratyvas 2020 m. buvo įtvirtintas šalies Konstitucijoje. Be kita ko, ten pabrėžiama: „*Rusijos Federacija, SSRS įpėdinė, saugo istorinę tiesą [...], draudžia menkinti tautos didvyriškumą, ginant Tėvynę, aukština SSRS pergalės Didžiajame Tėvynės kare šventumą.*“

Pirmiausia siekiama dar labiau suvaržyti ir kontroliuoti bet kokią diskursą šiomis temomis, bet kokią iniciatyvą,

kylančią iš *Memorial* ir pilietinės visuomenės. Praeities nusikaltimai maskuojami, išsklaidomi, draudžiama teikti informaciją apie asmenis, atsakingus už represijas, – senaties terminas, po kurio leidžiama atskleisti saugumo agentų tapatybę, neseniai pratęstas dar trisdešimčia metų, juo labiau nepradedami jokie teisminiai procesai prieš tokius nusikaltėlius. Aukų tapatybė irgi slepiama. Nepadedama šeimoms, kad surastų savo artimųjų palaikus, o išgyvenusiems asmenims už patirtas kančias teikiama tik simbolinė kompensacija. Masiniai sovietų režimo nusikaltimai traktuojami tarsi kokia stichinė nelaimė, už kurią niekas, ypač valstybė, neprisiima atsakomybės. Kadangi vykdyti šias represijas įsakė aukščiausia SSRS valdžia, jų pripažinimas ir kaltųjų įvardijimas prilygtų visos sovietinės santvarkos pasmerkimui, ardytų dabartinio režimo, pristatančio „SSRS įpėdiniu“, pagrindus, pakirstų prezidento, kuris pats yra buvęs KGB karininkas, reputaciją.

Dėsninga, kad išpuoliai prieš *Memorial* suintensyvėjo, kai ši asociacija pradėjo skelbti ne tik masinių represijų aukų, bet ir NKVD pareigūnų, dalyvavusių masiniuose areštuose, kankinimuose ir egzekucijose, sąrašus. Nuo 2012 m., kai buvo priimtas įstatymas „*dėl užsienio agentų*“, Rusijos NVO, gaunančioms finansinę paramą iš užsienio, privaloma registruotis, jos įvardijamos liūdnai pagarsėjusiu žymekliu „*Organizacija, veikianti kaip užsienio agentas*“. Tokiu užrašu būtina pažymėti visus savo leidinius, pasisakymus, renginius, net korespondenciją.

Memorial susidurdavo su kaskart vis nuožmesniu valdžios institucijų spaudimu – nesiliovė kratos, nuolatiniai tikrinimai, šmeižto kampanijos žiniasklaidoje, astronominės baudos, jei „*nenurodytas užsienio agento vardas*“, grasinimai aktyvistams. 2016 m. keli *memorialistai* buvo suimti, kai paskelbė NKVD agentų sąrašą. Iškalingiausias susidorojimas su istoriku Jurijum Dmitrijevu, šios nevyriausybines organizacijos Karelijos skyriaus vadovu, 1997 m. suradusiu Sandormocho masinę kapavietę, kurioje slaptai užkasta daugiau kaip 9 000 per Didįjį 1937–1938 m. terorą nužudytų aukų.⁹ Dmitrijevas, sudaręs keliolika memorialinių knygų apie represijas Karelijoje, parašęs nemažai straipsnių, atskleidė asmenų, atsakingų už šias žudynes, tapatybę. 2016 m. istorikas buvo suimtas, vis dėlto 2018 m. paleistas į laisvę – iš-

skirtinis atvejis Rusijos teismų praktikoje. Tačiau po penkerių metų prokuratūra pateikė jam pramanytus kaltinimus pedofilija. 2021 m. gruodžio 27 d. nuteistas penkiolikos metų laisvės atėmimo bausme griežtojo režimo pataisos darbų kolonijoje.¹⁰ *Memorial* narys Sergejus Koltyrinas, Medvežjegorsko istorijos muziejaus direktorius, 2018 m. nuteistas devynerius metus kalėti pagal tuos pačius iš piršto laužtus kaltinimus pedofilija. Apšmeižtas iškart po to, kai dviejų Rusijos karo istorijos draugijos narių oficialiai iškeltą hipotezę, neva Sandormocho masinėse kapavietėse guli sovietų karo belaisviai, kurių egzekuciją 1941 m. įvykdė suomiai, jis pavadino absurdiška.¹¹ Sergejus Koltyrinas mirė kalėjime 2020 m. balandžio mėn.

Istorijos komisija, tiesiogiai pavaldi prezidentui Putinui, yra atsakinga už „*kovą su Rusijos interesams kenkiančiais bandymais klastoti istoriją*“. Su visais nukrypimais nuo oficialaus kurso „*istorijos frontė*“ kaunasi Rusijos karo istorijos draugija, kuriai 2010–2020 m. pirmininkavo pats kultūros ministras Vladimiras Medinskis (iš tikimiausias Putino padlaižys neseniai paaukštintas į Rusijos delegacijos, atsakingos už „derybas“ su Ukraina dėl kapituliacijos, vadovus). Tos draugijos raginama Tverės valdžia pašalinti memorialines lentas Stalino represijų aukoms atminti. *Memorial* pakabino jas ant miesto kalėjimo sienų, nes 1937–1941 m. ten nukankinta ir sušaudyta daugybė žmonių. Prieš keletą mėnesių Rusijos karo istorijos draugija sukėlė sensaciją, neigdama bet kokią SSRS atsakomybę už Lenkijos karininkų elito žudynes Katynėje 1940 m. balandį, nors Rusijos prezidentas Borisas Jelcinas 1990-ųjų pradžioje tą kaltę oficialiai pripažino. „*Vadinamasis istorinis susitarimas dėl Katynės yra dalis bendros propagandinės kampanijos, kuria siekiama apkaltinti SSRS dėl Antrojo pasaulinio karo pradžios*“, – pareiškė vienas iš istorikų draugijos atstovų.

Pretekstas karui

Jau kurį laiką masinių represijų stalinmečiu klausimus bandoma nustumti į antrą planą – istorija perrašoma, kuriant naują nacionalinį naratyvą, kurio svarbiausia istorinė tema yra Didysis Tėvynės karas.

Režimas, tai įtvirtinęs Konstitucijoje, netrukus priėmė daugybę atminties įstatymų. Žinomiausias iš jų yra RF Baudžiamojo kodekso 354 straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už „*nacizmo neigimą arba rehabilitavimą*“. Iš pažiūros nuostata panaši į demokratinėse šalyse priimtus atminimo įamžinimo įstatymus, tačiau iš tikrųjų jo taikymo sritis yra daug platesnė, nes baudžiamoji atsakomybė numatoma ir už „*melagingos informacijos apie Sovietų Sąjungos veiklą Antrojo pasaulinio karo metais skleidimą*“, „*nepagarbios informacijos apie Rusijos karinės šlovės faktus platinimą*“, už „*Didžiojo Tėvynės karo veteranų menkinimą*“.

Naujausias atminties įstatymas, Dūmos priimtas 2022 m. vasarį, draudžia „*Sovietų Sąjungos tikslus ir veiksmus Antrojo pasaulinio karo metais prilyginti viešojoje erdvėje nacistinės Vokietijos išpuoliams*“. Nekeista, kad šio draudimo pažeidėjams bausmes iki metų kalėjimo Dūma sugriežtino, likus vos dviem dienoms iki invazijos į Ukrainą.¹²

Priėmus šiuos atminimo įstatymus, šimtai žmonių patraukta baudžiamojon atsakomybėn ir nuteista, pavyzdžiui, už tai, jei rašė (dažniausiai savo tinklaraščiuose), kad „*sovietų komunistiniai lyderiai aktyviai bendradarbiavo su nacistine Vokietija, siekdami pasidalyti Europą pagal Molotovo-Ribbentropo pakto slaptuosius protokolus*“, jei tvirtino, kad „*SSRS ir Vokietijai kartu užpuolus Lenkiją, Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 m. rugšėį, o ne 1941 m. birželį*“, jei užsiminė apie „*Raudonosios armijos 1945 m. įvykdytus nusikaltimus prieš Vokietijos civilius*“ arba tiesiog konstatavo, kad Niurnbergo procese dalyvavęs SSRS generalinis prokuroras generolas Rudenka per Didįjį terorą 1937–1938 m. buvo specialiojo teismo teisėjas, pasmerkęs mirti tūkstančius nekaltų žmonių. Taikoma daug ir kitokių suvaržymų – atsisakoma išslaptinti archyvus, neleidžiama ginti disertacijų, neva „*žeminančių rusų tautos garbę*“.¹³ Iš tyrimų lauko išstumta daugelis temų, paverstų tabu, tarkime, sovietų kolaboravimas su naciais, slaptųjų tarnybų veikla užsienyje kaip esminė sovietų diplomatijos dalis ir pan.

Didįjį Tėvynės karą pavertus „*istorine Putino režimo ašimi*“, pasak Žmogaus teisių gynimo centro vadovo Aleksandro Gurjanovo, pataikūniška Rusijos karo is-

torijos draugija ir šalies žiniasklaida jau kelerius metus vadina ukrainiečius „neonaciais“.

Patys rusai ne tik kolaboravimą su naciais, bet ir prisi-taikymą prie okupacinės valdžios Didžiojo Tėvynės karo metais atkakliai neigia, viešas to pripažinimas užtraukia persekiojimus ir baudžiamąją atsakomybę. Rusijos (beje, ir Baltarusijos) propaganda aktyviai eskaluoja Ukrainos nacionalistų organizacijos ir Ukrainos sukilėlių armijos vaidmenį. Karo ir dvigubos sovietų bei vokiečių (1941 m. birželis–1944 m. vasara) okupacijos sukulto chaoso laikais nesėkmingai bandyta sukurti autonomiją, Ukrainos valstybei atstovaujantį darinį, o pokario metais, iki 5-ojo dešimtmečio pabaigos, įnirtingai priešintasi Vakarų Ukrainos resovietizacijai. Sovietų saugumo duomenimis, per sukilėlių partizaninę kovą 1944–1948 m. žuvo arba iš-vežta į Gulago lagerius maždaug pusė milijono ukrainie-čių. Būtent šis Vakarų Ukrainos nacionalistinis judėjimas, aktyviai veikęs 4-uoju ir 5-uoju dešimtmečiais, dabar yra Rusijos propagandos taikinyje. Kaip žinoma, ši tariai fašistinė ar neonacistinė grupuotė Ukrainos politiniam ir socialiniam gyvenimui daro minimalią įtaką. Nors kraš-tutiniai ukrainiečių nacionalistai kaip okupantų nacių pa-rankiniai aktyviai dalyvavo ir žydų genocide, ir masinėse lenkų civilių žudynėse, ypač Galicijoje, tai neleidžia OUN (Ukrainos nacionalistų organizacija) ir UPA (*United Pro-gressive Alliance*) laikyti fašistinėmis ar neonacistinėmis srovėmis. Visų pirma, Ukrainos išsivadavimo vadovybė turėjo programą, reikalavo pripažinti ukrainietišką ta-patybę, jos orientacija buvo antistalinistinė, antirusiška, antilenkiška ir antivokiška. Nacių okupacinės pajėgos niekada nesutiko įteisinti šio ukrainiečių nacionalistinio judėjimo, nes jis netarnavo Trečiojo Reicho interesams.

Dabar Ukrainoje nacionalistų įtaka gerokai mažesnė negu ta, kokią daro vokiečių, olandų, flamandų, italų ar prancūzų kraštutiniai dešinieji. Dabartinis „rinkiminių jų svoris“ vertinamas 5–6 proc.

Rusijos žiniasklaida visus ukrainietiška kalban-čiuosius jau seniai vadina ukrofašistais, neva jie užsi-krėtę neonacistiniu virusu ir pasirengę vykdyti genoci-dą prieš rusakalbių mažumą Ukrainoje. Šis siaubingas istorijos klastojimas, kurį pasaulio visuomenė nuste-busi suvokė tiktai dabar, iš tikrųjų vykdomas jau daug

metų. *Memorial* tapo pirmąja auka, o šiurkšti istorijos falsifikacija suteikė pretekstą nusikalstamam dikta-tūriniam Putino režimui pradėti agresiją prieš nepri-klausomą, demokratinę Ukrainą – šiandien visa tauta moka krauju ne vien už savo laisvę. ■

Iš prancūzų kalbos vertė Brigita MISEVIČIŪTĖ

© Nicolas Werth

© *Esprit*

© *Eurozine*

¹ *En Russie, la dissolution de l'ONG Memorial marque l'ampleur du recul démocratique de l'ère Poutine. Le monde.* 2021-12-29.

² Žr. Arsenijaus Roginskio, Nikitos Ochotino, Nikitos Petrovo, Aleksandro Danielio, Aleksandro Gurjanovo, Olego Leibovičiaus, Michailo Rogačiovo ir kt. veikalus masinių represijų temomis.

³ Tarp svarbiausių leidinių – История сталинского Гулага, 7 tomai. Maskva. *Rosspen*, 2004., Sergejaus Krasilnikovo darbai apie valstiečių trėmimus Vakarų Sibire, Michailo Rogačev – apie trėmimus Komi respublikoje, Aleksejaus Babijaus – apie trėmimus Rytų Sibire.

⁴ Žr. *Memorial* ir Maskvos istorinės bibliotekos bendrą leidinių seriją *Acta Samizdatica* apie pogrindinę spaudą SSRS 1960–1980 m.

⁵ Anna Achmatova, „Requiem“ [1940], *Poème sans héros et autres poèmes.* Reda-gavo ir vertė Jean-Louis Backès. Paris. *Gallimard*, coll. „Poésie / Gallimard“, 2007.

⁶ *Memorial* skiriai kiekviename regione leidžia „Atminimo knygas“.

⁷ *Memorial* rengtos pilietinės akcijos „Teroro topografija“ ir „Paskutinis adresas“.

⁸ Nacionalinę politinių represijų atminimo dieną 9-ojo dešimtmečio pabaigoje įvedė patys politiniai kaliniai, o 10-ojo dešimtmečio pradžioje ją pripažino valdžios institucijos.

⁹ Irina Flige. Sandormokh. *Le livre noir d'un lieu de mémoire.* Vertė Nicolas Werth. Paris. *Les Belles Lettres.* 2021.

¹⁰ Išsamią Jurijaus Dmitrijevo bylos medžiagą rasite *Memorial France* svetainėje: memorial-france.org.

¹¹ Žr. Nicolas Werth, Irina Frige, „Sandormokh, un charnier de la Grande Terreur“. *L'Histoire*, nr. 470, 2020-04.

¹² Francine Hirsch, „Putin's memory laws set the stage for his war in Ukraine“ [internetė], *Lawfare*, 2022-02-28.

¹³ Pavyzdžiui, dr. Kirilui Aleksandrovui Sankt Peterburgo universitete neleista 2017 m. ginti disertacijos apie Vlasovo armiją.

KULTŪRA LEIDŽIA PRAEIČIAI SUSITIKTI SU DABARTIMI, ŽVELGIANČIA Į ATEITĮ

*Su Europos Parlamento Kultūros ir
švietimo komiteto pirmininke Sabine
VERHEIJEN kalbasi Kęstutis MEŠKYS*

Kęstutis Meškys. *Ponia Verheijen, kokie yra strateginiai ES kultūros politikos tikslai ir gairės?*

Sabine Verheijen. Europos kultūros politika kuriama, glaudžiai koordinuojant veiklą su valstybėmis-narėmis pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 167 straipsnį, kuriame pateikiama išsami informacija apie veiksmus kultūros srityje: ES turi prisidėti prie valstybių-narių kultūros klestėjimo, gerbdama nacionalinę bei regioninę įvairovę, iškelddama bendrą kultūros paveldą.

Atsižvelgiant į tai, siekiama glaudesnio bendradarbiavimo, remiami valstybių-narių veiksmai, plačiau sklaidžiant žinias apie Europos tautų istoriją ir kultūrą, palaikomos pastangos išsaugoti europinės reikšmės paveldą, skatinami nekomerciniai kultūros mainai, dailės, literatūros kūryba, įskaitant audiovizualinį sektorių. Ir ES, ir valstybės-narės stengiasi bendradarbiauti su Bendrijai nepriklausančiomis šalimis, su tarptautinėmis organizacijomis.

Europos kultūros naujoji darbotvarkė, priimta 2018 m. gegužės mėn., išklė tris strateginius tikslus: 1) kultūros galią pasitelkti socialinei sanglaudai ir gerovei; 2) remti kultūra grindžiamą kūrybišku-

mą švietimo ir inovacijų srityse, steigiant darbo vietas ir užtikrinant plėtrą; 3) stiprinti tarptautinius kultūrinius ryšius. Darbotvarkė nustatė, kad būtina tobulinti darbo su valstybėmis-narėmis, su pilietine visuomene ir tarptautiniais partneriais metodus. Visa tai įgyvendinama pagal Kultūros darbo planą (2019–2022), kurį Taryba priėmė 2018 m. lapkričio 27 d., o papildė 2020 m. gegužės 26 d. Kultūros darbo plane nustatyti šeši prioritetai: 1) kultūros paveldo tvarumas; 2) sanglauda ir gerovė, palaikant menininkus, kultūros specialistus; 3) europinis ekosistemos turinys; 4) lyčių lygybė; 5) glaudesni tarptautiniai kultūros ryšiai; 6) kultūra kaip tvarios plėtros varomoji jėga (šis prioritetas įtrauktas 2020 m., remiantis Tarybos išvadomis, iš dalies keičiančiomis Kultūros darbo planą). Visa tai įgyvendinama konkrečiais punktais.

ES atsirado kaip ekonominė Europos valstybių sąjunga. Ar šių dienų kontekste, kai vis didesnę grėsmę kelia totalitariniai režimai, nepaisantys pamatinių demokrati-jos principų, kai sprendžiamas pasaulio likimas, nebūtų tikslingiau prioritetiniais laikyti vertybinius aspektus?

Europos Sąjungos pagrindinės vertybės yra pagarba žmogaus teisėms ir orumui, laisvė, lygybė, demokratija, taikus sugyvenimas, teisinė valstybė. Jokia šalis, kuri to nepripažįsta, negali priklausyti ES, kurios esminis tikslas – ginti šias vertybes, užtikrinti taiką ir piliečių gerovę. Europos Parlamentas savo ruožtu įtvirtina šias nuostatas teisės aktuose.

Laikomasi pliuralizmo principų, kad niekas nebūtų diskriminuojamas. Turime gerbti vieni kitus, o elgtis sąžiningai, tolerantiškai. Turi būti užtikrinamos mažumų teisės. Skatinama vyrų ir moterų lygybė. Atsakomybe už vertybių apsaugą bei tolesnį jų puoselėjimą irgi būtina pasidalyti. Europos Sąjunga siekia lygybės, todėl rūpinasi socialine apsauga, stengiasi padėti silpniausiems. Tuo siekiama užkirsti kelią diskriminacijai, mažinti socialinę atskirtį. Visi šie pagrindiniai tikslai apibrėžti Lisabonos sutartyje (2009).

Europos Parlamentas pirmenybę ir toliau teikia demokratijos stiprinimui. Neseniai įvykusi konferencija dėl Europos ateities davė startą precedento neturinčiam novatoriškam procesui – atveriamą naują erdvę diskusijoms su piliečiais, nusistatant Europos Sąjungos prioritetus, sprendžiant iššūkius, su kuriais susiduriama, užsitikrinant piliečių paramą, kai siekiama tikslų, grindžiamų bendromis vertybėmis. Tai patvirtina demokratinio Europos projekto teisėtumą.

ES gyvybingumo svarbus veiksnys – kultūrų įvairovė. Bet ar tas pats pasakytina ir apie vertybinę įvairovę, keliančią nesutarimus, kai sprendžiami egzistenciniai ES klausimai? Kaip žiūrėti į kai kurių ES valstybių-narių, sakyčiau, egoistinę pragmatizmą, nes ekonominius savo interesus jos laiko prioritetu net brutalią agresiją ir karo akivaizdoje?

Kultūrų įvairovė neabejotinai svarbi. Europos bendrija 2006 m. gruodžio mėn. ratifikavo UNESCO deklaraciją, atspindinčią pliuralistinę kultūros supratimą. Kultūrinės įvairovės išsaugojimas, skatinimas ir stiprinimas yra vienas iš steigiamųjų Bendrijos principų, įtvirtintų 2006 m. Sutartyje (151

str.) ir Europos Sąjungos priimtoje Pagrindinių teisių chartijoje.

Rusijos pradėtas ir besitęsiantis plataus masto karas prieš Ukrainą yra svarbiausias ES darbotvarkės klausimas. Kalbant apie ekonomiką apskritai, be abejo, žinote, kad ES vadovai patvirtino 9 milijardų eurų specialią makrofinansinę pagalbą Ukrainai, susitarė dėl šeštojo sankcijų Rusijai paketo, įskaitant draudimą jūra gabenti naftą (tai sudaro du trečdalius importo) su laikinąja išimtimi naftai, tiekiamai vamzdiniais.

Ekonominiai interesai, be abejo, svarbūs kiekvienos šalies gyvybingumui, todėl ES narės ieško išmintingo kompromiso, atitinkančio strateginius visos Bendrijos tikslus.

Tačiau ar fundamentalus demokratinis ES principas – veto teisė – netampa barjeru, siekiant efektyviai, vieningai sutramdyti totalitarinį režimą, kuris griauja geopolitinį stabilumą ir grasina visam pasauliui? Ar apskritai įmanoma demokratinėmis priemonėmis pasipriešinti agresoriui, nesilaikančiam jokių susitarimų ir taisyklių?

Mano asmeniniu požiūriu, neabejotinai pageidautina išplėsti kvalifikuotos daugumos balsavimą, taikant jį užsienio ir saugumo politikai (BUSP), nes tai kolektyvinių Europos Sąjungos išorės veiksmų pagrindas. Nors daugelis šalių-narių nenori atsakyti vienbalsiškumo, priimant sprendimus dėl BUSP, manau, kvalifikuota balsų dauguma padidintų ES užsienio politikos atsparumą trečiųjų šalių įtakai, būtų lengviau priimti bendrą strategiją, sumažėtų rizika, kad užsienio politikos tonas bus iškreipomas įvairiuose forumuose už ES ribų. Į Lisabonos sutartį yra įtrauktas saugos mechanizmas, užtikrinantis, kad nė vienai valstybei-narei negalėtų būti primetamas sprendimas tais klausimais, kurie yra gyvybiškai svarbūs jos nacionaliniams interesams, net ir tuo atveju, jei BUSP remtųsi kvalifikuota balsų dauguma.

Kadangi ES priklauso 27 valstybės, dažnai būna sunku greitai ir efektyviai reaguoti į tarptautines

krizes. ES Taryba, kurią sudaro šalių-narių ministrai, BUSP klausimus sprendžia vienbalsiai. Tai reiškia, kad pasiūlymas gali būti priimtas, jei pritaris visos valstybės. Vienbalsiškumo taisyklė kiekvienai ES narei, nepaisant šalies dydžio ar politinio svorio, suteikia veto teisę, priimant BUSP sprendimus. Todėl jie dažnai atsiranda pernelyg lėtai arba yra gerokai sušvelninami. Jei ES atsisakytų vienbalsiškumo principo BUSP srityje, taikydama kvalifikuotą balsų daugumą, ji galėtų, apeidama mažiausią bendrą vardiklį, padidinti savo išorės veiksmų efektyvumą.

Kaip manote, ar nevertėtų Ukrainai, kuri šiandien kovoja už europines vertybes, iš esmės net už ES likimą, taikyti ne formalius ekonominius ir teisinius, bet vertybinius kriterijus, kad šalis galėtų pagreitin-tai įstoti į ES? Ar nemanote, kad toks strateginis ES sprendimas užkirstų kelią daugeliui problemų, kokių kilo, laiku nesuteikus Ukrainai narystės NATO?

Esu tvirtai įsitikinusi, kad ES plėtra – tai galingas politikos svertas. Ukraina asociacijos sutartį su ES pasirašė 2017 m. Ji apima laisvosios prekybos zoną, remia šalies ekonomikos modernizavimą, skatina glaudesnius politinius tarpusavio ryšius, puoselėjant pagarbą bendroms vertybėms. Po Rusijos įsiveržimo į šalį Europos Parlamentas 2022 m. kovo 1 d. rezoliucijoje aiškiai pareiškė, kad pritaria Ukrainos siekimui narystės ES. Kovo viduryje priimtoje ES lyderių Versalio deklaracijoje vienbalsiai patvirtinta, kad „Ukraina priklauso mūsų Europos šeimai“. Tačiau pasirengimas narystei būna ilgas ir sudėtingas, tam reikalinga gili ekonominė ir institucinė integracija. Taigi paspartinta procedūra neužtikrintų visavertės narystės. Tolesni veiksmai, susiję su Ukrainos paraiška, turi atitikti visus stojimui keliamus reikalavimus. Tačiau, nepaisant to, kad laipsniškos integracijos procesas užtrunka, reikalauja didelių pastangų iš abiejų pusių, kandidatės statuso Ukrainai suteikimas dabar yra politiškai labai svarbus. ES išipareigojo remti Ukrainą, kad šalis kuo greičiau atitiktų visas narystės sąlygas [Europos Vadovų Taryba 2022-06-23 ES šalies kandidatės statusą suteikė Ukrainai ir Moldovai – *aut. pastaba*].

Gyvename sparčios kaitos pasaulyje, darosi vis sunkiau atskirti gėrį nuo blogio, tiesą nuo melo, meną nuo šarlatanizmo. Kalbėjome apie tai, įveikdami COVID pandemiją, kalbame ir šiandien, kai Europoje vyksta brutalus karas. Ar galime optimistiškai tikėtis, kad, nepaisant visų kataklizmų, kultūrinis civilizacijos pagrindas išliks gyvybingas? Kultūra visada buvo paskutinis barjeras, atremiantis ideologinius ir propagandinius iššūkius. Ar numatomos konkrečios programos, stiprinančios vertybinius Europos kultūros pagrindus?

Kultūra atlieka daug svarbių vaidmenų įvairiose srityse – tai ne tik laisvalaikis, pramogos, bet ir švietimas, tyrimai, ekonomika... Vartodami kultūrą ar vertindami Europos kultūros paveldą patiriame daug įvairių jausmų. Kultūra leidžia mokytis iš praeities ir žvelgti į ateitį. Todėl Europos kultūros paveldo metų (2018) šūkis „Mūsų paveldas: kur praeitis susitinka su ateitimi“ itin reikšmingas ir šiandien.

ES remia Europos atsigavimo planą po COVID pandemijos, pabrėždama vertybinę kultūros svarbą. Štai kai kurie pavyzdžiai:

- REACT-EU+: 55 mlrd. EUR per sanglaudos politiką įvairiuose sektoriuose (įskaitant kultūrą) 2020–2022 m.
- 2021–2027 m. sanglaudos politika: kultūros ir turizmo potencialo skatinimas.
- Kūrybiška Europa 2021–2027 m.: 1,52 mlrd. EUR, t. y. 8 proc. daugiau, palyginti su 2014–2020 m. lygiu ir 15 proc. daugiau, palyginti su 2020 m. vasario mėn.
- InvestEU: parama pagal keletą krypčių, įskaitant kultūros paveldo infrastruktūrą, socialines investicijas, paramą kultūrinei ir kūrybinei veiklai.
- Skaitmeninės Europos programa (8,2 mlrd. EUR) padės kultūros sektoriams įveikti skaitmeninės transformacijos slenksčius.

Dar viena konkreti programa, kuri ateina į galvą, yra Europos jaunimo metai (2022). Tvirtai palaikant Europos vertybes, jaunimas skatinamas kurti geresnę ateitį, kuri būtų ekologiškesnė, įtraukesnė, skaitmeniškesnė. ES siekia suteikti jaunimui kuo geres-

nes ateities perspektyvas. Jaunimo metais kultūrai skiriama iniciatyva *DiscoverEU*, skatinanti geriau pažinti Europos kultūrą, jos įvairovę, nuostabius kraštovaizdžius, miestus ir kaimus... Apklausa po kelionių rodo, kad daugelis dalyvių gerokai praplėtė savo žinias apie Europos kultūrą ir istoriją. Jaunimas spontaniškai renkasi kultūrinius ir architektūrinius maršrutus, lankosi muziejuose.

Vertybinė orientacija išskirtinai svarbi. Todėl ar ne trumparegiškas sprendimas, kad į Lisabonos sutartį buvo atsisakyta įtraukti krikščioniškas vertybes, kaip neatsiejamą ES projekto dalį?

Europos liaudies partijos (ELP) frakcija tvirtai pasisakė už tokią konstatuojamąją Sutarties dalį. Tačiau tuo metu tai nebuvo daugumos pozicija parlamente. Vis dėlto iš Sutarties teksto aišku, kad Europos Sąjunga yra vertybių ir teisės bendrija. Jos pagrindas – ilga istorija ir turtinga kultūra, padėjusi mūsų politinei šeimai plėtoti pagrindines vertybes ir principus: laisvę, atsakomybę, teisingumą, saugumą, pagarbą žmogaus orumui ir gyvybei visais egzistencijos etapais, solidarumą, socialinę sanglaudą, kultūros ir kalbų įvairovę, subsidarumą, užtikrinantį, kad politiniai sprendimai būtų priimami kuo arčiau piliečių. Religijos laisvė, įskaitant teisę atsiversti arba atsisakyti religijos, yra tarp pagrindinių žmogaus teisių. Mes pripažįstame graikų-romėnų ir judėjų-krikščionių įkvėptas civilizacijos vertybes ir Švietimo amžiaus šaknis.

Kaip manote, ar pakankamos pastangos, kad ES kultūros ir švietimo politika būtų vieninga dabarties iššūkių akivaizdoje? Ar atsiras bendras informacinis laukas, per kurį būtų transliuojamos ir diegiamos ES vertybės, kaip šio projekto sėkmės pagrindas? Kas daroma, kad kiekvienas ES pilietis realiai jaustųsi esąs demokratinių valstybių bendrijos narys, būtų nusiutekęs ne tik vartoti demokratiją, naudotis ekonominiiais jos vaisiais, bet ir pasirengęs ją ginti?

Pagal subsidarumo principą pagrindinė atsakomybė už kultūros ir švietimo politiką tenka valstybėms-narėms, Europos Sąjunga atlieka pagalbinį

vaidmenį, sudarydama palankesnes sąlygas, finansavimo galimybes, pasitelkdama tokias programas kaip „Erasmus+“, „Kūrybiška Europa“, „Europos horizontas“.

Kultūra, menas, žiniasklaida labai prisideda prie ekonomikos plėtros, darbo vietų kūrimo, sanglaudos ir įtraukties, socialinės gerovės. Visa tai kartu sudaro esmines Europos Sąjungos vertybes, demokratijos pagrindą. Nors vieningo informacijos lauko nėra, turime keletą platformų, kurios reklamuoja ir apibrėžia šias sritis:

<https://www.europarl.europa.eu/committees/en/cult/home/highlights>

https://ec.europa.eu/info/departments/education-youth-sport-and-culture_en

<https://audiovisual.ec.europa.eu/en/>

<https://www.europeana.eu/en>

<https://creativesunite.eu/>

To klausiu todėl kad vyksta ne tik konvencinis, bet ir aršus ideologinis karas, kurį dar labiau intensyvina šiuolaikinės IT technologijos, socialiniai tinklai, ypač fake news fenomenas. Kaip ES piliečiams nepasiklysti šiame lauke, kai pasitikėjimas net tradicine žiniasklaida siekia tik 25 proc. (Lietuvoje – vos 22 proc.)? Kas daroma, bandant „sanuoti“ šią sritį? Kokią vietą ideologinėje kovoje užima minkštoji galia, priemonės, kurias ypač sėkmingai naudoja totalitariniai režimai, turiu omenyje kultūrą, meną, istorinius naratyvus ir pan. Būtų įdomu išgirsti Jūsų nuomonę apie šiandieninę Rusijos kultūrą, tapusią propagandos įrankiu. Ar sankcijos Rusijai turėtų apimti ir kultūros sritį?

Sutinku, kad dezinformacijos skleidimo pasekmės labai žalingos, supriešinami žmonės, keliamas pavojus jų sveikatai, saugumui, aplinkai, raginama nepasitikėti demokratija...

Didelio masto propagandinio melo kampanijos yra grėsmingas iššūkis Europai, todėl reikalauja koordinuoto ES šalių, įvairių institucijų, interneto platformų, žiniasklaidos ir piliečių atsako. Komisija, padedama Europos Parlamento, parengė keletą iniciatyvų, skirtų sustabdyti melo potvyniui:

- Komunikatas „Kova su dezinformacija internete: europinis požiūris“ – tai priemonių rinkinys, kaip užtikrinti ES vertybių apsaugą;

- Veiksmų prieš dezinformaciją planas skirtas sustiprinti ES pajėgumus ir šalių bendradarbiavimą šiame fronte;

- Parengtos gairės dėl interneto platformų atsakomybės ir įsipareigojimų, užtikrinant teisingos informacijos sklaidą;

- Dezinformacijos praktikos kodeksas, priimtas 2018 m., buvo pirmas kartas pasaulyje, kai žiniasklaidos pramonė savanoriškai sutiko su savireguliacijos standartais, skirtais pažaboti dezinformaciją.

- Praktikos kodeksą pasirašiusios šalys vykdė dezinformacijos, susijusios su COVID-19 pandemija, priežiūros programą, kuri užtikrino interneto platformų skaidrumą ir atsakomybę, užkardant melagingų pranešimų sklaidą.

- Europos skaitmeninės žiniasklaidos observatorija (EDMO) – tai projektas, remiantis nepriklausomų bendruomenių kovą su dezinformacija. Vienijami faktų tikrintojai, akademiniai tyrėjai, dezinformacijos skleidimo socialiniuose tinkluose analitikai, žurnalistai, žiniasklaidos ir informacinio raštingumo specialistai.

- Daugybę iniciatyvų ir savanoriškų įsipareigojimų kovoti su dezinformacija apima Sustiprintas dezinformacijos praktikos kodeksas, pasirašytas 2022 m. birželio 16 d.

Kaip vertinti šiandieninės Rusijos kultūros reiškinius, turėtų kiekviena ES valstybė spręsti savarankiškai, atsižvelgdama į savo kultūrinės tradicijas, įvertindama realias grėsmes, galinčias kilti jos visuomenei dėl tokios įžūlios kultūrinės indoktrinacijos.

Dėkoju už pokalbį. ■

Kuršių nerijos vaizdas nuo Efo kopos link Pilkopos (dabar Morskajė) gyvenvietės

PASAULIS, PAVERSTAS ĮKAITU

Žemėlapis mąstymas

Daugeliui lietuvių įstrigęs į atmintį žemėlapis, kuriame ranka nubraižyta raudona linija nulėmė Lietuvos likimą. Tai atsitiko praeitame amžiuje, kai didžiosios valstybės dalijosi pasaulį, nekreipdamos dėmesio į jame gyvenančias tautas. Dvi valstybės, 1939-aisiais sutartinai parceliavusios Europą, netrukus atsидūrė priešingose fronto pusėse, bet viena iš jų, pasitelkusi savo priešo priešus ir tapusi nugalėtoja, tą dalijimąsi ir toliau tęsė Teherane, Jaltaje, Potsdame.

Skaityti žemėlapius didžiųjų valstybių vadovai išmoko dar viduramžiais. Imperatoriams akys apraibo, išvydus, kokia teritorija paklūsta jų valiai. Žemėlapis, išrastas geografinėms reikmėms, platesniam Žemės rutulio pažinimui, suteikė galimybę monarchams lengviau dalytis ir valdyti pasaulį. Žemėlapyje viskas daug paprasčiau negu tikrovėje. Galima braižyti linijas savo nuožiūra, nekreipiant dėmesio į tokias smulkmenas kaip žmonės ar tautos. XIX amžius galutinai suskirstė valstybes į didžiąsias, sprendžiančias planetos likimą, ir nieko nereiškančias

mažąsias. Tos didžiosios ne tik valdo mažesnes, bet ir primeta savo tvarką regionams, kontinentams... Mažosioms tautoms nereikia atskiro valstybingumo, jos turi priklausyti imperijoms, – nusprendė didžiųjų valstybių šulai, apžvelgę žemėlapyje savo valdomas plačias teritorijas.

Vis dėlto viena iš užjūrio didvalstybių (tarp kitko, neturėjusi kolonijų) po Pirmojo pasaulinio karo pasiūlė, kad kitame žemyne esančios nugalėtos imperijos suteiktų laisvę pavergtom tautoms kurti savo valstybes. Bet, pavyzdžiui, kurdai tokios teisės negavo, mat karą pralaimėjusioje Turkijoje gyveno jų mažuma, o dauguma priklausė nugalėtojų valdomam Irakui ir Sirijai. Kita to karo laimėtoja – carinė Rusija – tuo metu įsmuko į gilią krizę. Valdžią užgrobę bolševikai, nepajėgdami sutrukdyti į laisvę besiveržiančioms tautoms, keletui iš jų, bet ne visoms, „kilniadvasiškai“ leido susikurti valstybes. Taip atsirado Estija, Latvija, Lenkija, Lietuva, Suomija. Tiesa, joms teko ilgai kovoti dėl pripažinimo, nes Europos didvalstybės, turėjusios „naujokes“ įteisinti, labai bijojo „balkanizacijos“, t. y. kad atsiras daugybė mažų valstybių su savais interesais.

Žinome, kaip įnirtingai Lietuva kovėsi už savo suverenumą, juk žemėlapiuose buvo tik viena nepriklausomybės verta šalis – didelė Lenkija su prie jos prijungta lietuvių apgyventa provincija. Viena iš pirmųjų didvalstybių tada pripažino Lietuvą būtent Rusija. Bet čia gal tik žemėlapis žaidimas? Imperijos būsimą savo trukmę skaičiuoja ne metais, ne dešimtmečiais, o amžiais. Sovietai žinojo, kad Lietuvos pripažinimą galės atšaukti, kada tik panorės. Tą patvirtina raudona linija, Maskvos nubrėžta žemėlapyje 1939-aisiais.

Istorija pasikartojė po penkiasdešimties metų, kai vėl paskelbė nepriklausomybę nuo imperijos, o ji dar kartą tai pripažino, gal jau numatydamą būsimą savo žingsnį. 1991-aisiais SSRS pareiškė:

„Atsižvelgdama į konkrečią istorinę ir politinę padėtį, buvusią prieš įsijungiant Lietuvos Respublikai į TSRS, Valstybės taryba nutaria:

1. Pripažinti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę.“¹

Apie tą Lietuvos pripažinimą, išplaukiantį iš didvalstybės žemėlapinio mąstymo, prieš kelerius metus rašiau:

„Tada, žinoma, apsidžiaugėme, perskaitę pirmąjį nutarimo punktą, bet dabar galime atidžiau pastudijuoti, kokią klastą rengė mums Kremlius. Visų pirma, Valstybės taryba, pripažinusi Lietuvą, buvo nelegitimi, tada galiojusioje SSRS Konstitucijoje nenumatyta institucija, sudaryta to pripažinimo išvakarėse. Antra, nutarimo preambulėje kalbama apie Lietuvos „įsijungimą“ į SSRS, nors sutarties su Rusija preambulėje pripažįstama, kad Lietuva buvo aneksuota. Trečia, nutarimas nenumato užmegzti su Lietuva diplomatinį santykių. Ketvirtas juridškai labai painus punktas skelbia, kad Lietuvos piliečiai toliau lieka SSRS jurisdikcijoje. [...] Trumpai tariant, pripažinimo projektas turbūt buvo nurašytas nuo tipinės Nepriklausomų Sovietinių Respublikų Sąjungos sutarties. Gerai, kad SSRS subyrėjo, nes greičiausiai netrukus būtų pareiškusi, kad šis pripažinimas negalioja. Tačiau tada visas pasaulis suprato, kad SSRS atsisako teisių į Lietuvą.“²

Bet štai praėjo trisdešimt metų ir SSRS teisių perėmė Rusija parlamente jau įregistravo įstatymą, esą Lietuvos nepriklausomybė neteisėta, nors pati ją pripažino. Didvalstybė vėl ėmė žemėlapyje braižyti senas imperijos ribas.

O anuomet skubėta tiesiog perkrikštyti Sovietų Sąjungą į Nepriklausomų Valstybių Sandraugą, sudarant tokias pseudonepriklausomybei tipines sutartis, kokios leistų išsaugoti senąsias įtakos zonas. Tokią sutartį pasirašė ir Ukraina. Ar SSRS pripažino ją kaip valstybę? Sovietijos teisių perėmė Rusija ne tik kad nepripažįsta, bet ir bando ištrinti iš žemėlapio, paversti savo kolonija, nors gyvename postkolonijiniais, posovietiniais laikais.

Baltijos valstybių, kurias iki jų aneksijos buvo pripažinęs visas pasaulis, situacija atrodo kitokia – 1991-ųjų rudenį įvairios šalys pasinaudojo proga ir tiesiog atnaujino seną pripažinimą, padėtą ant lentynos, kai Lietuvą, Latviją ir Estiją okupavo SSRS. Tačiau, nors buvomet pripažinti, imperijos žemėlapyje turbūt likome, antraip Rusijos Dūma dabar nekeltų absurdiškai keistos „atšaukimo“ iniciatyvos. Kremliaus žemėlapis ignoruoja realybę – pagal jį imperijai vis dar priklauso šeštadalis planetos.

Drastiškiausią žemėlapinio mąstymo pavyzdį išvydome, kai Rusija užpuolė Ukrainą. Gal todėl, kad be Kyjivo jaučiasi esanti ne supervalstybė, o tik *Malorosija* su keliomis gubernijomis aplink Maskvą?

Žemėlapyje Rusija kur kas didesnė už Ukrainą, todėl skelbėsi, kad per kelias dienas nugalės imperijos dalį, išdrįsusių gyventi nepriklausomai. Raudonos strėlės rodė, iš kurių pusių bus atakuojama „provincijos“ sostinė. Kariaujama su valstybėmis, o čia tik „speciali karinė operacija“ neteisėtoms savarankiškumo ambicijoms numalšinti. Tačiau Putinui neišdegė – akimirksniu susivienijusi ukrainiečių tauta didvyriškai gina savo valstybę, nes gyventi laimingai ir saugiai įmanoma tik joje.

Žemėlapis vaizduoja vien geografines kliūtis, kurias teks įveikti užpuoliko armijai. Anksčiau egzistavo net ištisa industrija, gaminusi alavinius karėvėlius. Vaikams, žaidžiantiems karą, reikėjo juos

iš vienos žemėlapių vietos stumdyti į kitą. Dabar tie kariniai žaidimai su visu žemėlapiu persikėlė į internetą. Tačiau virtualiuose mūsųose nedalyvauja civilių figūrėlės. Kai tauta pasipriešina, žemėlapiiniai žaidimai baigiasi. Antra pagal galingumą planetos armija (taip ji save reklamavo), netikėtai susidūrusi su atkakliu ukrainiečių pasipriešinimu, pakriko, nusispjovė į karo etiką ir taiko žiauriai išdegintos žemės taktiką – civilių žūtys agresoriaus nejaudina. Nekeista, juk Rusijos *modus operandi* visada buvo, yra ir, matyt, dar ilgai bus *argumentum baculinum* (lazdos argumentas, grasinimai, gąsdinimai ir smurtas). Su žeme jau sulyginti ir toliau bombarduojami Ukrainos miestai patvirtina tą niūrią tiesą.

Nuogos paralelės

Vienas bičiulis, kolekcionavęs propagandinius Hitlerio laikų spaudinius, parodė man albumą su jaunais naciais, be drabužių lakstančiais po kalnus. Taip buvo reklamuojami elitinės SS mokyklos kursoriai. Viso pasaulio slaptosios tarnybos turi metodinius nurodymus, kaip ką vaizduoti, kas, valdžios manymu, patiks žmonėms. Įdomi paralelė – mūsų laikais vienas kagėbistas, tapęs amžinuju didvalstybės prezidentu, irgi mėgo pozuoti pusnuogis ant arklio, net būdamas jau akivaizdžiai senstelėjęs. Tokia savireklama būtų vietinės reikšmės reikalas, skirtas vidaus auditorijai, bet dabar minėtas raitelis jau demonstruoja ir branduolinius savo muskulus, užsimojęs bet kokia kaina okupuoti kaimyninę šalį. Gal ne vien ją, juk grasina visam pasauliui, jeigu Maskvai bus trukdoma elgtis taip agresyviai, kaip jai patinka... Pasirodo, įmanoma prilgti net neprilygstamam blogiui, ne veltui Ukrainos užpuolikai vadinami rašistais.

Sklaidydamas tą albumą su nuogais naciais, asociatyviai prisiminiau vieną iš bolševizmo veikėjų Aleksandrą Kolontaj, kurios mergautinė pavardė, tarp kitko, Dovmont (jos šeima kildino savo protėvius iš Daumanto, karaliaus Mindaugo žudiko, gal

už tai paskelbto stačiatikių šventuoju). Revoliucionierė propagavo laisvą meilę, nekeista, kad iškart po Spalio perversmo bolševikai tokius santykius įteisino. Idėjos apie bendrą visų gyvenimą komunoje su bendra nuosavybe ir vaikais, augančiais internatuose, buvo gana populiarios. Leninistai iš pradžių karštai pasisakė už seksualinę laisvę, propagavo kolektyvinio pobūdžio meilę, panaikino caro laikų įstatymus, baudžiančius už homoseksualizmą, prie Kremliaus sienų įrengė net nudistų pliažą. Tai truko tol, kol į valdžią atėjo toks Džiugašvilis, pasimokęs stačiatikių dvasinėje seminarijoje ir pripažįstantis išimtinai tradicinę šeimą. Matyt, kad nedrumstų šalies piliečių moralės, laisvamanę Kolontaj tuojau pat išsiuntė į diplomatinę tarnybą Skandinavijoje.

Komunizmo propagandistės svajonė jau mūsų laikais savotiškai realizavosi Kopenhagos priemiestyje, kai apleistose kareivinėse įvairios visuomenės atplaišos įkūrė savo komuną, pavadintą Kristianija. Anuomet valdžiusi liberalų partija ją įteisino, bet vėlesnė Danijos valdžia, matydama, kad komuna virto kvaišalų platinimo centru, nusprendė Kristianiją uždrausti. Vyriausybė jau daug dešimtmečių bylinėjasi su komuna teismuose, kaip yra priimta Europoje, kur galioja teisės viršenybė. Per tą laiką užaugo nauja Kristianijos „komunarų“ karta.

Nuo pat parlamentarizmo pradžių pradžios paprastai būna dviejų tipų partijos – vienos remia esamą tvarką, o kitos siekia naujovių (prisiminkime kad ir torius su vigais). Kai XIX a. būrėsi liberalai, jie žadėjo, kad leis patiems žmonėms lemti savo likimą, todėl ypač pabrėžė žodį „laisvė“. Tai buvo nauji imperijų su monarchais apsuptyje – žmogaus laisvė nuo valdžios. Liberalai pasisakė prieš valstybę, nes ji varžo laisvę. Tiesa, kai patys virto partija, pakluso bendriems dėsniams ir norėjo laisvę įtvirtinti įstatymais. Liberalai retai pakliūva į valdžią. Ačiū Dievui, laisvė atėjo į pasaulį pati.

Jei kalbėtume apie torius, saugančius tradicijas, jie niekur nedingo. Gal tik tradicijų sąrašą papildė laisve. O Lietuvai reikėjo tradicijas atkurti, nes penkis dešimtmečius buvome kolonizuoti šalies, atme-

tusios vertybes, kurias žmonija puoselėja daugybę amžių. Reikėjo susigrąžinti ne vien laisvę. Juk prieš gerus trisdešimt metų neturėjome ne tik valstybingumo. Komunistinė ideologija, kovodama su religija, kartu iškreipė net požiūrį į darbą ir šeimą. Taigi valstybę atkūrėme ne vien dėl nepriklausomybės ir laisvės, bet ir dėl kitų vertybių. Mano manymu, prie įstaigų ir privačių namų plevėsuojanti vėliava su Vyčių jų neišreiškia, nes primena viduramžių Lietuvą, kurios prioritetai buvo visiškai kitokie. O Trispalvė simbolizuoja tai, ką turėtume saugoti XXI a. Pirnoji Lietuvos Respublika paliko mums vertybių sąrašą, kurio pačioje pradžioje įvardyta nepriklausomybė ir laisvė. Deja, pastaruoju metu vertybinę hierarchiją veržiasi diktuoti „politinis korektiškumas“. Nesiplėsdamas pajuokausiu – pėsčiųjų perėją galima nudažyti kaip vaivorykštę, bet šiukštu ne kaip Trispalvę, nors abu perdažymai vienodai pažeidžia eismo taisykles. O gal vaivorykštinė vėliava Lietuvoje jau vertingesnė už Trispalvę?

Ar išvis reikalinga valstybė? Juk ji negali egzistuoti be prievartos, nes visada atsiranda individų, nepaklūstančių bendrai tvarkai. Kai Lietuva buvo dar užklota ledynais, piečiau nuo mūsų teritorijos jau egzistavo Babilonas ir Egiptas, taikę itin žiaurią valstybės prievartą. Dabar kiti laikai, ledynai ištirpo, komunizmas žlugo, bet imperinis drakonas tebespjauo ugnimi... Iš ko turėtume semtis stiprybės? Iš praeities, siejamos su 1918 m. Vasario 16-ąja, – būtent ją pokariu grynė partizanai su Trispalve prie širdies.

Nepriklausomybės kaina

Imperijoms sunku išbraukti iš savo žemėlapių kadaise pasisavintas teritorijas. Anksčiau pasaulyje buvo nedaug šalių, nes mažesnės šimtmečiams tapdavo didesnių, agresyvesnių kolonijomis. Dabar XXI amžius, bet Rusija tebegyvena pagal XIX amžiaus supratimą, kai mažesnių tautų valia nieko nereiškė, buvo atsižvelgiama tik į didvalstybių interesus, galiojo stipresniojo teisė, leidžianti jėga prisijungti kas ką pajėgs.

Kiekvienai tautai sunku sukurti valstybę, kuri patektų į žemėlapi. Neužtenka formalaus nepriklausomybės pripažinimo, ypač jei didvalstybė, laikydama atgyvenusios geopolitinės sampratos, kaip rodo pastarieji įvykiai, gali jį bet kada atšaukti. Reikia visos tautos apsisprendimo, dažnai ir aukų. Suomiai Žiemos kare neteko 100 tūkstančių žmonių, bet apgynė valstybę.

Kuriant pirmąją Lietuvos Respubliką, Nepriklausomybės kovose žuvo 1144 žmonės, per 1941 m. Birželio sukilimą prieš sovietus – apie tūkstantį (tikslaus aukų skaičiaus neradau), pokario partizaniniame kare – 20 101 žmogus, 1991-ųjų Sausio Tryliktoją – 14, iš viso daugiau kaip 22 tūkstančiai. Viliuosi, čia jau baigtinis skaičius.

1991-aisiais Kyjive po formalaus Ukrainos nepriklausomybės paskelbimo vienas Rados deputatas pasakė: „*Pavydžiu lietuviams. Mums ištrūkti iš dusinančio rusų glėbio pavyks tik su dideliu krauju.*“ Labai liūdna, bet pranašystė pildosi. Tai šturpi žemėlapių agresorės mąstymo pasekmė.

...Vienas danų rašytojas kadaise parašė pasaką apie minią, nenorinčią pripažinti, kad karalius nuogas, nors tą mato savo akimis. Dabar sakytume, kad ta minia ir to karaliaus siuvėjas tiesiog laikėsi instrukcijų. Nuoga paralelė – propagandos „siuvėjai“ Rusijoje taip meistriškai įvaldė savo amatą, kad piliečiai jau neskiria juodo nuo balto, šilto nuo šalto. Neįstengia pripažinti akivaizdžios tiesos, kad jų vardu kaimynystėje vyksta jų caro sukeltas kruvinas karas... Beje, kariauti tariamai už rusakalbių teises siunčiami daugiausia *neetniniai* rusai iš depresyvių regionų. ■

¹ SSSR Valstybės tarybos nutarimas dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pripažinimo. *Lietuvos aidas*, 1991-09-10.

² Virgilijus Čepaitis. Sugrįžimas į žemėlapi. Aukščiausioji Taryba nuo 1991-01-13 iki 1991-11-03. *Kultūros barai*. 2018, nr. 9, p. 77.

AŠ – UKRAINIETIS NUO 1986-ųjų

Broliai ir visiems, kovojantiems už laisvę

Mokykla

Tą šeštadienį, balandžio 26-ąją, nerūpestingai laskčiau su kitais kaimo vaikais, spardėme kamuolį ir daugiau niekas pasaulyje nerūpėjo. Prieš keturias dienas imperija atšventė didžiojo vado gimtadienį ir vis dar *pachmielinosi*, o atslinkęs lietus ir vėjas iš už tūkstančio kilometrų atnešė tai, apie ką net nenučiuokėme, – nematomą žudančią valstybinę paslaptį radiacijos pavidalu. Darbo liaudis apie įvykusią katastrofą bus informuota gerokai vėliau. O aš tada mėgavausi paskutiniaisiais laisvės mėnesiais prieš išsiuntimą pradžios mokyklon. Nors jau žinojau visas penkiolika imperijos sostinių, bet neturėjau žalio supratimo, kur tas Černobylis, nes apie tokį nebuvau girdėjęs.

Atėjo ruduo. Palikęs kaimo draugus išvažiavau miestan. Rugsėjo pirmąją pakliuvau į kitą pasaulį. Išsigandęs blondinas su geltonu *šlipsu* ir uniforma stoviu prieš savąją *Alma mater*. Tuoj žengsiu pro duris, bet dar nežinau, kad rasiu ten savo naujuosius draugus. Nors visi kalbėjom lietuviškai, keletas vis dėlto atrodė kito-

kie. Tarp adomaičių, stankų, balsyčių įsimaišė pavardės Matej ir Gnetiuk. Man buvo mįslė, kodėl jos skamba nelietuviškai. Buvome internacionalinė klasė – žemaičiai, žydai, kalmukai, lietuviai, ukrainiečiai.

Apie mistinį Černobylį išgirdau Šiauliuose, nes mano klasioko Mariaus tėvas važiuodavo ten likviduoti katastrofos padarinių ir parsiveždavo kalnus *babkių*. O Čiukčia, taip ksenofobiškai pravardžiuodavom Marių dėl tamsaus gymio (pusiau kalmukas, pusiau kaunietis), iš tėvo nukniauktus pinigus leisdavo su mumis. Už tokias nuodėmes motina, uoli katalikė, plakdavo sūnų elektrinio virdulio laidu.

Nuo pirmos klasės laužiami mokyti rusų kalbos, vis dėlto nebuvom uolūs spalinukai, t. y. spaliukai – Lenino anūkai. Ne visada nešiojom žvaigždutes su to garbaniaus fizionomija, o prasidėjus Sąjūdžiui, ne vienas įsisegėm ir Gedimino stulpus šalia penkiakampės... Mums, vaikams, tiesiog patiko ženkliai. Ankstyvais, šaltais, tamsiais žiemos rytais pėdindamas kilometrą iki mokyklos, gailėdavausi, kad esu ne rusas, juk po langais buvo rusiška 17-oji vidurinė. Bet atėjus pavasariui su kiemo draugais jau

traukdavau skanduotes: *ruskiai-bedruskiai* (dabar tai būtų tautinės nesantaikos kurstymas), kartais net eidavom aiškintis tarpusavio santykių. Vieną vasaros vakarą su bičiuliu surengėm tikrą diversiją, nelegaliai apsirūpinę degtukais. Jautėmės kaip *Žalgiris*, kuris kovėsi su CSKA, demonstruodamas užmaskuotą pasipriešinimą okupantams. Nuėjom į *ruskių* mokyklos vidinį kiemelį. Ten riogsojo kalnas makulatūros – išmesti nebenaudojami rusiški vadovėliai. Mes juos užkūrėm ir mikliai dingom. Liepsna buvo per silpna, todėl apie šį protestą Šiauliai niekada neišgirdo.

Bet grįžkime prie ukrainiečių. Baigiau penktą B klasę. Vasarą išvykau atostogauti į Palangą, nes Turkijon tada niekas dar nevažinėjo. Prie tilto, ten, kur anuomet visi fotografuodavosi su beždionėle, išvydau Ją su žydra suknele... Netekau žado ir akimirksniu įsimylėjau. O rudenį, nors tėvai gyveno jau kitam rajone, atsisakiau eiti į naują mokyklą – tiesiog nenorėjau palikti savo draugų, ypač Jos. Vieną pavakarę surengėm nelegalią diskoteką klasėje... Žaidėm „butelį“ ir man, šeštokui, iškrito šansas Ją pabučiuoti. Jaučiausi devintame danguje. Ach, Oksana... Mano pirmoji vaikiška meilė buvo ukrainietė...

Kiemas

Naujas rajonas – nauji kiemo draugai. Greitai susidraugavau su Serioğa, nors kalbėjo lietuviškai, bet su keistu akcentu, mokėsi toje 17-ojoje vidurinėje. Kieme visi vadino jį Zvierium, nors pats pageidavo būti vadinamas Sieru. Kartą kažkas kieme užrėkė: Eik tu, *ruski*. O Serioğa atšovė: AŠ NE RUSKIS, AŠ UKRAINIETIS!!! Ši frazė įstrigo man į galvą – įvyko Didysis Sprogimas, supratau, kad *ruskiai* ir ukrainiečiai yra dvi skirtingos tautos, net jei kalba rusiškai. Paauglystėje mudu su Serioğa vargą vargom *moikėj*. Prisimenu, kaip šala rankos žiemą, ridenant šalto vandens statinę. Nusprendžiau, kad ateityje parašysiu apie tos vergystės dienas... Mudviejų keliai išsiskyrė, socialinių tinklų tada nebuvo. Ir, o stebukle, šiemet gegužę, po dvidešimties metų vėl sutikau Serioğą kitam Lietuvos gale – Druskininkuose, nes abu esam

protmūšistai. Prisiminėm senas dieneles, aptarėm dabartines batalijas Ukrainoje.

Pradėjęs eiti į naują 21-ąją mokyklą, kuriai vėliau suteiktas Šventupio vardas, iš B perėjau į C klasę. Joje mokėsi toks Šileikis, lengvaatletis bėgikas. Kai grįžo iš sporto varžybų Rivne, iškaulijau vietinės valiutos. Vaska, kitas klasiokas, prabėgus *n* metų po mokyklos, važinėdavo ten su tėvu biznio reikalais. Jis pavaišino mane *horilka* – pipirine su medum, stebuklas, kokio nebuvau matęs Lietuvoj. Mums, lietuviams ir ukrainiečiams, ji atrodo deginanti, kitiems slavams – tai tik mažasis vanduo.

Drakonų šalyje

Esu kolekcionierius. Per vieną iš numizmatų susitikimų susipažinau su svarbiausiu ukrainiečiu savo gyvenime, jis tapo man broliu. Žinot, kaip šeimoje būna... Pasitaiko pykčių ir smagių susitaikymų. Pamenu tą rytą, kai išlydėjau Liohą į Lietuvos kariuomenę. Jis turėjo teisę neiti – dėl sveikatos, bet išėjo, nors nemažai mūsų tais laikais vengė karo tarnybos. Toks tas mano brolis – Lietuvos ir Ukrainos patriotas. Teko jį išlydėti į ne vieną pavojingą kelionę.

O Lioha ištempė mane Velsan iš gimtųjų Šiaulių. Mudu ten dirbom petys petin *psichuškėj*. Pamenu, vieną naktį budėjom aš, Lioha ir Irina. Miegot nevalia, buvom priversti žiūrėti televizorių, bet rodė kažką mums neįdomaus, tad tarp ukrainiečio, rusės ir lietuvio užvirė diskusija didžiojo brolio kalba, nes Irina prastai kalbėjo lietuviškai, nors gimė ir užaugo Lietuvoje. Jiedu rimtai susikibo dėl istorijos peripetijų. Aš buvau nevykęs arbitras... Tiesiog šliūkštelėjau benzino į ugnį, pasakęs, kad mes, lietuviai, kadaise valdėm kai kurias Moskovijos teritorijas ir buvom okupavę Ukrainą... Aišku, aplodismentų nesulaukiau nė iš vienos pusės, tačiau tąnakt supratau trinties tarp rusų ir ukrainiečių esmę. Po to mudu susikukavom su *latvicais* iš Daugpilio – tie nepiliečiai niekino latvių kalbą, nors buvo užaugę Latvijoje. Tada dar menkai užuodžiau *ruskių*

nacizmo dvoką. Vienas iš tų *marozų* norėjo mane per langą išmesti dėl kažkokios jam nepatikusios replikos. 2014 m. pamačiau tikrąjį jų veidą, atsidūrėm skirtingose barikadų pusėse, nes *ruskiai* tapo LNR ir DNR fanatikais. Liohai išvažiavus Londžėn, Drakonų šalyje likom dviese su Andriucha. Jis irgi ukrainietis iš mūsų Šiaulių, Liohos priviliotas Velsan. Andriucha, kai tuokėsi su ruse, kvietė mane į savo vestuve Sibire. Negalėjau nuvykti. Taip ir nepamačiau didžiosios Rusijos. Beje, vedybinis Andriuchos gyvenimas truko neilgai – po penkerių metų jis išėjo iš namų kaip kazokas, pats man taip sakė. Mat žmona atsitėpė motiną iš Siberijos, kad padėtų prižiūrėti vaiką. Ir prasidėjo šliaužiančioji okupacija. Rusė ne tik gavo teisę gyventi Britanijoje, bet ir *prichvatizavo* vaiką su visu namu. Tokia buvo ta slaviška „sąjunga“. Apie tai sužinojęs Lioha norėjo uzurpatorę prismaugti. Bet Andriucha, geras žmogus, susitaikė su likimu...

Londžė

Po Liohos išvykimo praėjus devyniems mėnesiams, aš „gimiau“ Londžėj. Tiesą sakant, įgriso tas kaimas Velse, kur penkiolika pabų, du klubai, bet nė vieno kino teatro! Antroje pasaulio sostinėje apsigyvenau pas Bohdaną, apsukrų ukrainietį. Jis vaidino namo šeimininką. Bohda tiesiog pernuomodavo kambarius. Vieną dieną įvyko konfliktas tarp Liohos ir Bohdos – nepasidalijo mano *laptopo*, nes veikiantį aparatą tada turėjau tik aš vienas visam name. Bohdanas gavo per ausį ir buvo apšauktas malorusu, nes nekalba ukrainietiška. Dabar tas konfliktas atrodo kvailas, kai Mirtis taip arti, nes jiedu išvyko į frontą Ukrainoje.

Vieną vasario pavakarę su Bohdanu sėdėjom ant suoliuko prie Temzės, priešais *HMS Belfast* laivą. Diskutavom didžiojo brolio, tiksliau tariant, okupanto, agresoriaus kalba. Prie gretimo suoliuko prisėdo mergina juodais plaukais su kailine kepure. Prisidėgė cigaretę ir pradėjo karpyti ausimis – jau tēm, kad klausosi mūsų pokalbio. Staiga atsistojo ir

išėjo, o mes toliau ginčijomės. Po kurio laiko ji vėl išdygo prieš mus. Rusiškai tarė: *Vaikinai, atsinešiau vyno, ar išgersit su manim?* Mes, džentelmenai, pasiūlėm prisėsti prie mūsų Magiškojo suoliuko. Pasirodo, ji ne rusė, o legendinio lietuvių rašytojo dukra. Moteris avantiūristė gerąja šio žodžio prasme. Vieną dieną ji pasiūlė man surengti turnė po Ukrainą. Apkelti didžiausią Europos šalį – nuo Lvovo iki Donecko, nuo mamos Odesos iki tėvo Kyjivo, nepamirštant Krymo... Tas Kregždžių Lizdas man vaidenosi nuo vaikystės. Deja, nesiryžau šiai avantiūrai ir iki šiol nagus graužiu dėl nežengto žingsnio, nes netrukus Ukrainos žemę ėmė trypti okupantų *ruskių* kerziniai batai.

Gyventi pas Bohdaną tapo ankšta, tad be pykčio išsiskyrėm, išsikrausčiau pas kitus ukrainiečius. Vaišingi žmonės. Man grįžus po darbo, pasiūlydavo keptų bulvių, sako, imk ir duonos. Nesupratau. Kitąkart pavaišino makaronais, ir vėl sako: imk duonos. Dar labiau nustebau. Na, mes, lietuviai, taip valgyti nepratę. Tada sužinojau apie Holodomorą ir ką reiškia ukrainiečiams duona – jie iš kartos į kartą prisimena, kaip Stalinas atėmė jų grūdus. Šiandien tą patį daro išgama Putleris, Džiugašvilio fanatikas.

2014-ieji

2014 m. vasario mėnesį Lioha grįžo iš Kipro. Susitikom Londžėj. Jis pasakė, kad važiuos ginti Tėvynės. Žinojo, kad artėja karas. Ne kiekvienas iš mūsų patyrė, ką reiškia išleisti artimą žmogų į frontą. Kai supranti, kad galbūt matai jį paskutinį kartą. Plyšta širdis. Po atsiveikinimo važiuodamas iš Viktorijos stoties, traukinyje parašiau šiuos žodžius:

Broliui

Nesakyk broli,
Kad jau išieni
Į karą rytoj...
Šiandien šią

Saulėtą dieną
Nesakyk, kad
Matomės jau
Paskutinįsyk
Šiam šaltam
Svetimam mieste
Toli nuo savo
Tėvynės –
Tu nuo Ukrainos,
Aš nuo Lietuvos.
Tavo žemėj
Nepopierinės kulkos
Kerta neskaitmeninius
Žmones
Ir ne vyšnių sirupas
Ten liejasi ant asfalto...
Man sunku patikėt –
Mūsų amžiuje
Kartojasi Miunchenas.
Vėl fariziejiški Vakarai
Tyli Europos vidury.
Jeigu išeisi, broli,
Tėvynės ginti,
Sugrįžk, prašau,
Su skydu,
Nes ten kulkos švilpia
Nepopierinės.

14:08 21.02.2014

Jis išgyveno Ilovaiską. O fariziejiški Vakarai su Merkel ir Sarkozy priešakyje tais metais sulindo Putleriui ten, kur Saulė nešviečia.

Kovo mėnesį plaukiau valtimi Anglijos kanalais. Kai būdavo laisva minutė, internete sekiau įvykius Ukrainoje. Kapitonas apie Krymo referendumą pasakė, *nu*, tokia vietinių valia, mat kadaise ten lankėsi. Man užvirė kraujas, lyg kas bandytų atplėšti Klaipėdą nuo Lietuvos, bet nesiginčijau. Žinau, kad dabar jis taip nebemano.

Prasidėjus aktyviems karo veiksams, siunčiau pinigų Ukrainon, kad brolis įsigytų letalinį ginklą. Ach,

koks absurdiškas kalambūras, argi būna tokių ginklų, kurie netarnauja mirčiai.

Amerika

Pasibastęs po Jungtines Valstijas sugrįžau į Niujorką. Šeštadienio rytą iš kinų kvartalo dviese su Barzda patraukėm ieškoti Joe Ramone gatvės. Radom. Ir atsidūrėm Mažojoje Ukrainoje, ne į Braiton Byčą mums reikėjo trenktis, juk ten ruskynas. Žiūrim – ukrainiečių sporto klubas-baras, durys atidarytos. Užeinam. Užsisakom porą *Obolon* alaus. Sėdi keletas senolių ir barmenė, jų bendraamžė. Jie – pabėgėliai iš Vakarų Ukrainos nuo Antrojo pasaulinio karo laikų. Bare kabo geltonos-mėlynos ir raudonos-juodos vėliavos, paskleistos laikraščių iškarpos apie emigrantų gyvenimą, išdėliotos sportinės taurės. Prie mūsų prisiartina naujos kartos emigrantas su maišeliu ir klausia, ar nenorėtume nusipirkti ukrainietišku saldainių. Mandagiai atsisakom, na, pusę pasaulio perskridom ne tam, kad nusipirktume Porošenkos produkcijos, mes juk iš Europos. Atsisveikinant senoliai parekomendavo apsilankyti viename iš seniausių Niujorko barų. Mes jau ten – Taraso Ševčenkos skvere (*place*), šalia Šv. Jurgio (Šv. Juros) katalikų bažnyčia ir tas baras.

Po daugelio metų mano draugė menininkė Marija atsiuntė dainą: „*Fuck All the Perfect People*“, atliekamą *Chip Taylor & The New Ukrainians*. Šis himnas gyvenimui asocijuojasi su Didžiuoju obuoliu ir ten sutiktais ukrainiečiais, juk *New Ukrainians* visai kitokie negu naujieji rusai.

Armėnija

2016 m. pagal *Erasmus+* programą atsidūriau Armėnijoje. Jerevano oro uoste mačiau *ruskių* kareivius, atskridusius į savo bazę Gimri mieste. O kalnuose susirinko internacionalinė publika – armėnai, britai, italai, ispanai, moldavai, makedonai, graikai, gruzinai, baltarusiai, ukrainiečiai. Puikiai leidom laiką. Kūrėme idėjas Europai, svarstėme, kuo padėti

pabėgėliams. Tada nė nenujautėm, kad mūsų draugai ukrainiečiai netrukus irgi taps pabėgėliais. Visi buvom viena didelė šeima. Baltarusį traukiau per dantį, kad prisistatydamas rodė Lukašenkos skudurą – oficialią respublikos vėliavą, pseudosovietinės šalies atributą. Armėnai bandė mane tildyti, kai pasiunčiau Rusiją trijų raidžių kryptimi. Aiškino, neva RF gina juos nuo Turkijos, bet prabėgs metai ir Putleris parduos armėnus. O tuo metu už savo poziciją dėl *ruskių* imperializmo tapau geriausiu gruzinų ir ukrainiečių draugu, nes jie neseniai patyrė kruvinus Kalašnikovo kultūros šūvius. Moldavai tylomis pritarė, prisiminę prarastą Padniestrę. Su ukrainiečių padovanota apyranke Londžen skridau per Maskvos Šeremetjevo oro uostą. Šiomis dienomis būčiau nedelsiant areštuotas už nederamų spalvų kombinacijos demonstravimą rašitų irštvoje. Po kiek laiko gavau dovanų iš Kyjivo – Natalija per pažįstamus perdavė man bokalą su nepriklausomo Maidano simbolika. Ypatingomis progomis geriu iš jo alų ir prisimenu Ukrainą.

2022-ieji

Prabėgo 6 metai... Putinas pradėjo plataus masto puolimą. Paskambino Lioha, sako, aš ambasadoj. Pagalvojau, Lietuvos, o jis pridūrė: susitinkam Ukrainiečių namuose. Kadaisė, kai Rytų fronte buvo dar sąlygiškai ramūs laikai, ten lankėmės su broliu – valgėm lašinius, gėrėm *horilką*. Supratau pasimatymo tikslą. Brolių vėl išlydžiu į karą. Bandau kalbėti apie svarbiausius dalykus, bet žodžiai kažkokie prėski. Tiek daug nespėta pasakyti...

Per *whats'up* susisiekiu su manim Bohdanas, negirdėtas daug metų. Dabar jis gyvena prie Dnipro. Sako, nuolat bombarduoja rusų fašistai. Paskambinu jam periodiškai, kad palaikyčiau kovinę dvasią. Gyvenimas trapus, kai atsiduri mirties akivaizdoje. Lioha su Bohdanu susitiko ir susitaikė, Londžės nešąmonės nereiškia nieko, kai ant kortos pastatyta tavo, ypač vaikų, gyvybė ir visos tautos egzistencija. Kai kiekviena diena gali būti paskutinė... Bohdanas

laikosi stojiškai, bet sako, kad užkniso lakstymas į *bomboubiežyščias*. Mudviejų pokalbius dažnai nutraukia oro pavojaus sirenos. Tokios dabar dienos Ukrainoje...

Kaip kiekvienas adekvatus žmogus, palaikau Ukrainos laisvės siekius, nes tik istorijos nežinantys žmogėnai gali tikėti Putlerio paistalais apie kažkokią „denacifikaciją“. Einu į Ukrainos palaikymo maršus Londžėje, sutinku ten įvairių personažų. Senyva literatūros mokytoja rusė priėjo su šunimi, kai aš ir Bitė laidėm gerkles, linkėdami Putleriui greito *smerčiaus*, reikalaudami tiekti ginklus Ukrainai. Toji moteris mus pagyrė: šaunuoliai! Sakė neseniai grįžusi iš Maskvos. Ten visi užzombinti, – su sielvartu balse pripažino inteligentė. Ji nebesusikalba net su giminėm. Suprantu ją, juk visą gyvenimą stengėsi supažindinti jaunus protus su pasaulio grožiu, su žmonijos paveldu, o jos mokiniai sėda į tankus ir trypia svetimą žemę. Man seniai aišku, ką rašistams reiškia ta *Z* raidė, nors visi spėliojo jos reikšmę. *Z* – tai *zombie*, berašant šiuos žodžius, mano *playlist* užgroja *The Cranberries*. Dievo ženklas.

Per kitą mitingą žygiuojam su Barzda, ukrainietiška rėkiam: *Mirtis priešams!* Staiga šalia ėjusi mergiščia rusiškai klausia, ką laikote priešais? Jaunajai provokatorei atšauku, kad siunčiu į pragarą agresorius putleristus. Ir nutraukiu diskusiją, nes zombiams rūpi tik jie patys...

P. S. Karas yra tragedija, bet kai kas paverčia ją mirties bizniu arba politinių taškų kalimo mašina... Tai idėjų kolizija tarp tų, kurie ilgisi Imperijos, ir tų, kurie nori būti laisvi. Mes stovime šviesiojoje pusėje, nes suprantam, kas yra Putleris, bet kažkas iš mūsų jausmų pelnosi ir kraunasi politinį kapitalą. Todėl sakau: **BŪTI UKRAINIEČIU REIŠKIA NEKĘSTI RUSŲ IMPERIALIZMO!!!** ■

2022-07-16

@iris

Odeta ŽUKAUSKIENĖ

PSICHOFIZINĖ ARŪNO VAITKŪNO TAPYBOS GALIA

Tarp ryškių *Kaunas–Europos kultūros sostinė’22* programos parodų itin įsiminė Arūno Vaitkūno ekspozicija „Einu, sustoju ir regiu“, skirta Kauno meno mokyklos šimtmečiui. Ji savaip artima didelio atgarsio sulaukusioms retrospektyvoms – Marinos Abramović „Būties atmintis“ ir Williamo Kentridge’o „Tai, ko nepamename“ gvildena temas, kurios esminės ir Vaitkūno kūrybai. Talentingo menininko, šiltai prisimenamo pedagogo, puoselėjusio Kauno meno mokyklos tradicijas, paroda žybtelėjo, neprišlieta prie didžiųjų projektų, tačiau bendresnėje meno scenoje ypač gerai atsiskleidė, kad Vaitkūno tapyba yra integrali šiuolaikinio meno dalis, nes būties ir kūrybos, meno ribų ir beribiškumo klausimai iš skirtingų pozicijų apmąstomi įvairiuose kraštuose.

Vaitkūnas gaivališkai perteikė būties dvelksmą, jutimus, kuriuos sužadina visai paprasti susidūrimai su daiktais, iš sąlyčio su kasdienine aplinka atsirandantys (pra)regėjimai. Tapyboje, atrodytų, telpa visa tai, kas kitaip nepasakoma, – tikrovės intensyvumas, spalvų vibracijos, potėpiai, vedantys į virtualią egzistencijos gelmę. Magiškas tapybos pasaulis! Trūkčiojančios linijos, neapibrėžtose pa-

veikslo erdvėse nepaliaujamai keičiančios kryptį ir tarsi pratęsiamos laike, čia ir dabar įtraukia žiūrovus į procesą, kurį pavadinčiau matymu mąstant.

Ką nauja atskleidė ši paroda, pristačiusi ir gerai žinomus, ir anksčiau neeksponuotus paveikslus, sukurtus didelių permainų metais? Iš pradžių (1981–1986) svajota apie išsilaisvinimą iš totalitarinės sistemos, vėliau jo siekta ir nelengvai pasiekta (1987–1992). Atsivėrus pasauliui, daug kas permąstyta (1993–2005), ieškant naujų kūrybos formų, tyrinėjant meno ribas. Paroda atskleidė ne tik tai, kaip tapytojas apmąsto *laiką* ir *būtį*, bet ir kokia pačios *tapybos* būtis, *prasmė* laiko kaitoje. Tai paskatino panaanaluoti Vaitkūno tapybos ontologiją, nors paroda jau seniai pasibaigė.¹

Galerijos „Meno parkas“ pirmame aukšte buvo eksponuojami tapybos ekstensyvumą išreiškiantys instaliatyvūs kūriniai. Pasirinktus tikrovės objektus, sugėrusius vietos ir laiko dvasią, tapytojas paverė paveikslais. 1990 m. Dovainonyse, Didžiokų sodyboje, perduotoje Dailininkų sąjungai, tapė ant baidarių dalių („Nepavadinti“), ritmingais zigzagais išreiškdamas kaitos būsenas. Laikas ir pokyčiai skatino ieškoti kitokių sprendimų, naujų medžia-

gų, nuo tapybinių metaforų pereiti prie konkrečių daiktų.

Vaitkūną į savo parodas ėmė kviesti grupė „Angis“,² kuri eksperimentavo, tapybą siedama su instaliacijomis ir objektais. Pati ekspresionistiškai besikeičianti tikrovė konkrečiais pavidalais brovėsi į ekspozicijų erdvę. Šiuo kūrybos etapu Vaitkūno ištapytas objektas – ištrupėjusi senovinio radijo imtuvo dėžė („Kalba Amerikos balsas“, 1996) – simbolizavo istorinę praeitį. Daiktas, iš kurio sklisdavo pranešimai, sovietmečiu blokuojami užsiais, bylojo apie šiapus Atlanto neprieinamą pasaulį. Tačiau šis *ready-made* konceptualiai išreiškė ir pačios tapybos situaciją. Ištapytas analoginės medijos korpusas (beje, Deleuze'as tapybą vadina analogine kalba) virto daugiareikšmiu paveikslo, kaip nunykstančios medijos, įvaizdžiu. Tuščiavidurę radijo dėžę dailininkas (gal sąmoningai, gal ne) pavertė spalvingu objektu-fetišu, išreiškiančiu įtampą tarp tikrovės ir iliuzijos, tarp čia ir ten, tarp dabarties ir praeities. Radijo aparatas, transliuojantis nematerialų garsą, ignoruoja regos juslę – Rudolfas Arnheimas radijo klausymąsi net prilygino aklumo patirčiai.³ Gal čia ironiška užuomina apie aklumą tapybai, o gal nuojauta, kad naujosios medijos, perteikiančios tikrovę technologiškai, tarsi „išjungs“ akį, paversdamos tapybą nepaveikia?

Šitaip aiškinant kūrinį, netikėtai atsiranda ryšys su Gilles'io Deleuze'o įžvalgomis. Prancūzų filosofas seminare apie tapybą, kurią priskyre vienai tobuliausių analoginių kalbų, palygino tapymą su radijo ryšiu, kuris tikrovės patirtį perteikia signalais. „Tapyti reiškia moduliuoti. Bet kas gi yra moduliacija? [...] Kaip moduliuojame? Pasitelkdami signalą. [...] Signalas yra modelis – tai, ką Cézanne'as vadino motyvu [...]. Drobėje moduliuojama šviesa, spalva, iš tikrųjų ir viena, ir kita yra tapybos bangos. Tačiau nesu visiškai tikras, ar tapybą galima apibrėžti vien linijomis ir spalvomis. Sakyčiau, tapymas yra šviesos ir spalvų perkėlimas į plokščią paviršių ir – čia nėra prieštaros – į motyvą ar modelį, kuris atlieka signalo vaidmenį.“⁴ Pasak Deleuze'o tapymas yra unikalus kalbėjimo būdas, savaip perteikiantis gyvąją būti,

vidinę realybę, kurios neįstengia fiksuoti fotografija. Vaitkūnas, tyrinėdamas tapybos ribas, dekonstrukcijos būdus, svarstė panašiai: „Tapyba yra specifinė kalba. Tam tikrą informaciją įmanoma perteikti tik šia kalba ir jokia kita.“⁵

Dar viena rastų objektų (*objet trouvé*) kompozicija „Sunki plokštuma“ (2004) nukelia į sodybą Dzūkijoje. 1999 m. kaime ardyta sena tvora, kurios „*strikoliai*“, kaip juos vadina dzūkai, buvo apaugę pilkomis samanomis ir kerpėmis, įgavę taurių sidabro spalvą nuo lietaus, sniego ir vėjo. Tądien įvyko visiškas saulės užtemimas. Beardant tvorą, atvėso, viską aplink apgaubė nejaukios sutemos, laukuose mūkė karvės... Atmosfera pritvinko nerimo. Sena tvora atrodė neįkainojamai tapybiška. Surišęs „*strikolius*“ senomis moteriškomis kojineis, Arūnas juos lyg plokštumas sudėjo prie kluono“, – pasakojo parodos kuratorė. Po penkerių metų tapytojo akys vėl užkliuvo už tvoros strypų – taip atsirado itin tapybiškas objektas, bylojantis apie atmintį. *Genius loci* pojūtis galerijos erdvėje paradoksaliai virto „išvietinta dvasia“.

„Sezeram“ (2000) pagrindu irgi tapo rasti daiktai – sulopyta austinė drobė, senų lentų (galbūt „vėlių suolelio“) atplaišos, viny... Jų faktūros, rūdys, plyšimai, sudūrimai ekspresyviai, autentiškai liudija lietuviško kaimo patirtį. Kartu tai tarsi tapybos reversas, nes asambliažo kompozicija primena paveikslo pagrindą – drobę, ištempiamą ant porėmio. Apeliuoja į vietos dvasią, istoriją, atmintį, meną, religiją. Kūrinys, artimas *arte povera* (skurdžiajam menui), tarsi grąžina ikiikonoografinę, ikireprezentacinę vaizdo būtį, kurios neįmanoma imituoti. Akylas mąstymas, mąslus regėjimas atskleidžia archajiškos technikos, šiurkščios materijos gyvybingumą, pirminių formų, natūralių spalvų, tekstūrų grožį. Kūrinio pavadinimas lyg burtažodis liudija šamanišką pasirinktų objektų sudievinimą. Panašiai apie savo patirtį rašė Jonas Mekas: „Tu nori žinoti, koks Dievo veidas? Žiūrėk į šituos sienojus ant kiemo, šitas lentas. Žiūrėk į šituos mėšlinus ratus prie daržinės durų.“⁶

Instaliatyvioji ekspozicijos dalis atskleidė tapybos ekstensyvumą, naujų jos galimybių paieškas. Vis dėl-

Arūnas
VAITKŪNAS
Laiptinē
1998
Drobē
aliejus;
80 x 60

Arūnas VAITKŪNAS
Paradinė laiptinė. 1984
Drobė, aliejus; 70 x 85

Arūnas VAITKŪNAS
Virtuvė. 1981
Drobė, aliejus; 80 x 90

to Vaitkūnas nuolat grįždavo prie pačios tapybiškumo esmės – medžiagų (drobė, aliejus, pigmentai) ir savybių (šviesa, spalva, linija, potėpis, faktūra), padedančių išreikšti kintančias būsenas. „Svarbu tik būseną“,⁷ – yra pripažinęs tapytojas. Pasak Viktorijos Daujotytės, „būsenos signalizuoja, kad tarp sąmonės ir pasaulio užsi-
mezgė ryšiai. Intensyviausios būsenos yra nušvitimai – tai, kas atsidengia, pasimato“⁸

Antrame galerijos aukšte buvo eksponuojami ekspresyvieji Vaitkūno paveikslai, primenantys „prustiškąjį“ prarasto laiko ieškojimą. Marcelis Proustas, pasak Arvydo Šliogerio, „buvo teisus: autentiška žmogaus egzistencija yra ne kas kita, kaip prarasto laiko sugrąžinimas“.⁹ Vaitkūnas tyrinėjo, kaip nyksta „seni namai ir daiktai, senos istorinės, sakralinės vietos“,¹⁰ visa tai paversdamas ekspresyviosios tapybos bangų ir spalvų signalais, optiniais efektais, būsenų išraiškomis. Pasak dailininko, tapyba yra „gyvas organizmas“, „stichija, turinti savo dėsnius“.¹¹

Ekspresionizmo ir neoekspresionizmo tradiciją tęsianti koloristinė Vaitkūno tapyba sklidina judėjimo vertikaliojomis ir horizontaliojomis kryptimis. Nors tapytojas tvirtino, kad „vaizduojamasis motyvas pats savaime neturi prasmės, jis tik padeda pasiekti vidinės įtampos“,¹² vis dėlto esminį vaidmenį skyrė laiptams. Potėpiaiais, linijomis, spalvomis sukuriamas intensyvus „kadras“ nieko nereprezentuoja, perteikia emocinę būseną. „Momentinė“ tapyba savotiškai „mėgdžioja“ momentinę fotografiją, bet reikalauja didžiulės psichofizinės galios.

Vaitkūno paveiksluose laiptinė – įtampos pritvinkusi vieta, kur kažkas įvyko arba dar įvyks, kur suspenduotas laikas, tvyro nežinia ir laukimas lyg Alfredo Hitchcocko filmuose. Laiptai, simbolizuojantys būties dramatiškumą, yra dažnas kinematografinis akcentas. Prisiminkime Odesos laiptus iš Sergejaus Eizenšteino „Šarvuočio Potiomkino“ (1925), – ten nufilmuotas epizodas tapo klasikiniu montažo, leidžiančio pamatyti tai, kas dar tik numanoma, pavyzdžiu. Dabar, beveik po 100 metų, Odesai tapus antskrydžių taikiniu, tai skamba ypač sukrečiamai... Architektūrinis laiptų motyvas fotografijo-

se, kine simbolizuoja judėjimą, susieja individą su bendruomene, išorinį pasaulį su sąmonės realybe, fiziką su metafizika. Tapyboje ši daugiaprasmiška metafora išreiškiama spalvų bangomis.

Laiptų simbolikos ištakos glūdi Būties knygoje – Jokūbas sapne regi laiptus į Dangų, jais kyla ir leidžiasi angelai. Tačiau keistai koduota ir nyksmo, mirties nuojauta. „Oidipas ir Kristus susitinka ant laiptų“, – rašė Derrida, svarstydamas apie tiesą tapyboje.¹³ Laiptai – dažnas klasikinės tapybos motyvas, bet jais rėmėsi ir moderniosios tapybos klasikas Marcelis Duchamp'as, apmąstydamas, kodėl progresą lydi dehumanizacija. Šį motyvą savaip interpretavo Francis Baconas, Gerhardas Richteris – tapytojai, artimi Vaitkūnui. Tačiau jo nutapytose laiptinėse nėra nei kylančių, nei besileidžiančių figūrų. Jam laiptai – tapybinė sustabdyto laiko idioma, išreiškianti, ko neįmanoma įvardyti žodžiais.

Dailininkas yra pasakojęs, kad apleistas senų namų laiptines tapė naktimis, ekstremalioomis sąlygomis, žinodamas, kad paveikslą turi baigti iki ryto.¹⁴ Parodoje greta didelio formato drobių („Laiptai tamsoje“, 1995) eksponuota ir mažesnių paveikslų („Laiptinė“, „Laiptinė su priešaudymais“), nutapytų 1998 m. Vilniuje, tyrinėjant autentiškas laiptines stoties rajone, Užupyje, senamiestyje arba su Kauno dailės instituto studentais išvykus į vasaros praktiką.

Vienam laiške Cézanne'as rašė: „Aš skolingas tau tiesą tapyboje ir ją pasakysiu.“ Tą eilutę Derrida pasirinko išeities tašku, tyrinėdamas tapybos santykį su tiesa. Vaitkūnas, domėjęsis šiuo filosofu, tapybos tiesą siejo su tiesa tapyboje. Laiptų kartotė simbolizuoja ne tik Vilniaus ir Kauno senamiestį interjerus, sovietmečiu naikintas ir naujosios rekonstrukcijos naikinamas autentiškas vietas – tai išreiškia ir pačios būties dramatiškumą, primena praeitį, susijusią su Holokaustu, trėmimais, išvietinimais ir kitokia prievarta, su agresyvia modernizacija. Sykiu tai ir tapybos vertikalumo metafora – laiptus, vedančius tarsi į niekur, galima interpretuoti kaip intensyvaus tapymo, tapybiškumo diagramas. Laiptines „Vaitkū-

nas deformuoja su ne mažesniu užmoju negu Bacornas žmogaus figūrą¹⁵ – taikliai palygino Raminta Jurėnaitė. Pats tapytojas yra lyg kadre nepasirodantis Sizifo mito herojus, kuris kopija ir leidžiasi, nepaliaujamai ieškodamas egzistencinės prasmės.

Kitas pasikartojantis daugiareikšmis Vaitkūno tapybos modelis yra langas („Palėpės langas, 1989, „Gervės kiaušinis. Langas Dovainonyse“, 1989). „Keliaujant vieškeliu, kai pradėdavo temti, mane labiausiai traukdavo tolumoje šviečiantis trobelės langas. Mėlyno vakaro erdvėje šilta oranžinė jo šviesa atrodydavo laimės ir jaukaus gyvenimo simbolis“, – yra sakęs tapytojas. Kartais ir jis pats žvalgosi pro tapomą langą. Abstrahuotos kompozicijos sukurtos konkrečiose vietose – tai dirbtuvė senamiestyje, sodyba Dovainonyse, senelių namai Alytuje ir t. t. Lango, įrėminančio prisiminimus, motyvas yra ir tapybos metafora *par excellence*, nepažinios tikrovės vizija.

Drobėje „Langas ir alyvų krūmas“ (1983–1991) lango kryžma susieja vidų su išore, paviršių su gelme, subjektyvumą su objektyvumu... Tamsiai mėlyni, oranžiniai, raudoni, violetiniai, geltoni ir kitokių spalvų hieroglifai atveria subjektyvią būties plotmę. Spalva virsta ženklų, piktograma, koduojančia simbolinę prasmę. Vitališkai susikertančios linijos paklaidina žvilgsnį jų labirinte. Paveikslo gelmė, „erdvėlaikis“ neturi aiškių atskaitos taškų. Tai negeometrinė, neobjektyvi, atvira egzistencinė erdvė be pradžios ir pabaigos.

Vaitkūnas, išvaikščiojęs ir, anot jo, „perpiešęs visą Lietuvą“, kelionių vaizdus škiecavo mažuose bloknoteluose. Piešiniai, etiudai suteikdavo impulsą paveikslams. Didžiosios drobės „Sudužęs angelas“ (1992), „Angelas be galvos“ (1991–1992) nutapytos dirbtuvėje, tačiau motyvai regėti, klajojant po Lietuvą. Vis dėlto tapytojas buvo ne tik atsipalaidavęs, bodleriškas, bet ir filosofuojantis bastūnas, tyrinėjęs kultūrinę atmintį. Filotopija – suvokimas, kad būtis yra buvimas konkrečioje vietoje ir skleidžiasi „šiapus juslinio horizonto“, – suartina jį su Arvydu Šliogeriu.

Po nepriklausomybės atkūrimo atsivėrus pasauliui, Vaitkūnas nemažai keliavo, lankėsi Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje. Jautė šiuolaikinio meno pulsą, naujas tendencijas, domėjosi manifestais, skelbiančiais tapybos mirtį, nes jie skatino nepaliaujamai ieškoti argumentų, pagrindžiančių savitą šio žanro ontologiją. Rezidencijoje Lince nutapytuose paveiksluose („Austrija“, 1993) jau esama „šluotinio“ ciklo užuomazgų. Kontrastingo kolorito drobė „Venecija“ (2001) nutapyta, sugrįžus iš Italijos, nemažai kūrybinių išpūdžių parsivežta iš Prancūzijos sostinės („Paris. Naktinis pasivaikščiojimas po Marais“, „Paris. Pasivaikščiojimas Senos krantine“, „Paris. Pavasaris“, 1997).

Trečiame aukšte pristatyta procesuali tapyba, artėjanti prie performanso. Galbūt todėl Marina Abramović, apsilankiusi parodoje, sakė, kad Vaitkūnas jai artimas daugeliu aspektų. Viešnios, kurios pasiklausyti Kauno „Žalgirio“ arenoje susirinko 6 tūkstančiai žiūrovų, paskaitoje kiek paradoksaliai ir nelabai įtikinimai nuskambėjo teiginys, esą tapyba ir skulptūra pernelyg pasidavė komercializavimui, todėl performansas yra svarbi alternatyva dabar ir bus ateityje. Savo kūrybinį kelią pradėję nuo tapybos, Abramović pripažino, kad performansas glaudžiai susijęs su tapybos istorija – dadaizmu, abstrakčiuoju ekspresionizmu, Yves'o Kleino antropometriniais paveikslais, minimalizmo estetika ir kitomis srovėmis, ieškojusiomis menų sintezės ir naujų filosofinių atramų, tyrinėjusiomis nevakarietišką praktiką.

Procesualumas, performatyvumas, konceptualumas tapo neatsiejama postmoderniosios kūrybos dalimi. Tai suvokdamas, Vaitkūnas pradėjo kaligrafiškų, spontaniškais gestais tapomų kūrinių seriją. Tarsi liovėsi buvęs subjektu (atsisakė egoistinio uždarmo) – kai taip atsitinka, pasak Algio Uždavinio, tada „tapomas pasaulis praryja patį kūrėją. [...] tąją nepaaiškinamą esmę, kurią tapybai reikia atskleisti arba atrasti, Vaitkūnas vadina [...] vidine psichine realybe.“¹⁶ Tapydavo paties pasigamintais įrankiais – didžiuliais šepčiais, šluotomis, lope-

tėlėmis, teptukais, kuriems parinkdavo savitai išdrožtus įvairaus kreivumo ir išlinkio kotus. Jam buvo svarbu perteikti kūno ir sąmonės patirtį, kūrybai artėjant prie ritualo, – tai „sugrįžimas į pradžių“. Nežinau, ar Vaitkūnas domėjosi daoizmu, Rytų Azijos menu, tačiau bandė išvelgti kosminį pradą, beformę „nesatį“, iš kurios randasi visa būtis (Laodzi). Pasak Vaitkūnienės, Arūno kūriniams puikiai tinka keletas Rytų tapybos taisyklių: „Teptuką turi valdyti drausmingas protas“, „tai, kas glūdi už potėpio, svarbiau už patį potėpį.“ Kaligrafiška maniera jis išreiškė bedaidkės tapybos viziją, kai psichofizinis lini-

Arūnas VAITKŪNAS. Aitvaras. 2005. Iš ekspozicijos *Meno parke 2022*

jų siautulys tarsi šokis gyvybinę savo energiją perduoda suvokėjams. Kruopščiai parinktos raiškos priemonės (kaligrafai vadina jas „brangenybėmis“), organiškų medžiagų, maksimalus susitelkimas, nenustelbiantis spontaniškumo, iš tikrųjų leidžia pamatyti, kas glūdi anapus potėpio. Vieninteliu plataus šepetio mostu drąsiai nubraukiamas visas koloristinės tapybos paviršius, iki tol puoselėta tradicija, ieškoma tapybos gamtiškumo ir pirmapradės esmės. Nueinama iki pat ikiistorinio žemės meno ir tik iš dangaus matomų geoglifinių rašmenų, užuominų į kuriuos galima išvelgti kūrinyje „Pavasaris“ (1994).

Pasak Jurėnaitės, „Vaitkūnas akcionistiškai inscenizavo, kaip naikinamos pagrindinių tapybos išraiškų priemonių nustatytos ribos“.17 Tą priartėjimą prie būties pradmenų liudija ir paskutinisis dailininko kūrinys – aitvaras, nuskradintas į dangų. Tarptautiniame menininkų simpoziume Sakartvele 2005 m. Arūnas siekė išlaisvinti tapybą iš rėmų ir porėmių, kad ji susiliėtų „su gamta, kalnais ir

vėju...“18 Iš organiškų medžiagų pasigamino dažus, tapė savais įrankiais, tarsi atlikdamas mistinį ritualą: „14-kos metrų aitvaro drobė buvo užtempta ant archajiškos akmenų sienos, paskui paguldyta ant žolės, vėliau pleveno ore, dažus varvinant vėjyje.“19 Galime tik svarstyti, kur būtų nuvedęs dailininką aištingas troškimas atnaujinti tapybą, sugrįžtant prie pirminių būties sandų. Aitvaras sukurtas prieš pat išeinant amžinybėn, kaip ir Vytauto Mačernio sonetas „Praeinančiam pasauly išeisiu“.

Parodos Kaune pavadinimas neatsitiktinai perfrazuoja poeto eilėraštį „Einu, sustoju ir klausaus...“ (Šarnelė, 1944-01-26) iš „Žiemos sonetų“. Apie dviejų egzistencialistinės pakraipos kūrėjų – Mačernio ir Vaitkūno – ryšį yra rašiusi Raminta Jurėnaitė, o Viktorija Daujotytė knygoje „Žemės keleviai. Mačernis“ (2021) atskleidžia, kokį reikšmingą tarpininko vaidmenį atliko Justinas Mikutis. Tai jis, Mačernio kartos intelektualas, buvęs politinis kalnys, klajojantis mąstytojas, pozavęs Dailės instituto studentams ir tapęs moraliniu autoritetu, išvaikščiojo

su dailininkais visą Lietuvą. 1985 m. kartu su Arūnu Vaitkūnu, Eugenijum Varkulevičium ir Alge Stankute pėsčiomis keliavo po Žemaitiją: „*Visi jie gyveno Beržore pas bažnyčios prižiūrėtoją Julytę Gadeikytę. Apkeliavo Platelius, Gegrėnus, Notėnus, Šateikius, Šarnelę (poeto Vytauto Mačernio gimtinę), Žemaičių Kalvariją.*“²⁰ Klajonių ontologija buvo svarbus egzistencialistinės filosofijos ir kūrybos motyvas, skatinęs pažinti save ir pasaulį. Žemaitijos kraštovaizdis, santykis su gamta – esminė tiek Mačernio poezijos, tiek Mikučio pasaulėjautos atrama. Nuolatinį filosofo grįžimą prie Mačernio liudija tapytojo Leonardo Gutausko eilėraštis, skirtas Mikučiui:

*Menu: maža, tamsi virtuvė Užupy,
keli paveikslai nebaigti, kava,
jau antrą kartą užpilta, paskrudinus
drumzles, ir kalbos apie vėjo
neaiškią prigimtį. Vėliau,
uždegus lempą, mintinai kartotos
Mačernio eilės. Vizijos – tik tu
pro amžių miglą įžiūrėt galėjai
šitų eilių sukruvintas šaknis.*²¹

Daujotytė rašo: „*Mačernis yra vienas iš poetų, kurių gyvenimas ir kūryba dar veda į būties slėpinius.*“²² Jo lyrika, daug sąskambių turinti su „arsininkais“, Vaitkūno tapyboje ataidi kaip intensyvių būsenų laukimas, „egzistencinio tako“ ir tekancio laiko pojūtis, prisiminimų poetika, filosofinis nerimas.

Vaitkūno kūrybos paroda atskleidė keletą tapybos ontologizavimo tendencijų. Tapybinę plotmę jam pavyko suldyti su tikrove. Patirtį liudijančius tikrus daiktus perkeldamas į regimybės sritį, išplėtė kūrybos lauką būties atspindžiais. Būsenas perteikdavo metaforomis tarsi „stop kadrais“, linijomis ir spalvomis, ekspresionistiškai siedamas patirtį su vizijomis. Interjerų motyvus paversdavo egzistencijos simboliais. Atkakliai ieškojo galimybių atnaujinti tapybiškumą, artėdamas ikitapybinio būvio link, ištirpdydamas tapybą psichofizinėse gelmėse, iš naujo apmąstydamas būties ir meno santykį. ■

- ¹ Arūno Vaitkūno paroda „Einu, sustoju ir regiu...“ Kaune, galerijoje „Meno parkas“, veikė balandžio 1–24 dienomis, kuratorė Aušra Vaitkūnienė.
- ² 1989 m. rudenį susibūrusi grupė „Angis“ pirmąją parodą surengė 1990 m. tuometiniuose Liaudies ūkio pasiekimų rūmuose. Grupės branduolį sudarė Jonas Arčikauskas, Vytautas Dubauskas, Henrikas Čerapas, Jonas Gasiūnas, Eimutis Markūnas, Ričardas Nemeikšis, Antanas Obcarskas.
- ³ Saulius Keturakis. Literatūra kaip medijų sistema, arba Kas yra medija Mariui Katiliškiui? *Logos*. 2010, nr. 64, p. 186.
- ⁴ Gilles Deleuze. Sur la peinture. Cours Vincennes-St Denis, 1981-05-05, <https://www.webdeleuze.com/textes/253>
- ⁵ Raminta Jurėnaitė. *Arūnas Vaitkūnas*. Tapyba. Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*. 2012, p. 18.
- ⁶ Jonas Mekas. *Žmogus be vietos: nervuoti dienoraščiai*. Vilnius: *Baltos lankos*. 2000, p. 503.
- ⁷ Arūnas Vaitkūnas. Mintys. In: *Arūnas Vaitkūnas. Išliekantys tapybos ženklai*. Sudarytojos Aušra Barzdukaitė-Vaitkūnienė, Rasa Andriusytė-Žukienė. Kaunas: *Galerija „Meno parkas“*. 2006, p. 4.
- ⁸ Viktorija Daujotytė. Žemės keleiviai. *Mačernis*. Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*. 2021.
- ⁹ Arvydas Šliogeris. Sietuvos. *Eseistikos rinktinė*. Vilnius: *Mintis*. 1992, p. 204.
- ¹⁰ Arūnas Vaitkūnas. In: *72 lietuvių dailininkai – apie dailę*. Sudarytojas Alfonsas Andriuskevičius. Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*. 1998, p. 339.
- ¹¹ Ten pat, p. 337.
- ¹² Arūnas Vaitkūnas. Mintys, p. 4.
- ¹³ Jacques Derrida. The Truth in Painting. Translated by G. Bennington, I. McLeod. Chicago, London: *The University of Chicago Press*. 1987, p. 169
- ¹⁴ Arūnas Vaitkūnas. In: *Angis*. Sud. Eglė Komkaitė-Baltušnikienė. Kaunas: *Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus*. 2001, p. 75.
- ¹⁵ Raminta Jurėnaitė. *Arūnas Vaitkūnas*. Tapyba, p. 57.
- ¹⁶ Algis Uždavynys. Sudužęs angelas. Arūno Vaitkūno dirbtuvėje. *Kauno diena*. 1995-06-03, p. 22.
- ¹⁷ Aušra Barzdukaitė-Vaitkūnienė. Toks gyvenimo kvapas: *tapytojui Arūnui Vaitkūnui (1956–2005) atminti*. Kaunas. 2009, p. 200.
- ¹⁸ Raminta Jurėnaitė. *Arūnas Vaitkūnas*. Tapyba, p. 189.
- ¹⁹ Karolina Jakaitė. Tapyba danguje. *Dailė*. 2006, nr. 1, p. 66.
- ²⁰ Raminta Jurėnaitė. *Arūnas Vaitkūnas*. Tapyba, p. 14.
- ²¹ Leonardas Gutauskas. In *fine*: eilėraščiai. Vilnius: *Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla*. 2004, p. 67–68.
- ²² Viktorija Daujotytė. Žemės keleiviai. *Mačernis*. p. 176.

KADA VAKARAI PAŽVELGS Į RYTŲ EUROPOS ŠIRDĮ?

Rengdamasis vykti į Lozaną, laikraštyje pamačiau straipsnį „Bilietai parduodami į uždarytus muziejus“. Koks gi čia pokštas?

2019 m. prie pat Loanos geležinkelio stoties buvo pastatytas naujas Meno muziejus. Šalia jo 2022 m. birželio 18 d. įvyko iškilmingas antrojo pastato su dviem muziejais *MUDAC* ir *Photo Elysée* atidarymas. Atsirado savotiškas menų kvartalas. Ta proga lankytojams įteikta dovana – tai vienas bilietas į tris muziejus, galiojantis tris mėnesius, už 15 fr vietoj įprastinės 25 fr kainos.

Bet *Musée Cantonal des beaux arts* uždarytas pirmadieniais, o kiti du muziejai – *MUDAC* ir *Photo Elysée* – nedirba antradieniais. Taigi turistai, atvykęs pirmadienį ar antradienį, lengvatiniu biletu nepasinaudos. Minėtas straipsnis dar kartą patvirtino mano nuomonę, kad kelias į tobulybę nėra paprastas.

Pasirenku eilinę savaitės dieną – ketvirtadienį. Traukinyje priešais mane atsėdė išsipuošusi moteriškė. Ant jos kaklo spindi auksinė grandinė su širdėle. Vogčiomis vis žvilgtelį į tą širdelę, tiesiog negaliu atitraukti akių. Kodėl? Mat neseniai iš Vilniaus gavau užsakymą sukurti plakatą „Romantizmui 200 metų“ su Adomo Mickevičiaus eilėraščio eilute „TURĖK ŠIRDĮ, ŽVELK Į ŠIRDĮ“.

Taigi dabar, sėdėdamas vagone, tą ir darau – žvelgiu į svetimą auksu švytinčią širdį. Plakatą jau esu sukūręs, bet jis dar neįteiktas. Kas žino, gal atsiras naujas variantas.

Kad mano susidomėjimo pakeleivė nesuprastų kaip nors blogai, sakau:

– *Bonjour*. Mane sudomino jūsų papuošalas. Ar ta širdelė atsidaro?

Nepažįstamoji maloniai nusišypso ir paaiškina:

– Taip, atsidaro. Tai labai senas, vertingas juvelyrinis dirbiny.

Atidariusi parodo – viduje tiksi laikrodukas. Lyg širdis plaktų.

Nujaučiu, kad mano pašnekovė ne šveicarė, ne prancūzė. Ji prisistato – yra ukrainietė, jau daug metų gyvenanti Šveicarijoje, dabar vyksta į Ženevą, turi reikalų ambasadoje.

– Suprantu, skubate į Ukrainos ambasadą, – sakau, palaikydanas pokalbį.

– Ne, – paaiškina nenoromis, – į Rusijos. Vežu tvarkyti dokumentus.

Tai bent! Nesmagiai nustebintas, svarstau, kaip keistai susipynę likimai... Paklaustas prisistatau, kad esu kilęs iš Lietuvos.

– Tai kalbėkimės rusiškai, – pasiūlo ji.

Man ši mintis neatrodo gera, bet pusiau tylomis sakau, kad vis klausausi tų baisių žinių apie karo alinamą Ukrainą. Ji linkčioja galva ir pareiškia:

– Iš patikimų šaltinių žinau, kad rusai, užėmę kelis Ukrainos miestus, nenurims. Kitas taikinys bus Lietuva.

Nustėrau. Nežinau, kaip reaguoti į tuos žodžius, pasakytus prieštarauti neleidžiančiu tonu. Šiandien važiuoju į Lozaną pasidairyti po meno muziejus, o rytoj... Nejaugi įmanoma, kad pasaulis staiga imtų ir sugriūtų? Bet juk Rusijai užpuolus Ukrainą, taip ir atsitiko. Agresoriai širdies neturi.

Vaizduotės meistrų kelionės

Į Loanos traukinių stotį atvykstu prieš dešimtą ryto. Iki muziejų atidarymo dar 15 minučių. Einu lėtu žingsniu, dairydamasis į visas puses. Diena saulėta, aplink sklando dulkės – vyksta gatvių ir aplinkos tvarkymo darbai.

Didžiuliam Loanos Meno muziejuje jau esu buvęs gal prieš metus. Jo forma primena ant šono gulinčią degtukų dėžutę. Projekto autoriai, architektų firma *Barozzi / Veiga*, 2011 m. laimėjo konkursą, nurungę 136 kandidatus iš 16 šalių. Vėliau internete pasidomėjau kitais tų architektų kūriniais. Minimalistiniai, santūrūs, įspūdingi. Netikėtumas – Lenkijos Ščecino mieste jie suprojektavo filharmoniją, sklidiną šviesos ir garsų.

Loanos Meno muziejus įtrauktas tarp dešimties gražiausių pasaulio pastatų 2019 m. Šalia jo – skulptūra, lyg žalias masyvus garvežys be langų, lyg tankas be pabūko. Įspūdis vidutiniškas, todėl autoriaus pavardės net neieškau. Įdomiausia, kad netoliese iškilęs dviejų muziejų pastatas, panašus į baltą įtrūkusį cukraus gabaliuką. Projektą pagal šūkį „Vienas statinys, du muziejai“ sukūrė Manuelis Airesas Mateusas, atrinktas iš 149 kandidatų. Ypač sužavėjo šio architekto suprojektuotas namas Leirijoje (Portugalija). Baltas, paprastas, tuo man labai artimas.

Loanos „dvimuziejis“, tiek žiūrint iš aikštės pusės, tiek iš vidaus, atrodo lyg kažkur jau matytas, primena

Vilniaus *Mo.* Architektūrinės plokštumos kuria trikampių formų iliuziją, erdvės kyła, leidžiasi nuožulniai, netaisyklingai.

Viršuje – dizaino ir grafinio projektavimo ekspozicija, sutrumpintai *MUDAC* muziejus, apačioje *Foto Elysée*.

Parterėje – knygų, katalogų, suvenyrų parduotuvė. Čia pat ir kavinukė, kur atsigaviniu, paprašęs vandens.

Visuose trijuose muziejuose šiuo metu vyksta parodos traukinių tema – „*TRAIN, ZUG, TRENO, TREN*“. Išleistas didžiulis katalogas. Informaciniame leidinyje pristatoma: *PLATFORMA 10. Meno kvartalas. Inauguracinė vasara. 2022 m. birželio 18–rugsėjo 25 d.*

Meno muziejuje eksponuojamos „Vaizduotės kelionės“, *MUDAC* – „Susitikime stotyje“, *Foto Elysée* – „Pereinant linijas“. Apžiūrėjęs visas tris, padariau kelias išvadas. Netikėta, kad šalia įvairių rūšių meno pristatomi to meto plakatai. Aišku, ir jų tema tokia pati – traukiniai, kelionės. Koncentruotai išreikšta konkretaus dešimtmečio dvasia su vizualine ir tekstine informacija, kas kada kur vyko.

KELIONĖ atsispindi tapyboje, plakatuose, fotografijose, piešiniuose, objektuose. Autorių pavardės ir gerai žinomos (Edward Hopper, Paul Delvaux, Max Ernst, Fiona Tan, René Magritte, Pippo Rizzo, Gino Severini, Pierre Roy, Fernand Leger), ir mažai girdėtos.

Dominuoja, žinoma, traukiniai, bėgiai, keliautojai, stotys, bagažas. Turtuoliai ir elgetos. Džiaugsmas ir neviltis. Mane sustabdė savižudžio portretas – žmogus atsisveikina su gyvenimu, padėjęs galvą ant bėgių. Artėja traukinys, kas įvyks po akimirkos, absoliučiai aišku...

Prisiminiau ekslibrisą, kurį 1976 m. sukūriau sau pačiam. Klūpantis žmogelis juda į priekį su pilnu glėbiu lentelių, kurias kloja kaip geležinkelio bėgius – prieš akis tolimas kelias.

„Vaizduotės kelionėms“ tiktų ir mano plakatas spektakliui „Terezin“. Ant gultų dvi nuogos kalinių figūros, laikkančios rankose tarytum traukinio ratus – tai kelionės į mirties stovyklą metafora... Arba mediniai lagaminai iš mano spektaklio „Baltas briedis“, atsidarantys į abi puses. Kelionė, kelionė, kad ir kokia ji būtų... Tuos lagaminus įtraukiau į kūrinių, dovanojamų Panevėžio SEMC, sąrašą.

Ko Lozanoje pasigedau labiausiai? Nė vienoje iš tų parodų nėra traukinių su gyvuliniais vagonais,

gabenusių TREMTINIUS į Sibirą.

Kodėl nėra? Gal kuratoriai mažai ką žino apie tas tragedijas, retai keliauja į Rytų pusę, nelabai domisi KITAIS, o gal gyvenant ramioje šalyje reikia rodyti kūrinčius, nekeliančius streso... Nežinau, bet Rytų Europos čia nėra.

Tiek metų keliaudamas po pasaulio muziejus, apžiūrinėdamas temines parodas, galiu pasakyti – Europos kuratoriai žino tiek, kiek pamato, pasisukinėję po meno centrus Paryžiuje, Londone, Romoje, Madride... Na, galima pridurti dar keletą miestų. Ir viskas. Taip. Ir viskas... Žvelgti į skaudančią Rytų Europos širdį jiems nesinori.

Aplankęs parodas, užeinu į kavinę ir išsiunčiu žinutę Monique Felix. Tai žinoma šveicarų iliustratorė, su kuria susipažinau prieš porą metų Strasbūre – kartu dalyvavome parodoje „Vaizduotės meistrai“. Pranešu, kad esu muziejaus kavinėje *Nabi*. Prašo luktelėti, kol atvyks iš Lozanos priemiesčio Pully, kur nuomojasi šimto kvadratinį metrų dirbtuvę. Sakau, kad niekur neskubu. Palauksiu. Sulaukiu. Kalbamės apie kūrybą, parodas, knygų iliustracijas, problemas su leidyklomis.

Spalio mėnesį vėl susitikime Ženevoje – ten, Meno ir istorijos muziejuje, bus eksponuojama keliaujanti paroda „Vaizduotės meistrai“.

Sakau Monique, kad ji labai panaši mano mamos seserį Adelę, kai ši buvo jaunesnė. Fotografuoju giedrą jos veidą, po to pasidarau mudviejų asmenukę atminimui. Monique juokiasi, bet liepia jos niekam nerodyti, sako: esu nefotogeniška. Lygiai taip Adelė prieš fotokamerą užsidengdavo veidą delnais...

Džiaugiuosi, kad susitikome, pasistengsiu, kad Monique atvyktų į Vilnių, gal į Knygų mugę, o vėliau, kai atsidadys SEMC, norėčiau surengti jos iliustracijų parodą. Atsisveikiname.

...Mintyse vis rusena noras poetiškai palyginti Lozanos ir Panevėžio SEMC projektus. Abu primena ant šono gulinčias degtukų dėžutes, o šalia – kitas pastatas, lyg perskilęs cukraus gabaliukas. Tas panašumas netiesioginis, bet vis dėlto jaučiamas. Jeigu rengčiau pamoką vaikams, paklausčiau, kuo skiriasi šie projektai? Jau girdžiu atsakymą – Lozanos degtukų dėžutė daug didesnė, cukraus gabaliukas putlesnis, gal ir „saldesnis“. Kas dar? Aplink Lozanos muziejus daugiau erdvės, oro...

Įsibėgėjęs kainų „traukinys“

Prieš grįždamas nusiperku *New York Times*, nes matau, kad vienas puslapis skirtas menui. Skaitau: *London auctions generate headline prices*. Įdėta Francis'o Bacono „Studijos Luciano Freudo portretui“ (1964) reprodukcija. Tas paveikslas aukcione parduotas už 52,8 milijono dolerių.

Tiek Bacono, tiek Freudo kūryba nuo seno žaviusi, bet čia kita tema – pribloškė paveikslo kaina, eiliniam meno mėgėjui paslaptinai abstrakti ir nesuvokiama, ypač jei esi iš buvusios socialistinės šalies. Tema rašiniui apie kainų traukinį su aštuoniais vagonais: 5, 50, 500, 5000, 50 000, 500 000, 5 000 000, 50 000 000.

Įdomu, kuriame vagone atsidurtų Čiurlionis? Į kurią vagoną būčiau pakviestas aš išgerti šampano taurės?

Neuchatel traukinių stotyje mane pasitinka Martine. 1983 m. sukūriau grafikos kūrinėlį *Exlibris Martine et Hugues Voumard*. Nuo to laiko tęsiasi mūsų draugystė. Hugues'as turi rafinuotą humoro jausmą. Viešnagė pas juos – tikras atsipalaidavimas, lyg dvasinė šventė, kai dalijamasi nuoširdžiais jausmais ir naujaisiomis menų naujienomis.

Sėdame į mašiną, važiuojame į man jau pažįstamą vasarnamį prie ežero, už kurio dunkso kalnų panorama *Estavayer-Le Lac*.

Martine, Hugues'as ir aš leidžiamės žemyn nuo kalnelio, neriname į ežerą. Pro apsauginius akinius bandau įžiūrėti dugną, bet vanduo žalsvai pilkas, drumzlinas. Mojuoju rankomis ir kojomis, plaukiu į ežero vidurį. Turiu pasitikėti savo jėgomis, pagalbos čia, ko gero, neprisišaukčiau.

Viskas gerai. Atgal į krantą, džiovinamės.

Dabar Hughes'as ima kepti avelės šlaunį. Lauko krosnis jau pilna rusenančių žarijų. Specialus prietaisas pamažu sukioja mėsos gabalą, kad lygiai apskrustų. Šeiminkas vaišina puikiu šveicarišku vynu – nauji skonio pojūčiai. Ant vaišių stalo pamatęs popierines servetėles, griebiu pieštuką. Piešti mėgstu labiau už viską. Šeiminkams pasakojau apie nuotykių traukinyje – paslaptiną moteris, ukrainietė, perspėjo, kad Rusija užpuls Lietuvą. Mano pasakojimas apie „pranašę“, matyt, buvo toks vi-

zualus, beveik „fotorobotas“, kad susižvalgę šeimininkai konstatavo tą ukrainietę pažįstantys. Jos vyras – turtin- gas italų verslininkas... O pranašauja dabar visi, – nura- mindami pridūrė. Jei savo „širdingai“ pakeleivei būčiau pasakęs, kad gyvenu Lenkijoje, veikiausiai būtų pareišku- si „iš patikimų šaltinių“ žinanti, esą kitas Putino taikiny- bus Varšuva, – pajuokavau, nors ir apsunkusia širdimi...

Skambina Voumard'ų kaimynai, kviečia užteiti.

Už keleto namų prie pat kranto mus pasitinka Bar- bara ir Kurtas Wyssai. Jis – garsus fotografas, kadaise sukūręs Picasso, Warholo, Beuyso, kitų garsių meni- ninkų fotoportretus. Dabar šis 85-erių ponas vaišina vynu ir pasakoja beveik detektyvinę istoriją, kaip Pi- casso paveiksiai keliavo į Bazelio meno muziejų.

Fotografo žmona aprodė man savo dirbtuvę, ten be- galė medžio gabaliukų, rastų ant kranto. Ji dėlioja iš jų veidelius, figūrėles. Tokia jos aistra.

1000 vasaros parodų

Perku prancūzų žurnalo *Beaux Arts magazine* liepos– rugpjūčio numerį (2022). Prancūzijoje kainuotų 7,90 eurų, bet čia – 15,70 frankų. Nemenkas kainos šuolis! Paprastai prieš įsigydamas pavartau, bet šįkart ne- įmanoma, nes įdėtas į uždarą celofano maišelį kartu su kitu leidinėliu *Vasaros meno 1000 parodų gidas – Prancūzija ir užsienis*. Būtent jį atsiverčiu pirmiausia, įdomu, kas priskiriama užsieniui. Atspėjau – tas už- sienis jau daugelį metų yra tik JAV, Kanada, Belgija, Šveicarija, Vokietija, Italija, Austrija, Ispanija, Angli- ja, Olandija, Graikija, Danija, Portugalija, Monakas, Liuksemburgas. Kur Lietuva, Lenkija? Nė vienos Bal- tijos šalies, jokios Rytų Europos... Kad ir ką kalbėtų politikai, atskirtis demonstruojama laisvai...

Tūkstantis parodų – nemenkas iššūkis. Turint laiko ir kantrybės, būtų galima visą vasarą studijuoti vien šį leidinėlį. Pasirenki kurią nors parodą arba vardą, atsiverti internete tą puslapį ir jau esi savotiškai apsi- lankęs, žinai, kokios pavardės mirga muziejuose, koks menas aktualiai populiariausias.

Bandau tą daryti, vietomis įdomu. Bent šiek tiek. Vos vos.

Panevėžys

Pagaliau suderintas kelionės planas. Vilniuje iš viešbu- čio skambiu pavadinimu *Hilton Garden Inn* mane pa- ima SEMC architektas Aurimas Syrusas. Diena graži, važiuodami kalbamės, pasakoju apie muziejus, aplan- kytus Lozanoje, Ciuriche.

Panevėžyje pasitinka laikinasis SEMC direktorius Arūnas Astramskas, statybų vadovas. Ant galvų už- sidedame metalo kepure ir pradedame žygi. Aplink verda darbas.

Rūsyje parkingas, erdvė archyvams. Pirmame aukš- te – knygynas, rūbinė, kavinė ir pan. Antrame – salės edukacijai, keičiamoms parodoms, darbuotojų kabine- tai... Trečias aukštas – *Stasio* kūrybai. Lubos aukštos, sienos pilko cemento spalvos. Įspūdis geras.

Pakylame laiptais į viršų – ten vyks svečių ekspozicijos.

Dar aukščiau ir atsiduriame ant stogo. Iš čia at- siveria Panevėžio panorama. Vienoje pusėje senoji bažnyčia su raudonu bokštu, kitoje – balti Katedros bokštai. Žalioja medžiai. Pasidarau keletą nuotrau- kų. Kai nulipam žemyn, mus apsupa vyrai, atsakin- gi už įvairius statybos darbus. Juokauju, jei pastatas būtų aukštesnis, matyčiau ir savąjį Lepšių kaimą, kurį aprašiau poemoje „Giedanti gaidžio galva“. Vie- nas nusistebėjo: „Na, argi gali gaidžio galva giedoti, jeigu ji nukirsta?“

Paskaitykite ir sužinosite arba nueikite į netoliese esantį Etnografijos muziejų, ten ekspozicijoje ta poema skamba, įrašyta mano balsu, – patariu.

Edukacinis „darbas“ atliktas. Dabar svarstau, kaip edukuoti šveicarų kuratorius, kad išgirstų signalus traukinių, gabenusių į nežinią tremtinius...

Į SEMC atidarymą ketinu pakviesti nemažai sve- čių, nežinia, ar Panevėžio viešbučiuose užteks vie- tų, gal teks kai kuriuos atvykėlius apgyvendinti pas mano seseris Dubų kaime, vos besilaikančioje gryte- lėje. Manyčiau, tai neblogas būdas svečiams atskleisti Aukštaitijos dvasią, o belaukiant *Rail Baltica*, bus ga- lima pasikalbėti apie ešelonus, kadaise per prievartą vežusius priešinga kryptimi, į šalį, iš kurios jau vėl slenka juodi karo dūmai su mirties šešėliais... ■

APIE KALBOS FILOSOFIJĄ IR VILČIŲ EPOCHOS PABAIGĄ

Tomo KAVALIAUSKO pokalbis su Augustinu DAINIU ir vice versa

Pirma dalis. **Gyvenimas – tai medžiaga tekstams**

Tomas Kavaliauskas. *Esate filosofas su ilgamete dėsty-
mo patirtimi, rašytojas, paskelbęs prozos ir poezijos kū-
rinių. Kaip suderinate šiuos du amplua? Kada pajutote,
kad vien akademiškai filosofuoti nepakanka?*

Augustinas Dainys. Kai buvau jaunesnis, roman-
tizavau kūrybinį pašaukimą, manydamas, kad reikia
pasišvęsti vienam žanrui. Įkrisdavau arba į filosofijos,
arba į literatūros akivarą, bet nesugebėdavau nė viena-
me išsitekti, apimdavo prieštaravimai. Bėgant metams,
į kūrybos procesą pradėjau žvelgti daug pragmatiškiau,
supratau, kad tiesiog tarnauju raštui, esu raštininkas,
savotiškas senovės skriptorius, kas man diktuojama,
tą ir turiu užrašyti. Kita vertus, postmodernūs rašto
teoretikai – Bachtinas, Derrida, Barthes'as – tvirtina,
esą kiekvieną kūrinį rašo keli balsai arba „mažieji“
autorai, tad net būdamas ištikimas vienam žanrui,
nesi nei grynas, nei vientisas. Man didelis autorite-
tas yra Umberto Eco, iš principo atmetęs monologi-
ją ir monografiją, tuo pat metu rašęs kelis tekstus,

priklausančius skirtingiems žanrams.

Tad vaizdus, blykstelėjusius rašant eilėraštį, mėgi-
nu apžaišti akademiniuose straipsniuose, o filosofijos
išgrynintų minčių patikimumą tikrinu, modeliuoda-
mas prozos siužetus. Šiuo metu nejaučiu jokio priešta-
ravimo tarp filosofijos ir literatūros, abi laikau to pa-
ties kūrybinio proceso skirtingais sluoksniais. Viena iš
mano mokytojų prof. Jūratė Baranova pabrėždavo, kad
filosofija, literatūra, eseistika yra skirtingi kalbos žai-
dimai, svarbu jų nesupainioti, nes kiekvienas žanras
turi savas taisykles. Pavyzdžiui, filosofinio straipsnio
nereikėtų rašyti taip, kaip rašomas literatūros kūrinys,
ir atvirkščiai. Bet kuriuo atveju gyvenimas – tai me-
džiaga tekstams. Tam tikri įvykiai nutinka dėl to, kad
išprovokuotų filosofines mintis, o staigūs, netikėti po-
kyčiai virsta prozos kūrinių peripetijomis. Gal Dievas
tam tikrus išbandymus siunčia todėl, kad vėliau turėtų
ką įdomaus paskaityti?

Keleto žanrų trauką pajutau studijų laikais, aiškiai
supratęs, kad filosofinis diskursas yra formalus. Jis
teoretizuoja ir formalizuoja patirtį, kuriai perteikti

daug labiau tinka literatūra. Rašytojai nėra prastesni mąstytojai už filosofus, tačiau jie mąsto vaizdais, metaforomis. Filosofai įsiklauso į jų žodžius, analizuoja vaizdais išreikštą gyvenimo tiesą. Filosofinės teorijos dažnai formalizuoja tai, kas aprašyta literatūros tekstuose. Antai Heideggeris įsiskaitydavo į Hölderlino poeziją, vėlyvieji jo svarstymai yra savotiškas filosofinis poeto himnų atitikmuo.

Savo literatūrinius tekstus, net ir tuos, kuriuose gausu išmonės ir pramanų, laikau fenomenologiniais aprašymais.

Jūsų mokytojas buvo Arvydas Šliogeris, veikiausiai todėl disertaciją rašėte apie Heideggerio ir Wittgensteino kalbos filosofiją. Tačiau ar būtent jis padarė didžiausią įtaką?

Neslėpsiu, studijuoti filosofiją pradėjau po to, kai per televiziją išgirdau Šliogerio apmąstymus apie Broniaus Radzevičiaus romaną „Priešaušrio vieškeliai“. Man tai buvo pats tikriausias filosofinis apreiškimas. Vėliau universitete klausiausi profesoriaus paskaitų, skaičiau jo knygas. Filosofines išvalgas mėginau įgyvendinti praktiškai: eidavau stebėti gamtos reiškinių, mokiausi perprasti Šliogerio „matantį mąstymą“. Mokytojas atskleidė ne vien filosofijos, bet ir poezijos esmę, turiu omenyje jo studiją apie Rilkę knygoje „Daiktas ir menas“. Šliogeris buvo puikus lektorius, nuosekliai, be šuolių ir pertrūkių plėtodavo filosofinę mintį, per pusantros valandos paskaitą atverdama išpūdingą filosofijos panoramą. Į jo paskaitas vaikščiojau ir vėliau, rašydamas disertaciją, dėstydamas LEU (dabar VDU ŠA).

1992 m., kai pradėjau studijuoti filosofiją, išėjo Heideggerio tekstų rinkinys. Dabar suprantu, kad Šliogeris versta Heideggerį turėtume traktuoti kaip Sigitos Gedos Celaną ir Traklį, nes neaišku, ko tuose vertimuose daugiau – vertėjo ar autoriaus. Šliogeris Heideggerį esmiškai sudaiktino, čia visiškai autorinis vertimas. Ir būtent tuo unikalus, smarkiai skiriasi nuo anglų ar prancūzų vertimų. Sušliogerinti vokiečių filosofo tekstai man padarė milžinišką įtaką. Prisimenu jausmą, apėmusį, kai skaičiau Heideggerį

vokiškai, bet neradau to, kuo „magnetizavo“ lietuviškas vertimas.

1994 m. susižavėjau Wittgensteinu, o 1995 m. lietuviškai pasirodė jo „Loginis-filosofinis traktatas“ ir „Filosofiniai tyrimai“. Šią knygą, išverstą Rolando Pavilionio, irgi skaičiau kelis kartus, nors vertime esama ginčytinų vietų, nes laikytasi pozityvistinės ir scientistinės tradicijos. Pavyzdžiui, pamatinį „Traktato“ terminą *Sachverhalt* Pavilionis išvertė *atominis faktas (atomic fact)* pagal pirmąjį šio teksto vertimą į anglų kalbą, nors nuo 7-ojo dešimtmečio pagal analitinę tradiciją jis verčiamas sąvoka *dalykų padėtis (state of affairs)*. Wittgensteiną laikau antipozityvistu ir net antiscientistu. Beje, šio filosofo biografija ne mažiau stilinga negu jo raštai. Matau sėdintį trobelėje ant fiorido šlaito Norvegijoje, žiūrintį pro langą į vandenyną ir užrašų knygutėje fiksuojantį filosofines mintis.

Knygos „Daiktas ir menas“ antroje dalyje Šliogeris iškelia Paulį Cézanne'ą kaip būties tapytoją, tvirtina, esą jo nutapyta pušis turi daugiau būties negu gyvas atitikmuo. Heideggeris panašiai traktavo van Gogho nutapytus batus, esą jie atspindi kelius, išvaikščiotus darganotais vakarais. Jūs savo esė „Kas yra tiesa“ dalijatės kitokių prisiminimų: „Arvydas Šliogeris yra pasakojęs, kad studijuojant inžineriją jam į rankas pateko Paulio Gauguino albumas. Atsivertęs žvelgė į reprodukcijas ir nutiko blyksnis, po kurio kelias dienas vaikščiojo apstulbintas. O po keliasdešimties metų pasakė, kad visa jo sukurta filosofija buvo mėginimas išsiaiškinti, kas blykstelėjo tame Gauguino paveiksle.“¹ Tačiau knygoje „Daiktas ir menas“ būties ieškoma kažkodėl Cézanne'o, bet ne Gauguino tapyboje...

Šliogeris priklauso filosofinei Hegelio–Heideggerio–Gadamerio tradicijai, teigiančiai, kad meno kūriniai išsako tikrovės tiesas, kurias kiekvienas tapytojas suvokia ir išreiškia savaip. Šliogeriu gryniausią fenomenologija yra impresionistinė ir postimpresionistinė tapyba, paremta juslinėmis tikrovės pagavomis. Požiūrį, kad esama absoliučių meno kūrinių, kuriuose būties daugiau negu tikrovėje, paskatinusioje jų atsiradimą, Šliogeris perėmė iš Hegelio, meną traktavusio kaip ti-

krovės absoliuto išraišką. Apskritai meno atsiradimas yra mįslė, nes menininkas, operuodamas baigtiniu kūrybinių operacijų (potėpių, žodžių derinių) skaičiumi, išreiškia absoliučius dalykus.

Tarkim, Šliogerui atrodė, kad Cézanne'o paveiksle yra daugiau pušies būties, negu jos turi konkretus prototipas arba medis, augantis prie Marcinkonių vieškelio. Bet argi kūriny, atsiradęs, pasitelkiant baigtinį meno operacijų skaičių, galėtų išreikšti ką nors absoliutaus? Absoliutą, matyt, liudija pavaižduota tikrovė.

Prie kai kurių filosofų ir menininkų Šliogeris nuolat grįždavo. Impresionistai, postimpresionistai jam artimi kaip tapybos fenomenologai, apdovanoti tikrovės daiktų pėgava. Ir Cézanne'as, ir Gauguinas vienodai svarbūs dėl jų pomėgio tapyti daiktus. Prisimenu, studijų metais Šliogerio paklausiau: Jūs kalbate apie daiktus, o kaip vertinate žmones? Jis atsakė, kad žmonės yra tokie patys daiktai. Mane profesoriaus požiūris šokiravo, niekada su tuo nesutikau. Žmogus nėra daiktas, nes turi dievišką kibirkštį. Šiuo atžvilgiu Šliogerio daiktiškumo ontologija nepilna ir turėtų būti papildyta Buberio išreikštu Aš – Tu santykiu, liudijančiu ne daiktiškumą, bet etiką.

Šliogeris kaip ir Heideggeris rinkosi tuos pačius XIX a. dailininkus, kuriuos ypač sureikšmino. Krinta į akis tai, kad van Goghas, Cézanne'as, Gauguinas nemažai laiko praleido Prancūzijoje, tapydami Provanso regione. Visi trys buvo amžininkai, visi patenka po postimpresionizmo skėčiu.

Ar neatrodo keista, net naivu ieškoti Būties, gilinantį į vienu vieną meno kryptį, nematant kitų? Argi po jų atsiradę fovistai jau nieko nepasakė apie Būtį? O ankstesnių amžių tapybos srovės? Manychiau, tiek Heideggeriui, tiek jo pėdomis sekusiam Šliogerui būdingas tam tikras menotyrinis ribotumas. Kokia jūsų nuomonė?

Pasaulio tapybos tradicijų neįmanoma aprėpti. Hegelis mėgino Vakarų meno raidą susisteminti pagal santykį su Absoliutu. O Šliogeris – fenomenologas, jam nerūpi epochų stiliaus kaita, jis gilinosi, kaip konkretūs meno kūriniai perteikia tikrovę, panašiu tikslu

Husserlis aprašė traukinio sireną. Ar taip elgtis atrodo keista? Ar pamatyti tikrovės tiesą, žvelgiant į Cézanne'o pušį, yra naivu? Ar aprašius paveikslo perteiktą patirtį, būtina hegeliškai spekuliuoti apie Vakarų, net viso pasaulio tapybos kryptis ir epochas, kuriant mokslinę ar pseudomokslinę teoriją?

Būties ieškodamas vienoje mokykloje, kalbėdamas apie Cézanne'ą ir van Goghą, jų paveikslus aprašydamas iš fenomenologinės perspektyvos, Šliogeris elgėsi korektiškai. O kad menininkai bando atverti absoliučius dalykus, kitaip tariant, vaizduoja tikrovės absoliutumą, tai čia apskritai viso meno pašaukimas. Tą pačią tikrovę įvairių tapybos mokyklų atstovai vaizduoja ir vaizduos skirtingai, nes žvelgia ir žvelgs iš skirtingų pusių. Pavyzdžiui, kubistai siekė dekonstruoti jos esiniškumą, rodydami tikrovę, kuri dar nėra arba jau nėra individualizuota esniais. Cézanne'as ir van Goghas liudijo esinių, daiktų patirtis, todėl šie tapytojai yra Šliogerio pakeleiviai.

Nuo filosofijos peršokime prie grožinės literatūros. Esate Lietuvos rašytojų sąjungos narys, ne tik prozininkas, bet ir eseistas, aktyvus Šiaurės Atėnų autorius. Kaip vertinate šiuolaikinę Lietuvos prozą ir eseistiką?

Manau, Lietuvos kultūra stipri poetais ir eseistais. Mūsų filologinė mokykla akcentuoja psichologinį teksto niuansuotumą, užuominas, nutylėjimus, tačiau neugdo gebėjimo gerai „sukalti“ siužetą, kuo garsėjo XIX a. realistinis ir psichologinis romanas, ko siekia Holivudo scenaristai... Lietuvoje praeito ir šio amžių sandūroje prasidėjo eseistų bumai, o prozininkų „flangas“ nepalyginamai silpnesnis, nors turime tokius autorius kaip Vincas Mykolaitis-Putinas, Juozas Baltušis, Ieva Simonaitytė, Ričardas Gavelis, Saulius Tomas Kondrotas, Undinė Radzevičiūtė.

Kiekvienoje šalyje viskas klostosi savaip. Pavyzdžiui, ispanakalbė kultūra daug stipresnė savo prozininkais negu poetais, nors davė pasauliui García Lorčą, Gongorą, Quevedo, Nerudą, Vallejo. Kadangi moku ispanų kalbą, internete pasiklausau, kaip *booktuberiai* pristatinėja įvairias perskaitytas knygas. Lietuvių kritikai labiau akcentuoja prozos stilių, o ispanai – pasakojimo ritmą. Lietuvos leidyklos pristato beveik tuos pačius

šiandien „madingus“ autorius kaip ir Ispanijos knygų industrija, bet, pavyzdžiui, ispanų kritikos entuziastingai vertinamą Maggie O'Farrell „Hamnetą“, Tarjei Vesaaso „Ledo rūmą“ (abu išleido *Baltos lankos*) lietuviškai beveik sutartinai nutyli.

Taigi skirtingos kultūros turi skirtingus tikrovės apmąstymo geštaltus. Ispanų modelis labiau susijęs su proziniu tikrovės matymu, o lietuviškasis – su poetiniu ir eseistiniu. Turiu pripažinti, kad Lietuvos kultūra vis dar neturi pakankamo „smegenų“ pajėgumo prozai, nes geram romanui parašyti reikia ne mažiau intelektualinės energijos negu filosofijos traktatui. Gebėjimas pasakoti kvapą gniaužiančias istorijas nėra stiprioji lietuvių pusė, labiau linkstama į percepcinį niuansuotumą, stilistinius ieškojimus. Šiuo atžvilgiu Lietuvos prozą vertinu gana rezervuotai, manau, turime tik vieną „normalų“ romaną – tai Gavelio „Vilniaus pokeris“. Prancūzų ir anglų kalbomis esu skaitęs puikių recenzijų, kurios šį romaną gretina su geriausiais XX a. prozos kūriniiais. Manau, tokiai mažai tautai ir lietuvių kalbos vartotojų bendrijai turėti „Vilniaus pokerį“ yra labai daug. Deja, kitų šiuolaikinės prozos kūrinių kalibras menkesnis.

Vilčių teikia rašytojos, kurios bent jau šiuo metu įdomesnės už vyrus, nors savo tekstus pernelyg prisodrina „moteriškumais“. Apskritai lietuvių rašo jausmingiau už savo koleges kitose šalyse. Vis dėlto pasiekti Szymborskos ar Tokarczuk universalumo nepavyksta. Šiaip ar taip, šiandien moterys rašo moterims, manau, tai normalu, juk jos sudaro didžiąją skaitytojų dalį. Nežinau, kodėl iš kultūros lauko dingę vyrai, gal žiūri sporto varžybas, gal „kala“ pinigus, gal jiems ne „lygis“ domėtis tuo, kas nematerialu... Kita vertus, 2500 metų kultūrą „valdė“ vyrai, gal atėjo laikas prabilti moterims, pristatant savąjį pasaulio suvokimą.

Ačiū už atsakymus.

Antra dalis. Apie vertybes ir asmenybes

Augustinas Dainys. *Esate mokęsis kunigų seminarijoje, apie tai parašėte prozos kūrinių. Kunigo užduotis – palaikyti dvasinius ryšius tarp žmonių. Kuo ilgiau gyvenu,*

tuo labiau įsitikinu, kad ši plotmė vis dėlto egzistuoja. Tad noriu paklausti, ką jums davė kunigystės studijos? Juk galima sakyti, kad buvusių seminaristų nebūna. Pavyzdžiui, Vincas Mykolaitis-Putinas nors ir metė kunigystę, tačiau jo kūrybai būdingas „dvasinis matymas“, prasimušantis net sovietmečiu rašytuose poezijos kūriniuose.

Tomas Kavaliauskas. Romane „Du šimtai brolių, altoriaus laukiančių“ kalbėjau apie labai konkretų Kauno kunigų seminarijos tarpsnį, ypač 1990-ųjų pavasario semestrą. O ėmiausi rašyti 2015-aisiais, praėjus dvidešimt penkeriems metams. Kauno kunigų seminarija anuomet buvo unikali, du šimtai jaunuolių mokėsi itin uždaroje aplinkoje su griežta regula, atsitvėrę nuo „pasaulio“ ir „pasauliečių“. Tad santykiai tarp brolių Kristuje, kaip mes vieni kitus vadinome, buvo ganėtinai sudėtingi, lydimi teologinių ginčų, abejonių, svarstymų. 1990-ųjų pavasario semestras unikalus dar ir tuo, kad būtent seminarijoje sutikau Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto paskelbimą. Anapus storų seminarijos sienų tvyrojo politinė nežinomybė, ekonominė suirutė, o mes nieko nestokojome, net per blokadą socialiai valgėme, turėjome karšto vandens ir saugius maldos namus. Vis dėlto tai negarantavo laimės. Asmeniškai mane persekiojo protestantiškos mintys, kodėl, būdamas katalikas, turiu melstis Švč. Mergelei Marijai, kodėl nepakanka melstis Kristui? Be to, kiekvienoje bažnyčioje yra šoniniai altoriai su pavaizduotais šventaisiais, kuriems irgi meldžiamasi... Tad kuo katalikiškoji krikščionybės versija skiriasi nuo pagonybės politeizmo? Man atrodo, būtent monoteizmas lemia krikščionybės žavesį. Juk vienas iš Dievo įsakymų liepia: neturėk kitų dievų tik mane vieną. Kitas klausimas, kuris man rūpėjo, susijęs su šv. Pranciškaus puoselėta neturto dvasia – kodėl kunigams tokia svarbi materialinė gerovė, juk pats Kristus mokė turtus išdalyti? Svarčiau, kodėl reikia nuolat eiti išpažinties, jeigu sykį išpažinęs jautiesi švarus ir su Mokytoju gyveni jau be nuodėmės?

Jeigu į šiuos klausimus nerandi atsakymo, galiausiai apima noras atsiveikinti su seminarija. Vis dėlto teisingai sakote, kad buvusių seminaristų nebūna, nes

tie, kurie ją palieka, arba tapę kunigais atsisako kunigystės, jaučiasi kažko netekę, palaiko ryšį su Bažnyčia. Mano atvejis greičiau išimtis – laikas, praleistas Kauno kunigų seminarijoje ir tapęs grožinės literatūros kūriniu, nesusijęs su asmeniniu gyvenimu šiandien. Parašiau ir visiškai kitokį romaną, pavadintą „Originalas“. Manau, jo siužetas, kaip ir „bohemiško detektyvo“ žanras daug pasako apie pakitusią mano pasaulėžiūrą ir vertybes. Tačiau Vilniaus knygų mugėje ar šiaip kur sutikęs kunigą pranciškoną Julijų Sasnauską visuomet stabteliu pasišnekučiuoti. 1990-aisiais jis buvo trečio kurso klierikas, turėjo disidentų statusą, jau tada buvo autoritetas. Toks ir liko. Sykiu jis yra savotiškai bohemiskas dvasiškis... Pranciškonai tokie ir turi būti.

Plėtojate Rytų ir Vidurio Europos politinio mąstymo tradiciją. Jums artimi Václavas Havelas, Adamas Michnikas, išsiskiriantys moraline pozicija. Kaip manote, ar būtina derinti politiką ir moralę? Ar politika gali ir turi būti morali? Kas yra moralinis autoritetas politikoje? Ar Rytų ir Vidurio Europa politinio mąstymo atžvilgiu skiriasi nuo Vakarų?

Žaviuosi Havelo ir Michniko gebėjimu aukštus moralės standartus suderinti su politine veikla ir asmeninio gyvenimo laisve. Pasirodo, nebūtina praktikuoti kokios nors religijos, kad elgtumeisi taip nepriekaištingai kaip šventasis. Mahatmos Gandžio atlaidumą okupantams britams galbūt lėmė jo induizmas, o Havelo ir Michniko atlaidumas komunistams, net savo kankintojams kalėjime, nesusijęs su jokia religija. Abu sekuliarūs. Tiesa, Michnikas perlenkė lazda, bučiuodamas Jaruzelskį. Viena yra atleisti, o kita glėbesčiuotis su juoduoju komunizmo Generolu, kuris, kad ir ne savo rankomis, nužudė daug *Solidarność* žmonių, įvedė žiaurią karinę padėtį 1981-aisiais.

Vis dėlto Havelas ir Michnikas – tai du intelektualai, pasipriešinimo sovietiniam režimui architektai. Havelo esė „Begalių galybė“, „Politika ir moralė“ tapo Vidurio Rytų Europos politinės filosofijos klasika, kurią dabar studijuoja Honkongo, Egipto pilietinio pasipriešinimo aktyvistai. O Čekoslovakijos taikus pasidalijimas į Čekiją ir Slovakiją, ypač kruvino Jugos-

lavijos skaidymosi kontekste, – neabejotinas istorinis Havelo nuopelnas.

Gimėte Panevėžyje, siejate save su Kaunu, kur verda įdomus ir turiningas kultūrinis gyvenimas. Ar jaučiate ryšį su tarpukario filosofais, rašytojais? Ar turite Kaune bičiulių, mėgstamų vietų?

Kaune sutikau Leonidą Donskį ir Gintautą Mažeikį – du filosofus, viešuosius intelektualus, kurie padėjo man įsitvirtinti Vytauto Didžiojo universitete. Buvau Donskio doktorantas, susipažinau su akademiniiais jo bičiuliais Helsinkio universitete. Apsigynęs ten disertaciją, turėjau galimybę dėstyti, nors ir trumpai. O Mažeikis padėjo man rasti savo mokslinę nišą. Ėmiau rašyti akademines knygas, politinę filosofiją siedamas su Vidurio Rytų Europos aktualijomis. *YouTube* kanale kartu su Mažeikiu vedame intelektualinių pokalbių laidas „Laisvai ir kritiškai“ trim kalbomis – rusiškai, lietuviškai, angliškai. Kai prasidėjo karas Ukrainoje, kalbinome Odesos, Donecko (perkelto į Vynicą), Mariupolio (perkelto į Lvivą) universitetų dėstytojus.² Su rašytoja Aldona Ruseckaite aptarėme prieštaringą Salomėjos Nėries ir sunkų Žemaitės likimą, su Stokholmo universiteto literatūrologu Peru Stamu prisiminėme suomių-švedų rašytoją Henri Parlandą,³ tarpukariu gyvenusį Kaune, kur 1930 m. parašė romaną „Sudužo“. Parlandas galėjo tapti ne vien suomių-švedų, bet ir lietuvių rašytoju, deja, intensyvi intelektualinė jo veikla nutrūko labai anksti.

Judviejų tandemas su prof. Gintautu Mažeikiu ryškus, kuriate tinklalaidės, analizuojančias politinę situaciją pasaulyje. Abu esate politikos filosofai, tačiau Mažeikis daugiau orientuojasi į kritinę teoriją, yra draugiškas marksizmui, o jūs toli gražu nesate šios politekonominės doktrinos adeptas. Kas lėmė tokius teorinių pozicijų skirtumus?

Manau, skirtumas buvo ypač ryškus prieš dešimt metų, tada jaučiau alergiją marksizmui. Cituodavau Leonidą Donskį, kuris knygoje „Neapykantos formos“ pavadino marksizmą kvazireligija su adaptuota krikščionybės schema. Pasak marksistų, iš pradžių buvo rojus, nesant nuosavybės ir turtinės nelygybės, kai abi

atsirado, prasidėjo klasių kova, o laikų pabaigoje proletariato revoliucija galutinai panaikins klases ir vėl visi sugrįš į prarastą rojų.

Šiandien manau, kad Marxas vis dėlto aktualus, nes nelygė ir klasiniai skirtumai tebeegzistuoja, čia ne propaganda. Juo grynesnis kapitalizmas – neoliberalus kaip JAV arba mafijinis-oligarchinis kaip Rusijoje, arba valstybinis kaip Kinijoje (ten kapitalą – paradoksalu! – valdo komunistų partija), – juo didesnė nelygė tarp klasių ir gilesnė socialinė atskirtis. Tai aktualu ir Lietuvai, juk net ežerų pakrantės jau privatizuojamos, nusavinamos. Tad nusisukti nuo marksizmo nepavyks. Svarbu į jį žiūrėti kaip į ekonomikos teoriją, nesiimant revoliucinės agitacijos.

Diegti marksizmą į politinę praktiką yra kraštutiniškas, juk privačios nuosavybės panaikinimas reiškia visų, išskyrus valdančiuosius, pavertimą nuskurėliais. Marksizmo teorija – tai priemonė, kaip teigiamus socializmo aspektus įdiegti į kapitalizmą, užuot bandžius panaikinti pačią sistemą. Skandinavijos modelis visuomeninę gėrį, socialines garantijas puikiai suderino su privačiu kapitalu, su individo interesais. Akivaizdu, kad politinis ir ekonominis gėris pasiekiamas, kai tam tikri socialistiniai principai perpinami su kapitalistiniais, nes grynasis kapitalizmas leidžia klestėti ciniškiems milijardieriams greta vargšų, triūsiančių už grašius, o grynasis socializmas, mojuodamas lozungais apie komunistinį rojų, iškelia žiaurius diktatorius, kurie kovoja su buržujais ir „liaudies priešais“, nepalikdami akmens ant akmens. Marxas pavojingas būtent dėl agitacijos už proletariato revoliuciją.

Manau, savo ežerų pakrantes „išlaisvintume“, miškų kirtimus sutramdytume, pasitelkdami teisinės priemonės, nors gali prireikti pilietinių protestų ir streikų.

Kaip karas Ukrainoje keičia Vidurio Rytų Europos politinės filosofijos pobūdį? Ką reikėtų iš naujo permąstyti? Ar Jums neatrodo, kad baigėsi vilčių epocha, prasidėjusi, kai griuvo Berlyno siena 1989-aisiais?

Akivaizdu, kad taip. Mes, lietuviai, lenkai, čekai, išvydę dabartinius imperinius Rusijos apetitus, nieko naujo nesužinojome. Net įstoję į NATO ir ES, jautė-

me nuolatinę grėsmę, o pastaruosius dvidešimt metų matėme, kaip atvirai Putinas rekonstruoja Sovietų Sąjungą, kurios žlugimą vadina didžiausia geopolitine katastrofa. Vakarų Europos gyventojai – olandai, vokiečiai, švedai, prancūzai – tik dabar suprato tikrąsias Kremlius užmačias, nors mes visada garsiai kalbėjome apie galimą karinę agresiją. Vakariečiai tuo netikėjo, manė, kad liejame senas nuoskaudas ir pagiežą, juk Rusijos Federacija, elitinio G-8 klubo narė, buvo tapusi pasauline žaidėja, šalimi, patrauklia investicijoms, už jos naftą ir dujas europiečiai kasdien paklodavo ir vis dar kloja milijardus dolerių. Šiandien Putino, tūnančio bunkeryje ir grasinančio branduoliniu karu, svajonė išsipildė – Rusija „griežtai pagal planą“ sugrįžo į Sovietų Sąjungos laikus, atsidūrė tarptautinėje izoliacijoje, grimzta į skurdą, be to, rašistams už sukeltą kruviną karą gresia naujasis Niurnbergas.

Mokyklą baigėte, vykstant Sąjūdžio mingams. Aš irgi priklausau šiai kartai. Manau, tiek filosofinė, tiek literatūrinė jūsų kūryba pravers tyrėjams, kurie imsis to laikmečio archeologijos, kad perprastų dainuojančios revoliucijos dvasią ir tautos mąstyseną. Tai buvo laikas, kai reabilituota religija, mūsų karta jau nėra jai tokia instinktyviai priešiška, kaip vyresni, brandinti marksizmo-leninizmo kontekste, arba jaunesni filosofai, nekritiškai susižavėję Slavojum Žižeku. Kokius išvelgiate skirtumus tarp kartų?

Lietuvoje esame paskutinė karta, laisvai kalbanti rusiškai ir gerai suprantanti, ką reiškia gyventi ekonominėmis grynojo socializmo sąlygomis, o dar šalyje, okupuotoje rusų. Bijau apsirikti, bet man atrodo, kad mūsų karta, gimusi 8-ajame dešimtmetyje, tie, kuriems dabar maždaug penkiasdešimt, vis dėlto ne tokia ryški, kaip dešimtmečiu ankstėliau gimę intelektualai. Tos kartos lyderis buvo Leonidas Donskis. Anaipol nenoriu pasakyti, kad jo veikla nekritikuotina, bet pavardės kalibras tiek Lietuvoje, tiek Briuselyje buvo didelis. Tiesa, dabar atsirado Liudas Mažylis, lyg ir patvirtinantis taisyklę, kad nepakeičiamų nėra.

Kalbant apie šią 7-ojo dešimtmečio kartą, būtina išskirti Gintautą Mažeikį, Almantą Samalavičių, Zenoną

Norkų. Nors profesoriaus Mažeikio pavardė Europos kontekste ne taip plačiai žinoma kaip Donskio ar Samalavičiaus, tačiau Lietuvoje jis yra vienas ryškiausių viešųjų intelektualų, o knygų apimtys tiesiog stulbinančios. Profesorius Norkus nešmėzuoja eteryje, komentuodamas karą Ukrainoje ar socialinius procesus Lietuvoje, tačiau jo akademiškumas, mokslinis preciziškumas sunkiai prilygstamas. Tai renesansinis žmogus – istorikas, sociologas, filosofas. Almantas Samalavičius – architektūros teoretikas, nuo 2012 m. yra tarptautinio mokslo žurnalo *Journal of Architecture and Urbanism* (Anglija, *Routledge*) vyriausiasis redaktorius, nuo 2015 m. redaguoja seniausią anglų kalba leidžiamą mokslo ir kultūros žurnalą *Lituanus* (JAV). Tarptautinių mokslo žurnalo *Architecture Research* (JAV), *Journal of World Architecture* (Australija) redkolegijų narys, tarptautinio mokslo žurnalo *Postcolonial Europe* (Švedija) užsienio bendradarbis. Jo knygos nestebina apimtimi, yra daugiau kišeninės, bet jose drąsiai gvildenamos sociokultūrinės kontroversijos, dygios aktualijos. O šalia akademiinių svarstymų ima ir atsiranda „Lotoso kvapas“ su nuotraukomis iš autoriaus kelionių po Pietų Aziją – tai retos estetikos ir leidybinės kultūros knyga. Samalavičius yra Lietuvių PEN centro garbės prezidentas, ilgametis valdybos narys, taigi nenutolęs nuo grožinės literatūros, nemažai prisidėjęs, kad tarptautinėje arenoje suskam būtų Ričardo Gavelio proza.

Išskirtinė tos kartos asmenybė buvo Gintaras Beresnevičius, mokslininkas, profesionalus religijotyri- ninkas, analizavęs baltų pagonybę, eseistas, rašytojas, priklausęs Vilniaus senamiesčio bohemei...

Tokių ryškių asmenybių mūsų 8-ojo dešimtmečio karta stokoja, tiesa, turime talentingąjį Marių Ivaškevičių, žaviusi jo sąmoju, humoru. Pjesė „Madagaskaras“ – tiesiog šedevras. Tiesa, jaunystės kūrinius apie Lietuvos partizanus įvairios visuomenės grupės vertina skirtingai, jis pats viešai padarė tam tikras išvadas. Čia gera pamoka visiems – grožinės literatūros kūrinyje negalima vartoti tikrų vardų ir pavardžių, juk niekas diktofonu neįrašė konkretaus realiai egzistavusio asmens žodžių, nežino tikrosios vidinės jo dramos, ypač tragiškais aplinkybėmis. Reikėtų vengti tokio pobūdžio spekuliacijų.

Tarp filosofų išsiskyrė Jūratė Baranova, gimusi 1955-aisiais, o kita garsi jos kolegė Audronė Žukauskaitė – 1968-aisiais. Būtina paminėti Skaidrą Trilupaitytę, meno kuratorę, viešosios politikos ekspertę, šiaip charizmatišką asmenybę. Ji gimusi 1969-aisiais, taigi arčiau maniškės kartos.

Vilniaus ikona – rašytoja Jurga Ivanauskaitė, gimusi 1961-aisiais. Politinė aktyvistė, rėmusi Tibetą, smerkusi Kinijos ekspansiją. Rašytoja ir dailininkė pelnė didžiules simpatijas, ją lydėjo kūrybinė sėkmė. Platus veiklos diapazonas, deja, pernelyg trumpas gyvenimas...

Atsigręždamas į praeitį, norėčiau geriau pažinti tarpukario menininkus, jau minėtą suomių-švedų rašytoją Henri Parlandą. Jei susitikčiau Petrą Cvirką, paklausčiau, kodėl nerašė apie lietuvių trėmimus į Sibirą, negi nematė, kas vyksta? Mielai pabendračiau su Žemaitė, kuri sugebėjo Vingių Joną, degradavusį girtuoklį, ir jo aplinkos moralinį nuopuolį pavaizduoti, nesugriaudama sakralizuotos tautinės lietuvių tradicijos, puoselėtos kaimo bakūžėse...

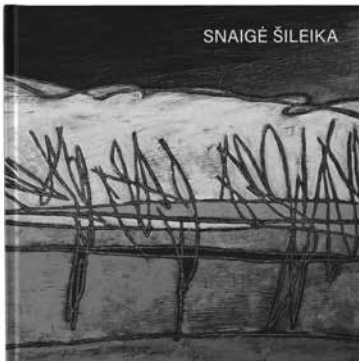
O jeigu užsisvajotume iki begalybės, norėčiau pasivaikščioti su senovės romėnų rašytoju Petronijum. Paklausčiau, kaip jam kilo įžūli mintis parašyti „Satyrikoną“. Šį šedevrą išvertęs Jonas Dumčius su deramu hedonistiniu pasimėgavimu Vilniaus universitete dėstė kursą apie graikų ir romėnų Antiką, kuri kūno malonumų nepriskyrė nuodėmei. O vynas liejosi laisvai...

Ačiū už atsakymus. ■

¹ Augustinas Dainys. 2014. Kas yra tiesa? *Šiaurės Atėnai*. Interneto prieiga: <http://www.satenai.lt/2014/11/11/kas-yra-tiesa/>

² YouTube laida „Laisvai ir kritiškai“ apie karą Ukrainoje su Odesos prof. Denysu Kuzminu, su tarptautinių santykių eksperte Iryna Panina, su politologu Sergejumu Pakhomenko. Interneto prieiga: https://www.youtube.com/watch?v=HPPaQ_GLhkl&ab_channel=Laisvaiirkriti%C5%A1kai

³ YouTube laida „Laisvai ir kritiškai“. Apie Salomėją Nėrį, Žemaitę ir moterų personažus su rašytoja Aldona Ruseckaitė. Pokalbis su Švedijos literatūrologu Per Stamu *About Finnish-Swedish author Henry Parland who spent some of his writer's life in Kaunas*. Interneto prieiga: https://www.youtube.com/watch?v=tdL0OkMoLpA&ab_channel=Laisvaiirkriti%C5%A1kai

Regina URBONIENĖ

METAFORIŠKI SNAIGĖS ŠILEIKOS KRAŠTOVAIZDŽIAI

Vilniaus rotušėje visą liepos mėnesį veikė personalinė Kanados lietuvių menininkės Snaigės Šileikos paroda „Pakelė“. Garsios dailininkų Valių dinastijos atžala, grafiko Telesforo Valiaus (1914–1977) mokinė studijavo dailę Toronto universitete, grafikos studijas tęsė *École des Beaux Arts* Paryžiuje, ilgus metus dirbo Toronto *Open Studio* – tai garsiausios grafikos dirbtuvės Kanadoje. Ten ji atliko praktiką, įvaldė įvairias grafikos technikas, vėliau dėstė. Grafiką papildžiusi akrilo tapyba, atrado naujus derinius, pasidavė magijai vienu teptuko brūkštelėjimu valdyti spalvas ir formas. Dirbdama *Open studio* išbandė spalvotą litografiją. Vienas ryškiausių ankstyvosios kūrybos pavyzdžių – ciklas „Greitkelio įspūdžiai“ (1986). Kintant važiuojančio automobilio greičiui, tolydžio keičiasi reginiai – aiškios linijos ištirpsta, išsikiemia, spalvos išblunka. Nuo šio ciklo Šileika pradėjo ir iki šiol tęsia kelionės temą, kaskart suteikdama vis daugiau potekščių.

Gerus 25-erius metus dailininkė yra grupės *Gibson Gang*, dabar pasivadinusios *Gibson Girls*, narė. Menininkės vienija pomėgis keliauti po laukines Ontarijo apylinkes, stovyklauti, kurti menines instaliacijas. Lietuvė ciklą „Ta vieta“ (2002) sukūrė, apsilankiusi apleistose ir sunykusiose Kanados medkirčių gyvenvietėse. Viena iš tokių – „Kioskas“, kurios pavadinimas žemėlapiuose vis dar išlikęs, bet dabar tai jau negyvenama

vieta. 1973 m. sudegus medienos gamyklai, prarastas pagrindinis pragyvenimo šaltinis, gyventojams teko išsikelti. Cikle simboliškai įprasminta, kaip vos per kelis dešimtmečius miškas pasiglemžė beveik viską – išnyko menkiausi žmonių veiklos pėdsakai. Dabartį simbolizuoja vieno augalo piešinys, o praeitį primena mažos ikonėlės su kasdieniškų buities daiktų, rastų išnykusiame miestelyje, atvaizdais. Šie estampai dokumentuoja vienos realybės virsmą kita.

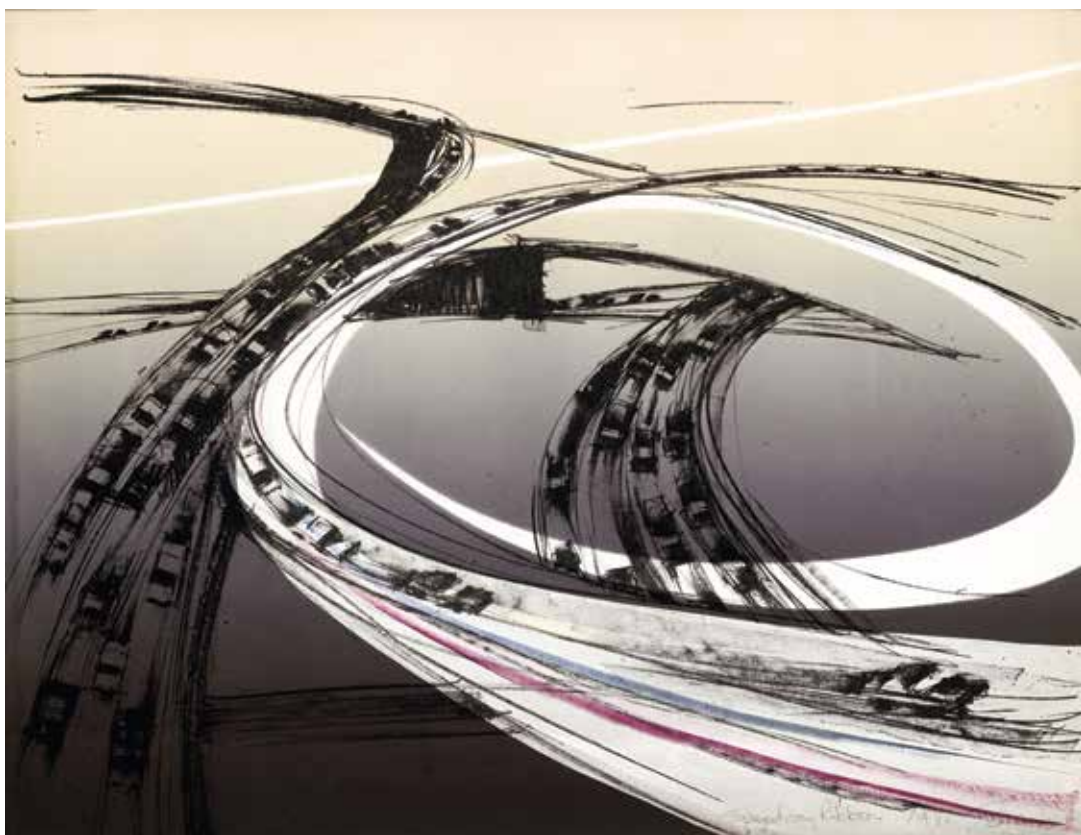
Žmogaus sąlytis su gamta – tarp svarbiausių temų. Dailininkė mėgsta stebėti ir piešti pievų augmeniją. Liauni, lankstūs žolynai byloja apie nenumaldomą laiko tėkmę.

Išraižytuose ofortuose, nutapytose augalų vizijose juntama japonų grafikos įtaka. Tą rodo grakščios piešinių linijos, paryškinti kontūrai, o pasirinktas motyvas priartinamas ir sureikšminamas. Augalai vaizduojami, nesilaikant natūralaus mastelio, smarkiai išdidinami. To dailininkė siekia ir kurdamą instaliacijas. Dekoratyvus, spalvų ritmu dinamiškai pulsuojantis projektas „Tyrlyukis“ (2019) Toronte, *Holy Trinity* mokykloje. Vertikalios melsvos juostos – subtili dangaus užuomina – kaitaliojamos su spalvotuose fonuose įlietais tamsiais, bet gyvybingais augalų siluetais, skatinančiais išsižiūrėti, pažinti, pajusti karštais jau nebeatpažįstamas gamtos formas, augalų raštuose išvelgti naujas prasmes.

*Snaigė ŠILEIKA
Miesto vaizdas pro
užpakalinį
mašinos langą*

*Snaigė ŠILEIKA
Paskutinis
išvažiavimas*

Snaigė ŠILEIKA. Pakelė. 2016. Popierius, akrilas, aliejinė pastelė; 40,5 x 102

Iš LNDM kolekcijos

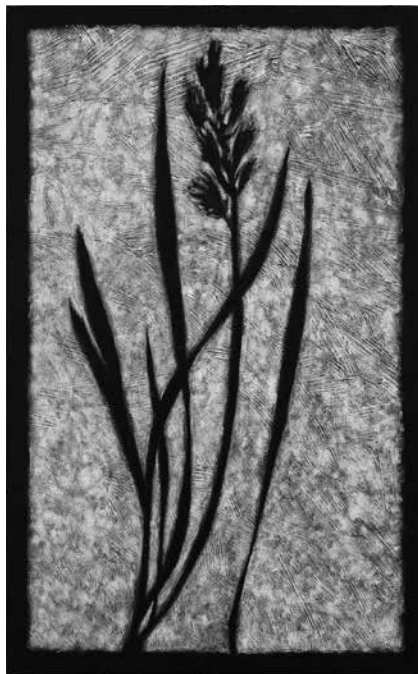
Pastaraisiais dešimtmečiais dominuoja kraštovaizdžių tapyba, ypač pabrėžiamas dekoratyvusis pradasis. Į romantinius lyriškus peizažus kartais įsismelkia tragiškos gaidos, kurias išreiškia santūrus Šiaurės Kanados koloritas, išraiškingi pilkų, rusvų, rausvų ir mėlynų atspalvių deriniai, ekspresyviai laužytos linijos, nužyminės kalvų apybraižas, medžių siluetus. Tai abstrahuoti vaizdiniai, bet visur galima atsekti regimuosius išpūdžius. Snaigės peizažai neįprasti, dinamiški, dažniausiai fiksuojami judrūs, praslenkantys vaizdiniai, nors detalių nedaug, o kompozicija apibendrinta. Erdvę formuoja ne tik spalvos, bet ir išryškintos linijos. Sukuriamas tolimų erdvių, neaprepiamų platybių išpūdis (ciklas „Lakios linijos“, 2012). Kartais išoriškai monumentalią ramybės būseną sutrikdo skubrios trūkinėjančios linijos, lyg neįskaitomų rašmenų intarpai, atgaivinantys išblukusius prisiminimus (ciklas „Atvirukai iš Thornbury“, 2015).

Kad sustiprintų peizažuose perteiktą bekraštės erdvės pojūtį, dailininkė taiko konceptualią ekspozicinę strategiją, parodų sales paverčia panoraminiais

kraštovaizdžiu. Palangoje, A. Mončio namuose-muziejuje, peizažų instaliacija „Pakelė“ (2006) buvo eksponuojama tarsi ilga, vientisa besidriekiančių vaizdų juosta, atverianti įsiminusių kelionės vaizdus.

Vilniuje, autentiškoje Marijos ir Jurgio Šlapelių knygyno aplinkoje, įrengtos instaliacijos „Reliktai“ (2018) svarbiausias akcentas buvo senos knygos ir nutapytos kėdės, išrikiuotos tarsi antkapių stelos. Parodos anotacijoje autorė rašė: „*Ko gero, kiekvieno lietuvių giminės istorija daugiau ar mažiau palytėta tremties, represijų, netekčių ir emigracijos. Todėl tiek daug tuščių kėdžių (kai susėdama) prie stalo šiame mažame žemės lopinėlyje.*“

Snaigė Šileika meistriškai derina grafiką su tapyba, grakštumą su deformacija, spontaniškus gestus su dekoratyvia abstrakcija. Universalia plastine kalba prabyla apie jaudinančius bendražmogiškus dalykus – tai gamtos, gyvybės trapumas, prarasta ekologinė pusiausvyra, nesustabdoma laiko tėkmė... Originalūs sprendimai remiasi subjektyvia dailininkės patirtimi, o poetinė jausena leidžia kurti vis naujas vizijas, sklindinas daugiaprasmių metaforų. ■

Snaigė ŠILEIKA. Pieva. 2022. Popierius, akrilas, aliejinė pastelė; 81 x 51

Klaipėdos dramos teatre įvyko jau trečias tarptautinis teatro festivalis *TheATRIUM* su plačia lietuviškų spektaklių peržiūra ir tarptautine programa, pristačiusia Italijos, Ispanijos, Ukrainos, Lenkijos spektaklius. Antrą kartą festivalyje dalyvaujantis italų režisierius Alessandro Serra parodė Williamo Shakespeare'o „Audrą“, kuri įtraukta ir į šių metų Avinjono festivalio pagrindinę programą. Katalonai atvežė iš Barselonos Oskaro Koršunovo režisuotą Antono Čechovo „Dėdę Vanią“ (*Kultūros baruose* apie jį rašyta 2021, nr. 12). Teatras iš Kyjivo pristatė spektaklį „Blogi keliai“ pagal dramaturgės Natalijos Vorožbit šešias istorijas apie gyvenimą per karą. Shakespeare'o tragediją „Titus Andronikas“ interpretavo Vroclavo *Teatr Piesn Kozla*, kurio antropologiniai tyrimai gerai žinomi Europoje („Andronicus-Synecdoche“).

Lietuvos teatrų vitrina, kaip įprasta, vyko visą savaitę, Klaipėdos žiūrovams ir svečiams iš užsienio kasdien rodyta po porą spektaklių. Savo įspūdžius festivalio dienoraštyje aprašė keturios latvių kritikės.

Ieva RODIŅA, Vēsma LĒVALDE, Lauma MELLĒNA-BARTKEVIČA, Ērika ZIRNE

KAUKĒS, SMURTAS IR KITONIŠKUMAS IŠ ARTI

*Latvijos kritikių kolektyvinis dienoraštis apie
Lietuvos tarptautinį festivalį TheATRIUM 2022*

Gegužės 17 diena

Ieva Rodiņa: Man Klaipėdos festivalis prasidėjo **Vilniaus teatro** „Lélé“ spektakliu paaugliams ir suaugusiems „Lizdas“ (2021). Tai netradicinių formų paieškos, tiesioginis kontaktas su žiūrovais, humoristinis požiūris į pasaulį, pasak spektaklio kūrėjų, „teatrinė hipnozė“, įkvėpta Krylovo pasakėčių, kurioms būdingas paprastas, tiesioginis raiškos būdas. Scenoje matome pilką, nepatrauklią sieną, išmargintą kontaktinėmis rozetėmis, apstu ir daugiau visokios su elektra susijusios įrangos. Už sienos tūno kažkokia neregima, bet juntama, visus įvykius išjudinanti jėga. Keleto kabelių raizginys staiga

virsta paukščių lizdu, aktorių rankose atsiranda gulbė. Erdvines ir atmosferines permainas modeliuoja Valdo Latono sukurta šviesų partitūra. Režisierius Motiejus Ivanauskas, atrodo, sąmoningai sulėtino veiksmo tempą, todėl prie šiuolaikinio gyvenimo ritmo įpratusiems žiūrovams norisi kuo greičiau peršokti prie kito epizodo, ypač kad muzikos ir kitų garsų takelis nesuteikia reikiamos paramos aktoriams.

Po pietų pertraukos, pasivaikščiojus po saulėtą, bet vėjuotą Klaipėdą, prasideda laukiamiausias festivalio įvykis – **Vilniaus miesto teatro (OKT)** spektaklis „Otelas“, režisuotas Oskaro Koršunovo. Talentingas klasikos interpretatorius (prisiminkime garsiąją „Ham-

leto“ versiją, suvaidintą prie grimo stalelių, šekspyriškai ištrynusią ribas tarp teatro ir gyvenimo) šią Shakespearė'o pjesę traktuoja kaip pasipriešinimą tradicijoms ir stereotipams. Ryškiausiai idėją atspindi tai, kad Otelio vaidmuo patikėtas aktorei – mulatei Oneidai Kunsungai-Vildžiūnienei. Lyčių sukeitimas kaip susvetimėjimo išraiška atrodo išties paradoksaliai, norom nenorom kyla abejonių, ar istorija apie maurę-karo vadę-mylimąją-moterį neiškraipo pjesės, visai kitaip vertinančios vyro ir moters santykius. Vis dėlto šis metodas suveikia, nes režisierius priverčia žiūrovus pažvelgti į Otelą ano meto žmonių akimis, t. y. kaip į visiškai „svetimą“, nepriimtina, nes „kitokį“.

Sceninis veiksmas pagal geriausias lietuvių metaforinio teatro tradicijas neatsiejamas nuo fiziškumo ir vizualinių įvaizdžių. Spektaklio įtaigą kuria ir tris valandas keturiasdešimt minučių išlaiko fantastiškas aktorių ansamblis, daugiausia jaunoji karta. Julijos Skuratovos ir Koršunovo sukurta scenografija konceptualiai talpi, vizualiai įspūdinga. Tuščioje erdvėje apstu įvairaus dydžio medinių ričių, kurias aktoriai paverčia kovos vežimais, laivo dalimis, bokštais ir pan. Publikos sąmone režisierius manipuliuoja ne vien kurdamas vaizdinius, bet ir versdamas nerimauti dėl nutrūktgalviškų fizinių triukų – aktoriai be saugos diržų ropščiasi į bokštą, svyruojantį palubėje, rizikingai šokinėja nuo vienos ritės ant kitos...

Ši fiziškai šiurkšti aplinka pabrėžia Dezdemonos (Digna Kulionytė) trapumą. Jago (Saulius Ambrozaitis) suregztas sąmokslas gana lengvai paverčia ją auka. Suktas personažas turi du veidus – demoniškąjį, kai aktoriui uždedama raudona kaukė, ir žmogiškąjį, kuris iš tikrųjų yra dar didesnė apgaulė, nes už patrauklios kaukės slypi blogis. Nors pats Jagas, palyginti su kitomis matytomis interpretacijomis, neišraiškingas, tačiau jo elgesys užtraukia tamsų, grėsmingą demonų-piktųjų dvasių debesį (ne veltui į scenos vyksmą kartkartėmis įsilieja būrelis juodai apsirengusių pankų).

Susidarė įspūdis, kad šis „Otelas“ visai ne apie meilę, o apie teatrą – ne veltui režisierius reitsyškiais brutaliai pertraukia veiksmą, įjungia šviesas salėje ir priverčia aktorius linksminti publiką juokingomis intermedijomis, pradėdant komišku, negrabiai inscenuotu kovos

menų instruktažu, baigiant Emilijos ir Dezdemonos dialogu, kai *stand-up* stiliumi kreipiamasi į salėje sėdinčias moteris. Giliai įsijausti į Otelio ir Dezdemonos meilės dramą čia nelemta. Jagas, spektakliui baigiantis, ciniškai pareiškia: „*Ką žinot, – žinot. Daugiau nebepaversiu lūpų.*“ Istorija apie kaltę be kaltės šįsyk nuskambėjo, įgavusi netikėtą prieskonį ir nuteikdama apmąstymams.

Vėsma Lėvalde: Žvilgsnis į „Otelą“ iš balkono suteikia galimybę matyti panoraminį vaizdą, o šiam spektakliui tai ypač svarbu. Anglišku titru, gaila, nesuspėdavau perskaityti – net žinant pjesės tekstą, verbalinis barjeras vis dėlto neleidžia suprasti scenų, parašytų specialiai šiam pastatymui (esama intarpų, kokių tikrai nerasime originale). Spektaklio stilistikai būdingas ryškus vizualumas, pabrėžtinis fiziškumas – talpi metaforinė dimensija išsiskynusi lietuvių teatro tradicijoje. Gausu sakinio teksto, atskiros scenos primena estradinių pasirodymą, net pereina prie *stand-up* stilistikos, kai kreipiamasi tiesiogiai į publiką ir tikslingai sudrumščiamą spektaklio tėkmę, primenant žiūrovams, kad čia tiktai teatras, meninė gyvenimo parodija. Epigrafu tikrų teatro teorijos autoriaus Lionelio Abelio frazė: „*Kaip moderniam dramaturgui aprašyti kančias, sykiu išlaikant malonų, kontempliatyvų atstumą? Tai įmanoma, tik pasitelkiant metateatrą.*“

Scena užgriozdinta įvairaus dydžio elektros kableliais, medinėmis ritėmis. Rekvizitas metaforiškai talpus – aktoriai ridenasi, balansuodami ant ričių, jos imituoja audros blaškumą laivą, karo vežimą, likimo ratą, net mirties kilpą, iš jų sukraunami svaiginamai aukšti bokštai... Vizualiniam pasakojimui vienodai svarbūs aktorių kūnai, ritės, medinės lazdos, ryškios, įspūdingos šviesos... Kai kurias scenas papildė Arčio Dzėrvės sukurta nespaltvota vaizdajuostė, iliustruojanti jausmus – grėsmingai sukuriuoja vandens verpetai, į nuogą ant ritės gulintios Dezdemonos kūną tiesia rankas personažai, vilkintys juodais apsiaustais su gobtuvais (scenoje tas pats paveikslas, bet Dezdemona čia nėra nuoga). Įspūdinga Mirties metafora – Muncho „Šauksmą“ primenantis klouno veidas. Fone išnyra raudona, tarsi kruvina kaukė.

„Otelas“. Režisierius Oskaras KORŠUNOVAS. Otelas – Oneida
KUNSUNGA-VILDŽIŪNIENĖ, Dezdemonos – Digna KULIONYTĖ
Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

Metaforų sklidina ir Eugenijaus Sabaliausko šviesų režisūra – mėlyni, raudoni trikampiai asocijuojasi su personažų santykiais, su vyriškumu ir moteriškumu, neretai tampa užuominomis apie seksualinę orientaciją. Be to, mėlynu trikampiu istoriškai ženklindavo užsienio darbininkus ir emigrantus. Sąlygiškai galima šiuos simbolius pritaikyti ir Otelui, spektaklyje tapusiam ne-tradicinės seksualinės orientacijos tamsiaode kovotoja, užgrūdinta mūšiuose. Suabejoti šia versija priverčia vaikiška Dezdemonos išvaizda, nuo lyčių temos nukreipianti pedofilijos linkme. Tačiau neigiamas emocijas nuslopina gražiai išspręsta scena, vaizduojanti Otelą ir

Dezdemonos lytinį aktą, – šviesų sprendimai paverčia ją meno kūrinium.

Spektaklio kokybę ypač palaiko akrobatinių judesių partitūra, brėžianti fizinio teatro rėmus nuo imituoto lengvumo / šelmiškumo / žaidimo iki klounados, nors visi performatyvūs elementai kuria vieningą estetiką. Būtina atskirai paminėti kompozitoriaus Antano Jansenkos ir gitaristo Džiugo Gvozdzinsko indėlį – muzika suteikia spektakliui vertikalę, vien teksto lygmeniu jis atrodytų plokščias. Be to, kuria kontrastus, pavyzdžiui, ironiškas, kandus tekstas yra jausmingai išdainuojamas. Tokia „Otelas“ interpretacija siejasi su antiteatru, nes viskas atliekama pabrėžtinai teatrališkai, parodydama, kad pati realybė yra teatras. Tai pateisina žiaurumo teatro elementus – judesiai kelia traumų riziką, matome sceną sadomazochistų klube, pabrėžiamas smurtas, tarsi vienintelis būdas problemoms spręsti.

Gegužės 18 diena

Ieva Rodiņa: Apsilankiusios Palangoje – kurortas buvo dar visiškai ramus prieš turizmo sezoną, grįžome į uostamiestį. Klaipėdos dramos teatro Mažojoje salėje žiūrėjome kitą OKT spektaklį – režisierė Laura Kutkaitė pristatė „Fedros meilę“ pagal Sarah’os Kane sukurtą antikinio mito parafrazę. Pjesė sukonstruota iš trumpų, egzaltuotai absurdiškų dialogų, išryškinančių beviltišką aklavietę, kurioje atsiduria tragedijos herojai. Režisierė irgi darė viską, kad scenoje pavaizduotų deheroizuotas būtybes, draskomas aistrų (daugiausia seksualinių potraukių). Beveik tuščioje scenoje iš paaukštinių sukonstruota lova, joje guli ir nuolat masturbuojasi Hipolitas, kovodamas su depresija. Stūkso kriauklė, kurioje jis bandys *nusiplauti* nuodėmę, metalinė siena, į kurią triukšmingai daužosi herojų kūnai, keli televizijos ekranai stambiu planu rodo deformuotus aktorių veidus. Fedra, apsitempusi biuro tarnautojos kostiumėliu, kalbėdamasi su Dukra ir Hipolitu, demonstruoja neįtikėtiną kūno plastiką, tačiau pagal režisierės sumanymą išreiškia tik fiziologinį potraukį Hipolitui, todėl veiksmas taip ir neįgauna konfliktingės įtampos. Digna Kulionytė, jau matyta trapiosios Dezdemonos vaidmenyje, šįsyk

yra įžūli mergiūkštė, kuri sąmoningai įsitraukia į šeimos skandalą, tiek fiziškai, tiek simboliškai konfrontuodama su motina, net išoka į jos batus. Ilgas baigiamasis Hipolito dialogas su dvasininku apie nuodėmes ir jų atleidimą spektaklio kontekste nuskamba gana didaktiškai.

Vėsma Lēvalde: Puškino „Borišą Godunovą“, Jano Klatos režisuotą **Klaipėdos dramos teatre**, žanro požiūriu galima apibrėžti kaip distopinį *koverį*. Konceptualiai šis kūrinys artimas Shakespeare'o „Otelui“, nes Puškinas neabejotinai sėmėsi įkvėpimo iš anglų bardo. Nekeista, kad abiejų spektaklių fone klesti smurtas kaip ga-

lios išraiška. Režisieriaus įsitikinimu, visuomenė ištisis šimtmečius nesikeičia, nes bet kokia kaina siekia galios. Dabartis įspūdingai suplakama su Puškino laikų kostiumais, judesių partitūrai būdingos nuorodos į įvairius istorinius laikotarpius, tačiau tekstas skamba šiuolaikiškoje aplinkoje. Istorinių ir nūdienos elementų montažas vis dėlto nesukuria raidos spiralės įspūdžio, labiau primena bėgimą ratu. Paradoksalu, tačiau dvasinės vertikalės trūkumą atskleidžia bažnytiniai ritualai, paversti manipuliacijos instrumentu. Režisieriaus požiūriu, didžiausią grėsmę kelia dialektikos – ginčų, ieškant sutarimo, – stoka, ne veltui spektaklio finale įvyksta branduolinė katastrofa.

Pastatymo dailininkė Justyna Łagowska, kurios žinioje yra ir šviesos, ir scenografija, ir kostiumai, vaidybos erdvę pavertė sporto sale. Gilumoje matome gimnastikos sienelę su ilga mažų fotoportretų eile, gaila, iš balkono jų gerai neįžiūrėjau. Prie sienos pakloti du gimnastikos kilimėliai – mėlyni su geltonu brūkšniu (primena Ukrainos atributiką, nors spektaklis pastatytas pernai), pakraštyje stovi mokytojo ar trenerio stalas ir kėdė. Po epizodo, kai Dariaus Meškausko įkūnytas Borisas Godunovas priima Rusijos caro karūną, vadinamąją Monomacho kepurę, išėjimai iš sporto salės pakyla maždaug per metrą nuo grindų. Taigi žaidimo aikštelė, kuri yra aiški Rusijos alegorija,

Sarah Kane. „Fedros meilė“. Režisierė – Laura KUTKAITĖ. Hipolitas - Domantas

STARKAUSKAS, Fedra – Gabrielė LADYGAITĖ

© Organizatorių archyvas

atsiduria duobėje, o ši vis gilėja, išlipti darosi vis sunkiau, finale – išvis nebeįmanoma. Priekiniam plane guli raudonai dryžuotas Lietuvos – Lenkijos – Rusijos pasienio stulpas, bandymai perlipti per jį tampa groteskišku ritualu. Dar vienas simbolinis rekvizitas – raudoni gvazdikai, kurių reikšmės posovietinėje erdvėje aiškinti nereikia.

Garsų partitūrą sukūrė pats Klata. Jos, formalaus laikų kaitos ženkle, amplitudė labai plati – nuo stačiatikių bažnyčios giesmių iki rusų grupės *Yat-Kha* pankroko, nuo britų *Placebo* iki Stingo, nuo Michailo Glinkos operos „Gyvybė už carą“ finalinio choro „Šlovinkim“ (*Славься*) iki oro antskrydžių gausmo. Garso takelis atskleidžia konceptualias sąsajas: bažnyčia – galia – karas – mirtis. Finale ima skambėti *Beatles* „Tebūnie“ (*Let it be*) ir melodija „Kas bus, tas bus“ (*Que Sera, Sera*) iš Alfredo Hitchcocko filmo. Garsai glaudžiai susipina su Mačko Prusako judesių partitūra, ilgi šokiai atskleidžia individualias veikėjų savybes. Pavyzdžiui, Oginskio polonezu pradedamos Dmitrijaus ir Marinos Mniszek sužadėtuovės, nors iškilmingos, tačiau netikros, virstančios groteskišku pokštavimu, atskleidžiančiu, kokia paila ir piktavalė ambicijų siekti galios prigimtis.

Spektaklio veikėjai charakterizuojami, pasitelkiant subtilią ironiją. Sporto salėje, kurioje viskas alsuoja nuolatine rungtyniavimo dvasia, jau pati pirmoji scena

Aleksandr Puškin. „Borisas Godunovas“. Režisierius – Jan KLATA. Borisas – Darius MEŠKAUSKAS

Domo Rimeikos nuotrauka

atrodo komiška, nes Šuiskis, įkūnytas Vaido Jočio, sėdi invalido vežimėlyje, o Rimanto Pelakausko vaidinamas Vorotinskis yra šlubas. Beveik visi veikėjai sukarikatūrinti, aistringai išjuokiama popų veidmainystė, vienuolių klasta, paprastų žmonelių pataikavimas valdžiai... Šiame fone šurpą kelia finalo simbolizmas. Pabaigos vaizdas įspūdingas – iš užkulisių skrieja gimnastikos kamuoliai su Rusijos kontūru, nudažytu vėliavos spalvomis. Jų mėtymas virsta bombardavimo metafora (spektaklio pradžioje toks kamuolys atstoja Godunovo sostą, pripučiamu kamuoliu žaidžia Boriso vaikai). Finale sceną užtvindo dūmai, įžengia stačiatikių šventikai, kurių liturginiai rūbai iš aliuminio folijos, o veidus dengia kaukės. Bažnyčia išveria katastrofą, bet vaikai žūsta, nes neįstengia ištrūkti iš užnuodytos patalpos ir susmunka ant kamuolių, primenančių „rusų pasa ulėlius“, išsibarsčiusius po visą Žemės rutulį...

Gegužės 19 diena

Lauma Mellėna-Bartkeviča: Su Ėrika Zirne važiuodamos į Klaipėdą automobiliu, konstatavom, kad į Koršunovo spektaklius dėl savaitės planų pasidalinimo šįsyk nepateksim. Bet lygiai kaip latvių teatras

neapsiriboja vien Alviu Hermaniu, taip lietuvių teatras nėra tikrai Nekrošius ir Koršunovas. **OKT** į Klaipėdą atvežė „Šventę“. Labai stiprus spektaklis. Jaunos, talentingos ir drąsios lietuvių iš tikrųjų įkvepia. Dramaturgė Laura Švedaitė, režisierė Kamilė Gudmonaitė, kurios pastatymus pastaraisiais sezonais galima išvysti Freiburgo ir Berlyno scenose, šį spektaklį sukūrė drauge su specialiuju poreikių turinčiais asmenimis, nuo kurių didžioji visuomenės dalis stengiasi laikytis kiek įmanoma atokiau. Diagnozės labai įvairios – akumas, bipoliniai sutrikimai, žvairavimas, auglys, dėl kurio nusileidusi viena veido pusė, judėjimo sutrikimai arba koks nors iš daugybės „sindromų“... Asmeninėms

istorijoms suteikiant viešą pavidalą, sklidiną skaudaus žmogiškumo, bandoma išsklaidyti publikos abejingumą ir išankstines nuostatas. Socialinis kontekstas čia nėra savitiksli, „Šventė“ išvengia tuščios retorikos, juo labiau didaktikos. Tai kvietimas kalbėti apie kas dešimtą Lietuvos pilietį, taigi neįgaliųjų yra daug, bet jie vis dar marginalizuojami. Jaudina atlikėjų – Loretos Talunytės, Kristinos Šaparauskaitės, Olego Dlugovskio, Boženos Burokienės, Justinos Platakytės, Juozo Čepulio – drąsus atvirumas, sužadinantis žiūrovų empatiją. Tai tikra gyvenimo šventė, skatinanti kiekvieną įvertinti tai, kas jam duota. „*Jei man būtų suteikta galimybė gimti iš naujo arba išvis negimti, aš vis tiek pasirinkčiau gimti*“, – sako viena iš dalyvių. Spektaklio simbolis – mergina, turinti bėdų dėl stuburo. Prie jos pririšta daugybė baltų balionų ir ji šoka, ne – skrenda „Šventė“! visiems dovanoja sparnų metaforą.

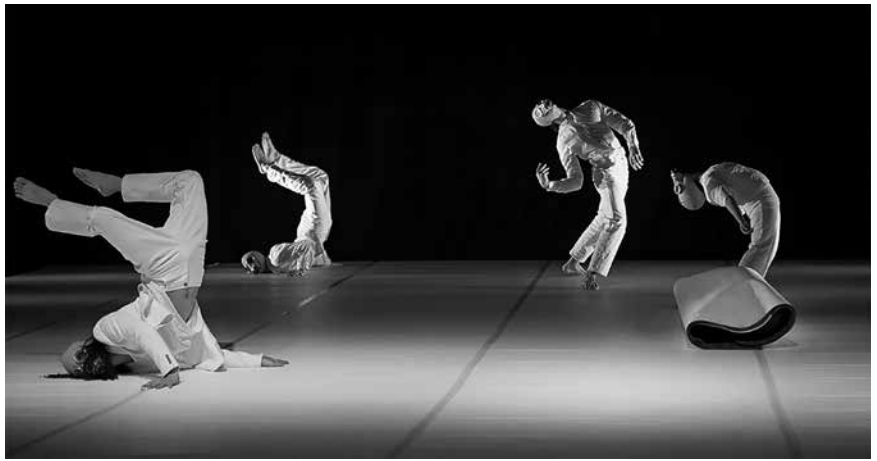
Vėsma Lėvalde: Šis spektaklis nėra klasikinis teatro pastatymas, nes čia savo patirtimi dalijasi žmonės su negalia. Kūrybinė komanda, ypač režisierė ir choreografas Mantas Stabačinskas, puikiai perteikia suvokimą apie kiekvienos akimirkos vertę, bet visiškai nebando spekuliuoti „kitoniškumu“. Atlikėjai vaidina psichologiškai tiksliai ir neįtikėtinais artistiška, nors jiems net buvimas viešumoje yra nelengvas išbandymas.

Ērika Zirne: „Šventė“ – tai himnas atvirumui, bendravimui, empatijai. Režisierė Kamilė Gudmonaitė dėmesį sutelkė į tam tikrą socialinę grupę – neįgaliuosius, kurie jaučiasi atsidūrę tarsi už visuomenės ribų. Išryškinami jų požiūriai, pojūčiai, emocijos. Apie savo negalią jie kalba tiesiai ir paprastai, suvokdami, kaip svarbu priimti save tokius, kokie esame. Jokia liga nenustelbia žmogaus unikalumo, neatima vidinės laisvės švęsti savo egzistenciją – tai pagrindinė spektaklio žinutė.

Choreografas Brandonas Lageratas **Kauno šokio teatre „Aura“** pastatė spektaklį keistu pavadinimu *Doggy Rugburn* („Deginanti trintis“). Pasak anonso, tai paralelinis pasaulis, kur gyvena savotiškos būtybės, gebančios keisti kūno formas ir nuolat kovojančios už savo teritoriją, ginančios nuosavybę. Teritorijos ribas scenoje ženklina raudonas kilimas, dėl kurio kaunamasi. Tai vienas išpūdingiausių festivalio programos pasirodymų, pasakojantis apie žiaurumą, apie piktavališką manipuliavimą, pavergimą, dresūrą. Vieniems ant nugarų kaip cirke ant arklių ar dramblių joja kiti. Nejučiomis kyla asociacijų su kaimynine šalimi, kur „vadas“ eksperimentuoja su visa tauta, nes ji savanoriškai tą leidžia. Pasaulinio garso žurnalistas laisvamanis tai vadino „*kriminaline dresūra*“. Tačiau spektaklyje matome, kaip kriminaliniais metodais išdresuoti asmenys, vos pajutę laisvės skonį, netikėtai sukyla prieš savo kankintoją ir jį sunaikina.

Šokėjų fizinė energija scenoje daro stebuklus – ji tokia galinga, kad kūnų metamorfozės nepaliaujamai stulbina. Gilus vidinis konfliktas arba protestas vizualiai išreiškiamas hiperekspresyvia kūno kalba. Kai kuriems ant galvų užtemptos dujokaukės – kankinimų ir dresūros įrankis. Tačiau net vienas neatsargus žingsnis lemia, kad smurtautojas atsiduria aukos vietoje. Spektaklis sukurtas kaip mizanscenų seka, lyg kino filme vienas kitą keičia vis efektingesni kadrai.

Belgų multimenininkas Felixas Machtelinckxas „Deginančiai trinčiai“ sukūrė garso takelį, prilygstantį sa-

Doggy Rugburn. Choreografas Brandonas LAGERTAS

varankiškam, visaverčiam meno kūriniiui, suteikdamas šokiui nerimastingai dramatišką atspalvį, dar labiau sustiprinantį atlikėjų kūno kalbos ekspresiją. Spektakliui parašytą, jo atmosferą perteikiančią muziką autorius išleido atskiru kompaktiniu disku, tikrai verta jos pasiklausyti čia: <https://felixmachtelinckx.bandcamp.com/album/music-for-doggy-rugburn>

Lauma Mellėna-Bartkeviča: Šokiu dažniausiai tiesiog mėgaujuosi, užuot jį analizavusi, nes bijau *nuklysti nuo kelio*. Manųčiau, šis paralelinis pasaulis keistai iškreiptame erdvėlaikyje yra apokaliptinė personažų su dujokaukėmis kelionė tarp šviesos ir tamsos, pasipriešinimo ir prisitaikymo. Atskleidžiami galios santykiai, valdantys individus, bendruomenes ir pasaulį. Šokėjai techniškai meistriški, nors pantomimos galėtų būti kiek mažiau. Klaikieji „drambliai“, matyti scenoje, paskui persekioja košmaruose.

Gegužės 20 diena

Ērika Zirne: Spektaklis „*Kafka insomnia*“ stebina užmoju visais lygmenimis. Visiškai atsisakęs teksto, režisierius Žilvinas Vingelis **Kauno miesto kameriniame teatre** pastatė audiovizualinį performansą apie čekų rašytoją Franzą Kafką, kuri kankino ilgalaikė nemiga. Pagrindinės kūrinių temos, kad pasaulis svetimas ir buginantis, jo diktuojamos taisyklės nesuvokiamos, todėl bijoma suklysti, nuolatos slegia kaltės jausmas, scenoje

„Kafka insomnia“. Režisierius – Žilvinas VINGELIS. Aktoriai – Gytis LASKOVAS ir Balys IVANAUSKAS
Domanto Stankevičiaus nuotrauka

su kaupu perteikiamos vaizdais ir garsais.

Nemigos valandomis rašytojas kruopščiai protokuluoja kiekvieną savo gyvenimo dieną, tikri įvykiai kaitaliojami su košmariškais fantazijomis ir haliucinacijomis. „Manau, nemiga persekioja todėl, kad rašau“, – svarsto Kafka. Gilesnį smegenų disfunkcijos, kokią sukelia ilgalaikė nemiga, tyrimą palikime specialistams, tačiau galime daryti prielaidą, kad tokia būseną atvėrė Kafkai tuos pašamonių sluoksnius, kurie kitais būdais visiškai nepasiekiami. Atrodo, hiperaktyviai dirbdamas rašytojas tyčia stimuliuodavo nemigą, kad netikėtai nugrimzdęs į sapną gebėtų jį kontroliuoti kaip ir gyvenimą, sklidiną nesuvokiamai baisių dalykų.

Režisierius kuria scenoje siurrealistinę atmosferą, Kafkos fantazija ir haliucinacijos kaitaliojasi su trumpalaikėmis realybės akimirkomis, o vaizdo projekcijos leidžia persikelti į kitą laiką ir erdvę. Pasitelkiama pantomima, netrūksta grotesko elementų. Kai apima tarpinė būseną tarp sapno ir būdravimo, ima dėtis keisti dalykai – prabyla puodelis, pradeda judėti stalas, pats išsijungia ir išsijungia radijas... Logikos čia ieškoti nereikėtų, žiūrovams suteikiama galimybė „montuoti kadrus“ pagal individualią patirtį ir asmeninį suvokimą.

Kafką vaidina du aktoriai – Gytis Laskovas ir Balys Ivanauskas, sąlygiškai simbolizuodami psichikos dvilypumą, o kūrybinius troškimus išreiškia Mūza (Paulina Simutytė).

Kompozitorius Andrius Šiurys, beje, šio spektaklio iniciatorius, sukūrė originalią muziką, už kurią apdovanotas *Fortūnos* diplomu, nominuotas *Auksiniam scenos kryžiui*. Ji atliekama gyvai – scenos veiksmui suteikia dramatiškumo Danieliaus Pancerovo saksofono solo, Justino Žilio gitaros akompanimentas, garsas tampa net vienu iš spektaklio personažų.

Vėsma Lėvalde: Žilvino Vingelio „Kafka insomnia“ su kompozitoriaus Andriaus Šiurio muzika ir Kornelijaus Jaroševičiaus vaizdo projekcijomis nepasiduoda racionaliai analizei. Įvairių rašytojo kūrinių

kompiliaciją pantomimos stiliumi puikiai perteikia Gytis Laskovas, Balys Ivanauskas ir Paulina Simutytė. Saksofono (Danielius Pancerovas) ir gitaros (Justinas Žilys) partiją papildo raminantis Simutytės vokalas. Turbūt tai geriausias festivalio pasirodymas. Tobula pastatymo koncepcija atskleidžia, kad nemiga prozininkui buvo ne vien kančia, bet ir stimulus. 1922 m. savo draugui Maxui Brodai jis tvirtino: „Galbūt yra ir kitų rašymo metodų, bet čia vienintelis, kurį žinau. Naktimis, kai baimė neleidžia užmigti, tai vienintelis man priimtinas būdas“ (<https://kafkaesque-world.tumblr.com/>). Nepriekaištingos mizanscenos paverčia vaizdo projekciją ir aktorių kūnus rišlia vizualine fraze. Puikiai įkomponuotos vaizdinės nuorodos į absurdo klasiką – „Belaukiant Godo“. Du identiškai tipai su kostiumais ir katiliukais primena Becketto personažus Vladimirą ir Estragoną, o paralelių pateikia pati literatūrinė medžiaga. Labai subtiliai kuriamas dramatiškas intensyvėjimas, kuris įtraukia pamažu, bet nepaleidžia dar ilgai po finalo.

Lauma Mellėna-Bartkeviča: Pirmoji dalis puiki. Didingas šiuolaikinis teatras. Sužavėjo kūrybinės komandos drąsa Kafką ne *reprezentuoti*, o *prezen-*

tuoti, remiantis Patrice'o Pavis įžvalgomis ir šiuolaikinėmis teatro strategijomis, kaip priešprieša ankstesnėms tradicijoms. Čia ypač svarbus elementas yra muzika, leidžianti kalbėti ir apie muzikinį teatro žanrą. Susiduria ir sąveikauja daug realybės sluoksnių. Kafkos nemiga bauginamai signalizuoja apie smegenų perkrovą. Galimybė susitapatinti su pagrindinio veikėjo antrininku, besisukančiu kavos puodelyje, priverčia jaustis šiek tiek nejaukiai. Antrojoje spektaklio dalyje dėmesys išsisklaido, nes atsiranda per daug tekstinių ir tiesioginių nuorodų į chrestomatinius Kafkos kūrinis („Pilis“, „Processas“, „Metamorfozė“). Tos mizanscenos iš pradžių kelia pasitenkinimą, nes jas atpažįstame, bet ilgainiui atsibosta, nes lengva nuspėti, koks epizodas bus toliau. Tiesa už aktorius nugaros lyg iš niekur atsiradęs vabzdys, primenantis plokščią stalviršį su dviem virtinėm lanksčių kojyčių, pripažįstu, buvo įspūdingas.

Lenkų režisierės Agatos Dudos-Graczos autorinė pjesė „Tarp Lenos kojų, arba „Švenčiausiosios Mergelės Marijos mirtis“ pagal Mikelandželą Karavadžą“, pastatyta Klaipėdos dramos teatre, jau rodyta ne viename teatro festivalyje. Ryškaus vizualumo spektaklis, skirtas publikai nuo 18 metų (amžiaus cenzas nurodytas programoje), sužadina daug lūkesčių. Jam dar neprasidėjus, po užkulisių ir teatro koridorius su žvakėmis rankose ima slankioti pamėklės, vilkinčios stilizuotais renesanso ir baroko kostiumais. Ten ir beprotė su klykiančiu kūdikiu, ir padugnių atstovai išdaužytai dantimis, pajuodusiais paakiais. Po sausakimšą salę aktoriai juda lyg vaiduokliai, vikriai braudamiesi pro žiūrovus, jau užėmusius savo vietas. Tai savaip intriguoja. Tada prasideda vaidinimas, sudurstytas iš spalvingų meno istorijos epizodų, Katalikų bažnyčios kritikos ir visokiausio sekso. Kardinolai siautėja viešnamyje, Karavadžas negali ištrūkti iš vidinio ir išorinio pragaro, genijaus talentas susipina

su alkoholiko kliedesiais. Pamaldumo protrūkius užgožia eretiškos mintys, popiežius vaizduojamas su buldogo galva. Mizanscenos tiksliai atkartoja žinomų paveikslų siužetus, aktoriai šoka su šventųjų statulomis arba šėlsta užeigoje, šūkaudami: „*Jokio pragaro nėra!!!*“

Prieš kokį dešimtmetį tokia estetika nebuvo renybė lenkų teatre, bet susidaro išpūdis, kad Klaipėdos dramos teatrui tai drąsus žingsnis. Tačiau, nepaisant dekoratyvaus scenovaizdžio, judraus veiksmo, ryškių spalvų, šviesos kontrastų, spektaklio karkasas lengvai perprantamas ir greitai pasidaro nuobodu.

Gegužės 21 diena

Ėrika Zirne: Naubertas Jasinskas, **Kauno miesto kameriniam teatre** režisuodamas spektaklį „**Bowel**“ pagal Antonino Artaud pjesę „Kraujo srovė“, pasirinko novatorišką kelią. Keturiems pagrindiniams veikėjams suteikta galimybė iš realybės keliauti į virtualybę, siurrealinėje aplinkoje aptariant ir buitiskai kasdieniškas, ir egzistencines temas. Aktoriams įsikūnijus į robotus, keičiasi žaidimo estetika, o kartu ir publikos požiūris. Robotikos technologi-

„Bowel“. Režisierius – Naubertas JASINSKAS. Aktoriai – Povilas JATKEVIČIUS, Jolanta DAPKŪNAITĖ, Alvydė PIKTURNAITĖ, Vainius SODEIKA Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka.

jos gali sumažinti atstumą tarp žmonių (subjektų) ir robotų (technologinių objektų), priversdamos susimąstyti apie moralinį, etinį ir praktinį to poveikį visuomenei (filmai, televizijos laidos, *išmanieji* namai, kompiuteriniai žaidimai, virtualūs santykiai, robotizuoti asistentai valstybinėse įstaigose, slaugytojai ligoninėse ir t. t.).

Paprastai vertinimas, kad aktorius spektaklyje elgiasi mechaniškai kaip robotas, laikomas kritika, tačiau šiuo atveju tai negalioja, nes reikia perteikti būtent „robotikos“ estetiką. Pokalbiai automatizuoti iki absurdo (panašiai kaip ir pjesėje), o jų suvokimas priklauso nuo konteksto – veikėjai kartais nesupranta, kas yra sakoma, arba reaguoja pavėluotai, *uždels-tai*, be emocijų, tarsi vadinamieji „botai“. Netikėčiausia, kad tai nėra kiek neerzina, stebėti juos labai įdomu, neįprasta. Aktorių vaidyba nepriekaištinga, personažai vizualiai gražūs, nors bejausmiai – juk jie robotai.

Alvydė Pikturnaitė meistriškai įvaldžiusi pagrindinius bionikos principus, algoritmus, kuriuos išreiškia plastiškais robotiškais judesiais, fiksuotais gestais, monotonišku balso tembru, sustingusių žvilgsniu. Nelengva nuosekliai išlaikyti tokį žaidimo stilių, nepersistengti, neiškristi iš vaidmens. Po spektaklio aktoriai nereaguoja į žiūrovų plojimus, dovanojamas gėles, toliau stovi scenoje statiškomis pozomis, kol publika išsiskirsto. Geriausia roboto savybė ta, kad jis vykdo komandas pagal instrukcijas, bet kartais gali veikti savarankiškai, matyt, robotai išmoktų ir vaidinti teatre.

Lauma Mellėna-Bartkeviča: Mane „Bowel“ šokiravo paradoksaliu režisūros sumanymu apie žmonių – šeimos, poros ar kitokio sambūrio – santykius kalbėti, akcentuojant visišką susvetimėjimą, paverčiant aktorius marionetėmis. Būtų juokinga, jei neapimtų keistas jausmas, kad mechanizuota kasdienybė tampa neatsiejama šiuolaikinio pasaulio dalimi. Emocijos slopinamos, išreiškiamos nebent gūžtelėjimu pečiais ar ironišku vyptelėjimu. Režisierius neslepia ironijos ir postdraminio, net apskritai viso teatro atžvilgiu. Vienas stipriausių komponentų – trima-

tis Paryžiaus Dievo Motinos katedros maketas, kurį kadaise įsigijo aistringa prancūzų kalbos gerbėja, dabar jau suaugusio sūnaus mama. Atmintin įstringa aštri teksto šukė – maždaug, argi įmanoma, kad lenkų emigranto juodadarbio numesta nuorūka sunaikintų vakarietiškos kultūros ikoną! Arba įžvalgos apie *lūzerių kraujo liniją*, kuri gali egzistuoti, nebent susimaišiusi su gerokai sėkmingesnių individų krauju. Atrodytų, prieštaringa teigti, kad robotų šou galėtų sujaudinti, bet būtent taip ir atsitinka, nes išgryninta forma perteikiamos gilios emocijos, rodančios, kad žmogui reikia kito žmogaus, kad negalima remtis rutiniškais standartiniais sprendimais, kurie tiktų visais gyvenimo atvejais.

Šis šeštadienis Klaipėdoje šaltas ir lietingas, tad mintis eiti į imersinį spektaklį nešildomame angare iš pradžių atrodė netikusi. Vis dėlto džiaugiuosi, kad pasiryžau. Tado Montrimo „No Fake“ – tai „Tvin Pykso“ ir „Dogvilio“ samplaika. Mes, kelios dešimtys žiūrovų, vaidiname taikius kaimelio, kuriame ką tik įvykdyta žmogžudystė, gyventojus, o žudikas – kažkuris iš mūsų. Taigi prasideda intriguojantis *detektyvinis* žaidimas. *Didysis brolis* duoda instrukcijas, tačiau jos ne visiems dalyviams vienodos. Kurdami spektaklį, žiūrovai atlieka įvairius veiksmus, kurie nurodomi *Telegram* kanalo žinutėmis. Aš, pavyzdžiui, vaidinau kinų tarnaitę Yang ir turėjau pasimatuoti nužudytos šeimininkės raudoną suknelę. O kažkas kitas gal gavo žinią, kad tarnaitė vakar šlaistėsi su raudona suknele. Visi „detektyvai“ kartkartėmis suskirstomi į grupes kolektyvinėms paieškoms. Periodiškai būtina siųsti *Telegram* žinutes *Didžiajam broliui*, ką ir kodėl įtariate. Jeigu kas nenusiunčia, per mikrofoną pasigirsta įspėjimas: *X, jūs neatsiuntėte žinutės, ką laikote žudiku, turite tam vieną minutę!* Kad maždaug per pusvalandį dauguma nustatė tris tuos pačius įtariamuosius, vadinasi, sukurtas meistriškas manipuliavimo algoritmas. Galiausiai, kaip ir buvo galima tikėtis, tas, prieš kurį liudijo visi įkalčiai, pasirodė esąs niekuo dėtas, melagingai apkaltintas, taigi žudikas tebėra

tarp mūsų. Puikiai pažįstama, ar ne?

Ērika Zirne: Šeštadienį aplankėme paskutinį *The ATRIUM* pasirodymą – tai teatro „**Meno desant**“ interaktyvus / imersinis spektaklis „**No Fake**“, režisuotas Tado Montrimo. Jis vyksta buvusios gamyklos cecho angare, apsuptame jūros konteinerių, ir nukelia lankytojus į netikrą realybę, psichologiškai baugoką erdvę. Prie įėjimo kiekvienam žiūrovui duodamas mobilusis telefonas su serijos numeriu. Iš pradžių dalyviams atsiunčiamas koks nors apibūdinimas, pavyzdžiui, „*tu turi raudoną lūpdąžį*“, „*tu esi tarnaitė*“, „*tu grįžti namo vėlai vakare*“, „*tu esi tyrėjas*“ ir pan. Pageidautina, kad aplinkiniai įsidėmėtų šiuos bruožus, nors tai, dievaži, neįmanoma. Per visą žaidimą kiekvienas žiūrovas į savo telefoną gauna naujas užduotis, kurias reikia nedelsiant atlikti arba vienam, arba su grupe. Jei užduotis nevykdoma, balsas „iš viršaus“ ištaria žaidėjo numerį ir liepia griebtis darbo. Žaidėjų užduotis – dedukcijos metodu nustatyti žudiką. Kiekvienas gali įtarti bet ką ir apkaltinti nusikaltimu, paveiktas nepažįstamo žmogaus gebėjimo įtikinėti. Žudikas taip ir nenustatomas, nes spektaklio moralas – netikėti nepatikrintomis žiniomis, mokyti kritiškai mąstyti. Ar sugebame tikrą informaciją atskirti nuo melagingos, klaidinančios, kai pasikliaujama vien prielaida, esą ir „kiti taip mano“? Dalyvavimas tokia žaidime gali tapti dideliu iššūkiu tiems, kurie nepratę atsidurti įvykių centre, pavyzdžiui, lipti ant scenos ir skaityti „iš viršaus“ atsiųstą tekstą arba atlikti kokius nors kitus veiksmus. Galbūt tai bendra šiuolaikinio interaktyvaus teatro bėda, kad nepavyksta įtikinti dalyvių eiti į sceną – kai yra kviečiami, daugelis kvailai šypsosi ir teisinasi, atseit skauda koją arba ant nosies iškilo spuogas...

Gegužės 22 diena

Vėsma Lēvalde: Sekmadienį vykstu pasižiūrėti latvių ir lietuvių kūrybinės komandos bendro darbo – tai Valterio Sīlio Nacionaliniame Kauno dramos teatre režisuotas „**Frankenšteino kompleksas**“. Jame

nagrinėjama skaudi XXI a. tema apie žmonių ir technologijų konkurenciją. Pjesės autoriai – dramaturgas Kārlis Krūminis ir dirbtinio intelekto (DI) programa, kurią 2020 m. sukūrė Elono Musko vadovaujama kompanija *OpenAI*. Atsiliepimuose rašoma, kad „*naujas kalbos generatorius GPT-3 yra šokiruojamai geras ir visiškai beprasmis*“. Frankenšteino kompleksu vadinama technologijų baimė, nuogaštavimai, kad žmogaus sukurti mechanizmai pranoks jų kūrėją. Spektaklyje nuo pat pradžių ištrinama riba tarp technologijų ir žmonių, nes mechaniniame įrašė skamba „gyvo“ dramaturgo balsas, o dirbtinio intelekto sukurtą tekstą įgarsina aktoriai – Inga Tropa, Kārlis Reijersas, Deividas Breivė ir Vaidas Maršalka. Tiesą sakant, lytis ir tautybė čia neturi reikšmės, nes visi apsirengę vienodais biuro stiliaus kostiumais, visi kalba angliškai (teksto kūrimo programa yra anglų kalba), lietuviški tik subtitrai ir scenų pristatymai.

Ugio Bērziio sukurta scenografija – keturios rekvizito spintelės, keturios kėdės, du prožektoriai, apšviečiantys mizanscenas, daugiausia monologus (ir dialogą su užkulisiniu balsu), vieną kitą veikėjų pašnekesį. Prie rekvizito reikėtų priskirti ir žibintuvėlius, kurie kartais sukuria efektingą šviesų žaismą tamsoje. Šis pastatymas – tai diskusija apie žmogaus supriešinimą su technologijomis. Dramaturgas varžosi su teksto kūrimo įrenginiu, aktorius – su mechaniniu balsu, sklindančiu iš užkulisų. Tai pateisina estetikos minimalizmą. Tekstas geras – dinamiškas, lengvai suprantamas, tačiau neprimityvus. Jau pradiniame dialoge išryškėja skirtumas tarp žmogaus abstraktaus mąstymo ir geležinės mašinos logikos bei didžiulės informacijos bazės. Pateikiamas DI sukurtas dramaturgijos fragmentas, kuris stilistiškai tiktų absurdo pjesei su A, B, C, D ir X personažais, programa pati mokykliškai stropiai išanalizuoja savo sukurtą tekstą. Spektaklis dalijamas į *langus*, o ne į scenas ar epizodus, tai verčia konstatuoti, kad Alano Kirby'o skaitmeninio modernizmo (*digimodernism*) teorija buvo pranašiška. Viena iš *langų* dalyvauja nauji personažai – dramos *grandai* Shakespeare'as, Euripidas, Ionesco ir Shaw. DI

atmeta Shaw, neva jo raštai mažiau reikšmingi.

Spektaklis pasiekia kulminaciją, kai aktorius šaukia, bandydamas nutildyti mašiną: „*Tu ne žmogus, nustok kalbėti vietoj manęs!*“ Deja, aktorių vaidyba neįtikina, nors tekstas narplioja egzistencinį klausimą „*Kas tu esi?*“ Mašina keletą kartų atsako neadekvačiai, kartodamasi lyg užstrigusi plokštelė. Galbūt kaltas pernelyg tiesmukas žmogaus prilyginimas mašinai – tai naudinga koncepcijai, bet ne jos suvokimui. Kad ir kaip būtų, bendrame festivalio fone šį spektaklį sunku vadinti sėkmingu. Pasirinkus tokį dramatišką konfliktą, reikėtų įrodyti, kad gyvasis teatras, kuriantis žmogus yra pranašesnis už mechanizmą, o to pasiekti galima puikia vaidyba ir aiškia, tinkamai perteikta istorija. Spektakliui trūksta judesių režisūros, aktoriai vaidina robotus tarsi dvimečiai vaikai. Trūksta vieningo stiliaus, įtikinamai pagrindžiančio veiksmą. Ne visą sakytinį tekstą įmanoma suprasti. Be to, keistoka, kad aktorius lietuvis, kuris emociškai *pratrūksta*, bandydamas įrodyti esąs gyvas, su lietuvių publika kalbasi angliškai. Turbūt yra daug objektyvių priežasčių, kodėl spektaklis padarė paviršutinišką įspūdį, gaila, kad tokios aktualios temos nepavyko išplėtoti, todėl iš esmės pagavi festivalio publika liko abejinga. Juo labiau kad kūrybinei komandai netrūksta potencialo įgyvendinti intelektualiai provokatyvius projektus.

The ATRIUM į Lietuvos spektaklių programą įtraukė kūrinius, iš įvairių pusių aptariančius du epochos bruožus – tai smurtas kaip klaidingas problemų sprendimo būdas ir kaukės kaip akivaizdžiausias vizualumo ženklas. Festivalio leitmotyvu pasirinkta lotyniška frazė *Vivus Voco!* („Gyvuosius šaukiu!“) iš Friedricho Schillerio poemos „Varpo giesmė“ (1798). Būtent toks jausmas ir apima – Lietuvos teatras gyvas ir kūrybiškesnis nei kada nors anksčiau. ■

Iš latvių kalbos vertė Laura LAURUŠAITĖ

Reflektuoti savo patirtį labai svarbu ir pavieniams žmonėms, ir visuomenei, kad galėtų judėti į priekį. Lietuva neišgydytų skaudulių tebeturi apmaudžiai daug. Tai rodo ir įtarus nepasitikėjimas vienu kitais, ir socialinė atskirtis. Apie patirtas traumas, ilgalaikę žalą, slegiančią net vėlesnes kartas, Danutė Gailienė rašo monografijoje „Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu“. Susidaryti bendresnį vaizdą padeda Judith Lewis Herman knyga „Trauma ir išgyjimas. Prievartos pasekmės – nuo buitinio smurto iki politinio teroro“.

Režisierė Eglė Švedkauskaitė, Valstybiniame jaunimo teatre inscenizavusi Ričardo Gavelio „Jauno žmogaus memuarus“, apžvelgė ne tik tamsius praeities šešėlius, bet ir jų poveikį kartos, gimusios po nepriklausomybės atgavimo, savijautai.

Dramaturgiškai apglėbti romaną, laiškų forma parašytą iš vieno žmogaus perspektyvos, režisierėi padėjo Mindaugas Nastaravičius. Pagrindinis herojus Leonas Ciparis-Levas spektaklyje dalijasi ne tik savo patirtimi – laiškuose minimi asmenys virsta personažais. Prabyla Leono tėvas, įkūnijamas Luko Petrausko, visą gyvenimą kaip skydu dangstėsis nepaliojiamu darbu. Atgyja motina, vaidinama Dovilės Šilkaitytės-Rimkevičienės, svajojusi, kad jauniausias sūnus Levukas taptų gydytoju, bet jis pasirinko fiziko profesiją. Epizodiškai išnyrantį scenoje, ji vaiduokliškai slankioja, mechaniškai valydama neišsipildžiusių vilčių dulkes.

PRAEITIES ŽAIZDOS ŠIANDIENOS ŽVILGSNIU

Eglės Švedkauskaitės režisuoti „Jauno žmogaus memuarai“

Švedkauskaitės užduotis sudėtinga – juk tai grynakraujė literatūra, o Gavelis laikomas vienu ryškiausių šalies rašytojų. Vis dėlto jos prieš tai statyti spektakliai „Žmogus iš žuvies“ (2020), „Sieros magnolijos“ (2022) leido tikėtis, kad nenuvils ir šis. Kalbu ne apie tą sėkmę, kai pigiai pataikaujama publikos lūkesčiams, bet apie meninę intuiciją, užtikrinančią brandų kūrybinį rezultatą.

Ambicinga jauna režisierė sugeba valdyti scenos stichiją. Pirmoji jos premjera – „Žmogus iš žuvies“ – irgi tyrinėjo posovietinį mentalitetą, bet Rusijos pavyzdžiu. Rusų šeima tiesiogine ir perkeltine prasme nesusišneka su prancūzu, atvykusiū į svečius, o vakariečiams nesiseka perprasti vadinamosios rusiškos dvasios, traumuotos totalitarinio režimo, tačiau to net nesuvokiančios. Tai ypač groteskiškai atsispindi tragiškame nūdienos kontekste.

Spektaklyje „Jauno žmogaus memuarai“ praeitis apmąstoma, išlaikant juntamą distanciją su ja. Jausenas išreiškia ne tik vaidyba, bet ir garsiniai efektai, dainos. Aktoriai, kūrę muziką kartu su kompozitore Agne Matulevičiūte, scenoje tampa gyvai grojančia grupe. Garsai prisodrina scenas ir kiek praskaidrina nykią atmosferą, be to, leidžiama atsiskleisti nuostabiems keleto aktorių balsams.

Jurgio Paškevičiaus ir Monikos Janulevičiūtės scenografija su didžiuliu viršum scenos kabančiu Sporto rūmų karkasu daugiareikšmė – masina linksmy-

bėmis, bet kelia ir maudžiantį nerimą lyg pranašiška pamėklė. Iš koncerto skirstydami žmonės ėjo per pontoninį tiltą, o tas neatlaikė, nugrimzdo į Nerį. Kiek išsigelbėjo, kiek nuskendo, neaišku, nes viską reguliuojanti valdžia, kurią čia įkūnija visagalis Uošvis (Vytautas Anužis), nutarė, kad skenduolių nėra, net ir to tilto išvis nebuvo.

Vainiui Sodeikai teko įdomus Leono Cipario-Levo vaidmuo. Laiškus iš anapus rašantis personažas nusimeta nuo širdies tai, ko įvardyti neišdrįso, būdamas gyvas.

Vidinė drama atveria sovietmečio skaudulius – chronišką elementariausių dalykų stygių, nomen-

Ričardas Gavelis. „Jauno žmogaus memuarai“. Režisierė – Eglė ŠVEDKAUSKAITĖ. Leonas Ciparis-Levas – Vainius SODEIKA, Tomas Kelertas – Sergejus IVANOVAS.

Stanislova – Viktorija KUODYTĖ. Dmitrijaus Matvejevo nuotraukos

klatūros savivalę, cenzūros siautėjimus, galingą represinį aparatą, kuris gali vienu mostu sulaužyti žmogaus likimą.

Kai atsargus pagrindinis veikėjas susiranda lyg ir saugią vietą, netrukus paaiškėja, kad tai tik iliuzija, trumpalaikė užuovėja. Kinematografiška sulėtinto tvisto scena primena šviesos blyksnį – tai užsimiršimo akimirka, užsukus į skurdžią kavinę (sovietmečiu jos virto traukos centru). Bet linksmybės laikinos, vėl užgula slogi kasdienybė. Buvęs pavyzdingas pionierius, vėliau komjaunuolis, apmulktas propagandos, troško pripažinimo, kol suvokė, kad viskas melas ir tuštybių tuštybė. Sutikęs Virginiją, būsimą žmoną (Jonė Šadeikė), pajuto gyvenimo džiaugsmą, susilaukė sūnaus, lyg pasiekė pilnatvę. Bet vidinės tuštumos tai neužpildė.

Visiška Cipario priešingybė – Tomas Kelertas, įkūnytas Sergejaus Ivanovo. Pagrindinis skirtumas tas, kad Leonas per visą trumpą savo gyvenimą ieškojo žmonių, su kuriais jaustųsi laisvas, o Tomui pakanka paties savęs, jam nereikia nieko kito, juo labiau kitų. Žinodamas, kad yra stebimas, nes neplaukia pasroviui, parodo liežuvį savo prižiūrėtojams, nes jų prievartos nebijo, taigi savęs neatsisakys.

Keistas, sudievinas Levo santykis su Tomu, pavydas jam, skatina susimąstyti, kokią įtaką vienas žmogus gali daryti kitam. Nesvarbu, nei kiek laiko

praleista kartu, neklausama, ar draugystė abipusė. Personažas rašo laiškus gyvam savo bičiuliui, kuris gal net nelaiko jo draugu. Kelertui Ciparis lygiai tiek pat nereikšmingas, kiek šiam svarbus Kelertas, bent jau susikurtas jo įvaizdis.

Leono sesuo Stanislova (Viktorija Kuodytė) jau mokyklos laikais ėmė uždarbiauti, pardavinėdama savo kūną (paralėlė su politine brolio prostitucija?), klientus vesdavosi į tėvų namus. Jai parinkti ne kokie nors išūliai vulgarūs drabužiai, bet languotas sijenėlis, *disco* stiliaus riedučiai – laisvumo simbolis (kostiumų dailininkė Karolina Janulevičiūtė). Tuo pabrėžiama, kad Stanislova gyvena taip, kaip nori, o ne taip, kaip reikalauja visuomenės standartai ar veidmainiška to meto moralė.

Didysis savitaigos meistras, gaila, neužmezga vykusios interakcijos su žiūrovais. Aleksas Kazanavičius, puikiai vaidinęs spektaklyje „Žmogus iš žuvies“, šįkart elgiasi kažkaip dirbtinai. Gavelio aprašytas Li Čin Chajus, mases hipnotizuojantis manipulatorius, pučiantis miglą žmonėms į akis, skleidžiantis malonumų snaudulį, scenoje primena viso labo televizinių Kašpirovskį. Didysis Li, simbolizuojantis anuomet populiarią šarlatanų-stebukladarių-verslininkų terpę, nors stilistiškai nedera prie spektaklio tono, bet absurdiškai prilimpa prie bendro paveikslo tarsi suktas pranašautojas to, ko nebus.

Eglė Švedkauskaitė nėra kokia nors garsi kviestinė lenkų ar prancūzų režisierė, o ir penkių valandų trukmės jai neprisireikė, kad sukurtų gilų sceninį pasakojimą apie praeities šmėklas, prasmės paieškas, kai visus persekioja ir kausto totalitarinis režimas, kai neįstengiama užsitikrinti net vidinės laisvės. Šiandienos kontekste spektaklis „Jauno žmogaus memuarai“, aptariantis psichologinę visuomenės būseną, trauminę sovietmečio patirtį, skamba ypač aktualiai, nes „priešas vėl už vartų“. Be to, analizuodami Blogio imperijos paliktus randus, geriau suvoksime, kiek jų padariniai susiję su dabar kamuojančia frustracija, nusivylimu, savigriova, įtūžiu, pasyvumu, gąsdinančiomis suicidinėmis nuotaikomis. ■

TRUMPAMETRAŽIS SHAKESPEARE'AS

Gildo Aleksos spektaklio „Titas“ komentarai ir kontekstas

Pasibaigusį teatro sezoną paženklino jaunų režisierių drąsa inscenizuoti Williamą Shakespeare'ą. Paulius Markevičius tragediją „Koriolanas“ pastatė kaip nepolitinį spektaklį (*Meno ir mokslo laboratorija*), Uršulė Bartoševičiūtė iš feminizmo pozicijų interpretavo komediją „Kaip jums patinka“ (Vilniaus valstybinis mažasis dramos teatras), Gildas Aleksa pirmą kartą Lietuvoje pastatė „Titą Androniką“ (*Teatronas*). Valstybiniame Šiaulių dramos teatre vidurinėsios kartos režisierė Ieva Stundžytė režisavo spektaklį „Man šiandien – Hamletas“.

Shakespeare'o dramą perkelti į mažesnę formatą jauni režisieriai bando jau gerą dešimtmetį, spektakliai rodomi netradicinėse erdvėse, siekiama aktualizuoti klasiką, pritaikant ją šiuolaikinei publikai. Lietuvoje toks teatro posūkis pastebėtas dar XX a. 10-uoju dešimtmečiu, kai laisvės įkvėpti menininkai ėmė ieškoti naujų raiškos būdų. Į Shakespeare'o fenomeną pažvelgta kaip į atvirą semantinę struktūrą, kurią interpretuoti leistina visiems ir kiekvienam, taikant įvairius metodus. 1992 m. režisierė Audronė Bagatyrytė ir aktorius Edmundas Leonavičius „Hamletą“ monospektaklio formate rodė neįprastose erdvėse, dažniausiai dailės galerijose. Jų „Gyvas negyvas Hamletas“ buvo konceptualus eksperimentas, bandant įvaldyti tuo metu dar menkai pažįstamą performanso specifiką.

Vėliau ypač didelę įtaką jaunesnės kartos režisieriams padarė Oskaro Koršunovo „Mirandos“ (2011)

sėkmė. Prospero sala buvo perkelta į nedidelį sovietmečio butą, kurio didžiąją dalį užėmė serijinės gamybos sekcija, prigrūsta knygų. Ten alkoholikas tėvas su neįgalia dukra Miranda skaitė Shakespeare'o „Audrą“, įsijausdami į skirtingus tragedijos personažus. Stebino ne tiek netikėtas veiksmo vietos parinkimas, kiek jį pagrindžiantys režisūros ir vaidybos argumentai, įrodę, kad tokia aplinka ir jai pritaikytas tekstas aktualizuoja šią pjesę.

Iš teatrologinės perspektyvos aiškiai matyti, kad būtent Koršunovas nurodė kryptį paieškoms, kaip dekonstruoti Shakespeare'o kūrinį ir perkelti spektaklius už didžiosios scenos ribų. Tik Vidas Bareikis ryžosi 2018 m. statyti „Hamletą“ Nacionaliniame Kauno dramos teatre, atsižvelgdamas į garsias meistrų interpretacijas. Kiti jaunosios kartos režisieriai klasikos tekstus vis dažniau pasitelkia kaip instrumentą, padedantį generuoti naujas šiuolaikinio teatro formas. Shakespeare'ą tuo tikslu vienas iš pirmųjų pritaikė Artūras Areima, 2012 m. OKT kamerinėje salėje pastatęs „Julijų Cezarį“. Pjesė dekonstruota, o veiksmas perkeltas į šiuolaikinį politikų biurą. Šešių jaunų aktorių vaidinami personažai lėbavo audringuose vakarėliuose, rinkdavosi į posėdžius užmiegotais veidais, neatplėsdami akių sekė žirgų lenktynes televizorių ekranuose. Aktorius Paulius Ignatavičius, vaidinęs Oktavijų, „grojo savo kūrybos muziką elektrine gitara ir keikė

visus aplinkui riebiais keiksmazodžiais“. Triukšmingas spektaklis, sklidiną jaunų aktorių entuziazmo ir sveiko įniršio, įtikinamai išryškino režisieriaus požiūrį – naujos karjeristų kartos šmėžavimas politikoje yra tik lengvabūdiška politinio veiksmo imitacija, o spektaklio veikėjai, pretenduojantys į svarbų istorinį vaidmenį, – viso labo tuščiagarbės personas.

2014 m. Areima vėl pasiūlė formos požiūriu netikėtą Shakespeare'o interpretaciją, tačiau spektaklio „Ričardas II: *Post Factum*“ (AAT, *Mens publica*) meniniai argumentai nebuvo tokie paveikūs kaip „Julijaus Cezario“. koncepciją, ko gero, nulėmė formalus apsisprendimas vaidinti vestibulyje su plačiais laiptais, pavyzdžiui, Šiuolaikinio meno centre, žiūrovams stebint veiksmą iš apačios. Vėl matėme jaunus kostiumuotus vyrus, o Ričardas II (Vainius Sodeika), užsivožęs beisbolo kepuraitę, atrodė sutrikęs dėl netikėtai įgytos galios, ir turbūt vienintelis nenorėjo kautis dėl jos mūšyje. Nors spektaklis buvo vertinamas kontroversiškai, tačiau Areimos provokacijos, dramaturginiu požiūriu gal ir neišbaigtos, turėjo pozityvią reikšmę – aktualizavo politinį teatro diskursą.

Kiti jauni režisieriai ir režisierės rinkosi nuosaikesnes interpretavimo formas, bet vis tiek bandė garsias Shakespeare'o tragedijas ir komedijas pritaikyti vienaveiksmiams spektakliams. Turbūt kitaip ir negalėjo būti – po Eimunto Nekrošiaus atvertų šekspyriškojo teatro gelmių atsiritą lengvesnę, malonesnę ir paviršutiniškesnę bangos. Režisierė Eglė Kizaitė spektaklyje „Vasarvidis“ (Nacionalinis Kauno dramos teatras, 2018), režisierius Paulius Ignatavičius „Vasarvidžio nakties sapne“ (Šiaulių dramos teatras, 2019) Shakespeare'o tekstą pritaikė jaunimo auditorijai. Režisierė Kamilė Gudmonaitė pagal penkiaveiksmį „Timoną Atėnietį“ 2016 m. pastatė vieno veiksmo spektaklį LNDT Mažojoje salėje. Tais pačiais metais įvyko ir kitos jaunos režisierės Olgos Lapinos premjera „Code: HAMLET“ Lietuvos rusų dramos teatre. Tai imersinio spektaklio derinys su populiaria pramoga „Pabėgimo kambarys“. Žiūrovai, gavę dar sovietinį nušiuosų „Hamleto“ leidimą su pažymėtais puslapiais-raktais, klaidžiojo po visą teatro pastatą,

kurio užkaboriuose buvo įrengtos dailininkės Renatos Valčik instaliacijos, asociatyviai susietos su tragedijos siužetu. Tikslas – ištrūkti iš slogios Elsinoro aplinkos.

Po Artūro Areimos režisuoto „Julijaus Cezario“ Gildas Aleksa mažą formatą sėkmingai pritaikė Shakespeare'o „Otelui“ (2018) – tragedijai, kuri Lietuvos teatre neatsiejama nuo Eimunto Nekrošiaus, Vlodo Bagdono, Eglės Špokaitės. Jaunasis režisierius veiksmą perkėlė į nedidelį butą, trumpam išsinuomotą ar pasiskolintą Vilniaus, Kauno, kitų miestų miegamuosiuose rajonuose. Ko gero, tik pasirinkus radikalią skirtybę galima išvengti neišvengiamo – konkurencijos su Nekrošiaus „Otelu“ išpaidu teatro atmintyje.

Daugiabučių Otelą vaidino Karolis Kasperavičius, Dezdemoną – Milda Naudžiūnaitė, Jagą – Matas Dirginčius, Emiliją – Milda Jonaitytė. Visi keturi jauni aktoriai susiję su Aleksos įkurtu *Teatronu*. Anot kūrėjų, įtempta trintis prasideda, kai tragedijos herojai darbo reikalais komandiruojami į kitą miestą. Nuomajamame bute laikinai įsikūrusios dvi poros mėgina sugyventi, „*tačiau vieni pradeda gadinti gyvenimą kitiems, ir viskas virsta karštligišku sapnu*“. Beveik tiesa, galima ir taip suprasti arba perpasakoti Otelos istoriją.

Kai tamsią vėlyvo rudens pavakarę atvykau į nepažįstamą gatvę, ieškodama nurodyto namo jaučiau, kad bus įdomu. Seku šio režisieriaus veiklą, vertinu jo užmojų kurti, sakyčiau, laisvamanišką teatrą. Aleksa renkasi anksčiau nestatytus kūrinius (Igno Šeinių „Zygfrydas“), nenagrinėtas temas (nyki biurokratijos egzistencija „SoDra, mon amour“) arba sukonstruoja dramos pagrindą, parinkęs garsių pjesių finalus („The Final Final Final“). Šiuo atžvilgiu jo spektakliai įtraukia ir beveik visada juose prasiveržia geros nuotaikos purslai. Iš savo kartos teatro režisierių Aleksa išsiskiria geru humoro jausmu ir tuo, kad pasaulio kompleksiskume ieško *elementarumo*, kuriam suteikia konkrečią sceninę formą.

„Otelu“ žiūrovai (atrodo, buvome septyniese) susėdo kambarielyje ant skirtingų formų ir dydžio kėdžių, sustatytų pasieniais. „Scenos“ centre – staliukas, so-

fa-lova, nudrengti foteliai. Kitų veiksmo vietų žiūrovai nematė, bet kas ten vyksta, galėjo girdėti arba užuosti – aktoriai tęsdavo savo herojų gyvenimą, kuisdamiesi virtuvėje, iš kur sklido neįkyrus kažko kepamo, gal bulvių, kvapas, balkone traukdami cigaretę arba kalbėdamiesi.

Viskas buvo čia pat, arti, tačiau atskirta neperžengiama „ketvirtąja siena“. Aktoriai žiūrovų, stebinčių juos, nematė, mūsų čia tarsi nebuvo, nors galėjome kiekvieną iš jų paliesti ištiesta ranka. Išradingas režisūrinis sumanymas ir nelengva užduotis atlikėjams. Užsimezgė paradoksali santykis tarp spektaklio vietos, jaunų personažų ir Shakespeare'o teksto. Įtikinamai parodyta, kad ankštuose daugiabučių kambariuose irgi gali vykti ir vyksta didžiulės dramos. Kartu išsaugotas klasikinės tragedijos poveikumas, nors tekstas skambėjo ten, kur jam, atrodytų, visai ne vieta. Santykius aiškinosi ne didieji scenos protagonistai, o standartinio buto gyventojai, susipainioję tarp savo jausmų, praradę viltį atgauti sielos ramybę. Kai sudėtingas tekstas būdavo tiesiog „iškalbamas“, išsakomas greitakalbe, kai kliūdavo dėl neaiškios prasmės ar intonacijos, kai sušlubuodavo pats dramatischeris perrašymas, tai niekam nekėlė diskomforto, juk vaidinama ne scenoje, o nedideliame kambaryje, kurio interjerui netinka aukšti teatrinės retorikos reikalavimai, už žodžių čia galima užkliūti lygiai kaip už kėdės, pastatytos ne vietoje. Shakespeare'o tragediją perkėlė į kasdienišką aplinką, kūrėjai išsaugojo jos esmę, atskleidami blogio banalumą, gąsdinantį jo paplitimo mastą.

Štai kodėl laukiau režisieriaus Aleksos naujo spektaklio pagal Shakespeare'o pjesę „Titas Andronikas“ (vertė Aivaras Mokus). Pirmoji Shakespeare'o parašyta tragedija pirmą kartą statoma lietuvių teatre! Beje, tai geras pavyzdys, kad didieji tokiais tampa ne iškart, net šekspyrologai fundamentalistai pripažįsta, kad ši drama apie kraujo kerštą dar nėra ženkliai aplenkusi pjesių, būdingų kitiems to meto dramaturgams. Janas Kottas, rašydamas apie jauno Peterio

Brooko pastatytą „Titą Androniką“ (1955) su Laurence'u Olivier ir Viviena Leigh, ypač tiksliai suformulavo, kad Shakespeare'as „jau lipidė galingus charakterius, tačiau dar nemokėjo tiems gigantams suteikti adekvataus balso. Jie dar mikčioja arba neturi liežuviu kaip Lavinija. Nes „Titas Andronikas“ – tai jau šekspyriškasis teatras, bet dar ne šekspyriškasis tekstas“.

Režisierius Aleksa spektaklį vadina tragikomedija, nors žinome, kad Shakespeare'as jų nerašė. Pasirinkto žanro laikomasi nuosekliai tarsi gelbėjimosi rato, padėsiančio nenuskęsti brutalumo tvane. Kai kerštas veja kerštą, o mirtis mirtį, lengvai absurdiškas komiškas netrukdo, priešingai – atrodo teisingai pasirinktas požiūris, tinkamas kalbėjimo būdas.

Toks lengvumas ypač pritinka, ko gero, labiausiai intriguojančiam sumanymo aspektui, apie kurį iš anksto plačiai rašė visi portalai. *Teatronas*, bendradarbiaudamas su virtuvės šefu Tadu Eidukevičiumi, kvietė ne šiaip į premjerą, o į „spektaklį-degustacinę vakarienę rampų šviesoje“, žadėdamas maisto ir meno sintezę. Skambėjo šiek tiek pretenzingai, juo labiau kad žiūrovai, norintys pasimėgauti minėta sintheze, turėjo pirkti nepalyginamai brangesnius bilietus negu tie, kurie rinkosi tradicines vietas žiūrovų salėje.

Nežinau, ar „degustatoriai“, dalyvavę premjeros vakarą, buvo statistai, ar kūrėjų draugai, gal tarp

„Otelas“. Režisierius Gildos ALEKSA

dešimties pasirinkusiųjų šventę ir kūnui, ir sielai būta iš tikrųjų susigundžiusių patirti netikėtą „sin-tezę“, tačiau be jų spektaklis nemažai prarastų. Jei ateityje nepavyks tokių gurmanų prisivilioti, „Tito“ komanda turėtų sugalvoti, kuo juos pakeisti. Ir štai kodėl.

Shakespeare'as tragedijoje plėtoja puotos temą, pažymi, kad sukviestus svečius aptarnauja pats Titas, apsirengęs kaip virėjas. Tiesa, tai keršto puota, nes Andronikas, kviesdamas priešininkus susitaikyti, vaišina juos pyragais, iškeptais iš gotų karalienės Tamoros sūnų kūno ir kraujo. Klastingas vaišingumas, kanibalizmo proveržis, perpjautos svečių gerklės – visa tai iš smurtiškiausia vadinamos Shakespeare'o tragedijos.

Taigi skirtingais laikais įvairių šalių „Tito Androniko“ pastatymuose vienaip ar kitaip atsirasdavo ir atsiranda stalas su puotaujanciais svečiais. Valio Gildui Aleksai, kad pritaikė mūsų scenoje dar nebandytą sprendimą, artimą garsiajai Shakespeare'o tezei „*Visas pasaulis vaidina*“. Ieškant kitų istorinių paralelių, galima prisiminti ypatingą šekspyriškojo laikmečio žiūrovų kategoriją, kuri už bilietus sumokėdavo gerokai daugiau, kad turėtų teisę sėdėti išskirtinėje vietoje, bet ne ten, iš kur geriausiai matyti, o ten, kur juos matys visi kiti, – scenoje.

Ilgas, platus degustacinės vakarienės stalas serviuotas scenos gilumoje. Gėlės, žvakės. Pats virtuvės

šefas, mūvintis baltomis pirštinėmis, pilsto vyną svečiams, lėkštes penkių patiekalų vakarienei nešioja jo padėjėjai, kurių funkcijas kartais meistriškai perima aktoriai. Kitoje stalo pusėje ar net ant stalo vyksta spektaklio veiksmas. Pagrindinei žiūrovų auditorijai, kuri tradiciškai sėdi salėje, sukuriamas iškalbingas papildinys: stebime ne tik aktorius, bet ir kas dedasi užstalėje – visa tai režisūrinėmis priemonėmis sumaniai įtraukta į vaidinimo audinį. Tiesa, artėjant finalui, kai pasakoma, iš ko pagamintas patiekalas, atkeliavęs ant jų stalo, „degustatorius“ ištinka nesmagus konfūzas: *Iškepti pyrage!* O žiūrovų salėje juokais nuvilnija piktdžiugiška praalkusiųjų „satisfakcija“.

Susistygavusi aktorių komanda gerai jautėsi prie bendro vakarienės stalo. Žaidybiškumo strategiją aktoriai ypač pabrėžė judesiais, kai vietoj monologų rinkdavosi grupinio šokio žingsnius. O, kad ir tragedijos tekstą jie intonuotų taip natūraliai, taip laisvai, kaip juda jų kūnai!

Priešiškomis giminėms priklausančias Tito ir Tamoros atžalas nesunku identifikuoti pagal jų pamėgtas sporto šakas, artimas aukštesnei socialinei klasei. Vieni, vilkintys tenisininkų uniformomis, į mirtiną kovą stoja, mojuodami teniso raketėmis, kiti, žaidžiantys golfą, net kerštauja, apsiginklavę jo lazdomis. Taiklus pasirinkimas, apeliuojantis į atpažįstamus socialinius sluoksnius, režisūriškai plėtojamas ir mizanscenoje.

Žinoma, iš visų personažų išsiskiria Daliaus Skamarako ikūnytas Titas Andronikas, režisieriaus sprendimu vadinamas vien vardu, parodant, kad yra (pa)prastesnis už pjesės herojų. Jis nežaidžia teniso, nesidomi golfu, yra karo didvyris, atsisakęs valdžios, auksinį Romos imperatoriaus vainiką savo valia atidavęs Saturninui (Arnas Ašmonas). O šis tą valdžios simbolį lengva ranka užsimauna ant golfo kepuraitės, atsuktos snapeliu atgal, – tai plevėsa, besimėgaujantis gyvenimo malonumais. Trumpam prisėdęs prie stalo išgerti vyno taurės, paskubomis aptaręs reikalus, Saturninas vėl skuba į golfo laukus. Absoliutaus im-

„Titai“. Režisierius Gildas ALEKSA. Titas – Dalius SKAMARAKAS

peratorės vaidmens imasi ryžtinga, kovos lauke racionali Tamora (Vilma Raubaitė). Būtent stratego bruožų pristigo Tito interpretacijai – juk jis ne šiaip karys ar mėsininkas-virėjas, bet kilmingas Romos karvedys, mūšiuose skynęs pergales. Scena, kai Titas stumdo golfo kamuoliukas, tarsi planuodamas ateitį, yra pernelyg menka, kad išreikštų jo pasirengimą šaltakraujiškai įvykdyti aklo keršto aktą.

Penkiaveiksmės Shakespeare'o tragedijos santrauka dramaturginio požiūriu kėlė ir daugiau abejonių, pavyzdžiui, keistokai pasielgta su svarbiu pjesės personažu Aronu. Tamoros slaptas meilužis, kartu su gotų karaliene patekęs romėnams į nelaisvę, buvo pirmasis maurus Shakespeare'o teatre. „Tito Androniko“ Aronas toks pats žudančių intrigų meistras, koks vėliau bus „Otelo“ Jagas. Būtent jis įsuka keršto mechanizmą – du Tamoros sūnus paskatina žmogžudystei, įkalbina juos, kad išprievartautų Laviniją, pasėja abejones Tito galvoje. Kita vertus, Aronas išgelbsti juodaodį kūdikį, kurį jam pagimdė Tamora. Visa tai suderinti nelengva užduotis režisieriui, paisančiam politinių korektiškumą! Man regis, Aleksa tiesiog ignoravo tą painių sudėtingumą, nes maurą, Jago prototipą, pakeisti baltaode mergina, redukuojant jo įtaką spektaklio koncepcijai, yra tik pusiau priimtinas sprendimas. Naujam personažui režisierius davė naują vardą, išryškino socialinį kito niškumą, apvilkęs aktorę paprastu standartiniu treningu, į kurio kišenės patogų susikišti rankas. Milda Naudžiūnaitė įtikinamai vaidina stačiokę, išreiškia nuodingą jos pavydą kilmingų šeimų vaikams, nusivylimą neteisingu pasauliu, kurio dalybose jai teko visai menka dalis, tačiau tik tiek. Komplikuota Arono prigimtis, jį slegianti *kitokio* savijauta, kurią itin pabrėžia šekspyriškos šiuolaikinio teatro interpretacijos, čia pernelyg supaprastinama, išryškinant tik vieną – socialinę – skirtybę.

Kitą dalyką, mano manymu, vertą gilesnio režisieriaus dėmesio, nustelbė žaidybinė spektaklio atmosfera. Shakespeare'as Lavinijos likimą susiejo su va-

„Titas“. Spektaklio scena

dinamąja Virginijos, Romos centuriono Virginijaus dukters, istorija, nutikusia V a. pr. Kr. Tėvas teisėjų akivaizdoje nužudė savo dukrą, nes tik taip galėjo išlaisvinti Virginiją, patyrusią seksualinį smurtą. Romėnams šis įvykis atskleidė, kaip glaudžiai eilinių žmonių gyvenimas susijęs su politika, su valstybės reikalais, su moralinėmis vertybėmis. Shakespeare'as pasitelkė Virginijos istoriją, kad perteiktų sukrėtimą, skatinantį atsinaujinti, seną blogą tvarką pakeisti nauja (tragedijos finale imperatoriumi tampa Tito sūnus Lucijus). Ratas vėl pradeda sukstis iš naujo.

Titas klausia: *Ūmus Virginijus, ar jis teisus // Kad dukrą nusmeigė sava ranka // Kai ji išprievartauta kraupiai buvo?* Išgirsta imperatoriaus patvirtinimą, kad taip, teišus: *Nes likusi gyva po tokios gėdos // Jį verstų sielvartauti vis naujai.* Tada savo dukrą Laviniją, išprievartautą ir sužalotą, Titas irgi nužudo. Nesu įsitikinusi, ar spektaklio žiūrovai spėjo įsigilinti į šią sunkaus moralinio pasirinkimo dilemą. Čia reikėtų tvirtesnio režisūrinio akcento, nes būtent Virginijos pavyzdys tampa priežastimi, suteikiančia Titui teisę elgtis taip žiauriai.

Perrašyti, perdirbti, trumpinti Shakespeare'o komedijas ir tragedijas pradėta XVIII a., – tai iškalbingai atspindėjo epochos, visuomenės, teatro paradigmas. Jei santykį su Shakespeare'o dramaturgija įsivaizduosime kaip „pabėgimo kambarį“, tai naujos kartos teatras, manyčiau, bando pabėgti iš daugiasluoksnių, sudėtingų klasikos tekstų apsupty. Man įdomu, kaip tas daroma. Ir ko pavyks tuo pasiekti. ■

LIETUVA NENORĖJO MIRTI

Išlydėjome Regimantą Adomaitį, raiškau ir plačiai pripažinto talento aktorių. Jis yra ir liks mūsų atmintyje, lenkiame galvą prieš meistriškumą teatro scenoje, kine. Bet yra ir kitų dalykų, neišvengiamai susijusių su filmais. Šiaip ar taip, ši netektis sukėlė minčių apie visą laikotarpį.

Buvome kartu Maskvoje, SSRS liaudies deputatų suvažiavimuose 1989 m. Vieni – žmonių išrinkti jau tikruose rinkimuose, kiti – dar sovietiskai „deleguoti“ kaip organizacijų atstovai. (Tokio statuso deputatas buvo ir Michailas Gorbačiovas, SSKP ir KGB planingai iškeltas į viršūnę). Tad po Kovo 11-osios visi tie išrinktieji grįžome darbams Lietuvoje – netarnausi juk svetimai valstybei, o deleguotieji ir toliau, jeigu norėjo, dalyvavo SSRS didžiojo parlamento posėdžiuose.

Po Sausio 13-osios, SSRS agresijos prieš Lietuvą, oficialūs ryšiai tarp Vilniaus ir Maskvos beveik visiškai nutrūko. Tik Egidijus Bičkauskas buvo ir AT deputatas Vilniuje, ir Lietuvos atstovas Maskvoje. Bet štai ateina trys deleguotieji „liaudies“ deputatai – Regimantas Adomaitis (nuo aktorių), Vytautas Laurušas (nuo kompozitorių) ir Alfredas Smailys (nuo mokslininkų), – pasisiūlo man, to meto aukščiausiam valstybės pareigūnui: mes galime būti naudingi ryšiams užmegzti, nes būnam Kremliuje, prieinam be problemų prie paties Gorbačiovo (nors jis kruvinomis rankomis), galime neoficialiai zon-

duoti, tarpininkauti. Taip ir prasidėjo tas ypatingas atstovavimas Lietuvai, išliko jų raportai man, vienas rašytas ir Adomaičio. Laikina diplomatinė misija. Viskas paskelbta knygoje „Kaltė ir atpirkimas“ (2012).

O dabar kalbėsiu apie bendresnio pobūdžio dalykus, nors ir vieno asmens pavyzdžiu. Nepriklausomybė ir kultūrininkai, į naują būvį ateinantys iš sovietmečio. Tema rimčiau kol kas netyrinėta, kaip ir visas sovietmetis. (Gal jis dar ne istorija, gal tęsiasi?) Pasirodė tik trijų išmanančių autorių monografija apie kolūkmetį.¹ Bet individualūs menininkų atvejai iškalbingi.

Vytauto Žalakevičiaus filmą apie tai, kaip Lietuva, jos kaimas nenorėjo mirti sovietmečiu-kolūkmečiu, bus ir toliau įdomu žiūrėti. Yra apie ką pagalvoti. Nebendravau artimai, nepaklausiau ir nebepaklausiu Regimanto, koks jo požiūris į tą veikalą, efektingą kūrybos ir prieštarinę propagandinės politikos atžvilgiu. Tema, kaip tasai filmas radosi, verta didelių ir specialiųjų studijų, o liudytojų beveik nebėra. Žinoma, filmas tebeegzistuoja, kai kada žiūrimas kaip pramoga, o kartais tarnauja istorijos *feikui*.

Prisimenu, Juozas Urbšys, su kuriuo bendraudavo mano tėvas, vadindamas Juozuku, kartą davė man to filmo recenziją – iškarpa iš prancūzų kairiųjų intelektualų, turbūt komunistų, laikraščio *Les Lettres Littéraires*. Jau pats straipsnio pavadinimas „Kas pastatė šį filmą?“ privertė susimąstyti.

Išties prancūzai, ko gero, neįsivaizduotų, kad gali būti sukurtas nacionalinis filmas apie jų Pasipriešinimą, kur okupantas vokiečių būtų vaizduojamas kaip kažkokia nepiktybinė jėga, slankiojanti nuo visko nuo šaly, o prancūzai patys žudytųsi tarpusavy...

To filmo aktoriai vaidino gerai, nors jų herojams teko stovėti okupanto pusėje.

Kai buvo pažymimas Lietuvos šimtmetis, Vasario 16-osios išvakarėse Adomaitis pasisakė dėl „šimtmečio kampanijos“. Pusę to laiko gyvenome okupuoti, tie 50 metų prievartos pakeitė mus iki sąžinės prarasties. Čia jis minėjo ir autoritetų juodinimą („genocidas“!), ir Žalakevičiaus filmą, kuris „puolamas už tai, kad neteisingai pavaizdavo istoriją. Žinoma, neteisingai. Kompromisas. Bet pasiuntė pasauliui žinią...“ Apie ką?

Sąjūdis brėško jau su kitokia žinia. Apmečiau vieną iš variantų – galimą bendrą kūrybinių organizacijų suvažiavimą. Toks buvo jau įvykęs Latvijoje, iškėlęs reikalavimus. Nunešiau projektą dviejų organizacijų pirmininkams – Adomaičiui ir Laurušui. Buvo gegužė. Pasakė, kad suvažiavimų sezonui jau per vėlu. Projektas liko archyve, yra paskelbtas. Galėtų būti likęs ir

Adomaičio archyve. O birželio 3-įją nerimaujančio jaunimo iniciatyva įvyko istorinis visuomenės susirinkimas Mokslų Akademijos salėje.

Tiek dėl temos „menininkai ir istorija“.

Po daugelio metų ir visokiausių pokyčių aktorius Regimantas Adomaitis dalyvavo Lietuvių folkloro teatro įkūrėjo Povilo Mataičio projekte-monodramoje „Iš tavo kraujo kelsis Lietuva“. Sovietmečiu filmas „Niekas nenorėjo mirti“ buvo politiškai antipartizaniškas, o šis kūrinys – pakilus partizanų kovos mitas. Buvo rodomas ne vieną kartą, gal išliko nufilmuotas.

Sako, dėl šio vaidmens aktorius nesutarė su režisieriumi. Tačiau neatmestina, kad Adomaitis, dalyvaudamas Mataičio projekte-monodramoje apie partizanus, norėjo atsverti senąjį „kompromisą“ su sovietine ideologija, kai vaidino filme „Niekas nenorėjo mirti“.

¹ Kazys Starkevičius, Alvydas Baležentis, Pranas Sasnauskas. „Kolūkmetis okupuotos Lietuvos kaime“. Mokslinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2019.

Regimantas ADOMAITIS Vytauto Žalakevičiaus filme „Niekas nenorėjo mirti“

POLIFONINĖ MUZIKOS PRASMIŲ REFLEKSIJA

Rūtos Gaidamavičiūtės fenomenas

Kas būtų, jeigu kultūros ir meno procesai vyktų tylomis, tik *čia ir dabar*, jeigu apie tuos reiškinius nebūtų kalbama, jeigu jie nebūtų studijuojami ir – svarbiausia – atsimenami? Jei neegzistuočių bendruomeninė atmintis? Šią atmintį lyg ir užtikrina žiniasklaida – recenzentai, kultūros įvykių fiksuotojai, meno tyrėjai, propaguotojai ir t. t., ir t. t. Bet, sutikime, pirmasis žingsnis žinojimo ir supratimo link yra kasdieninis kultūros, meno reiškinių stebėjimas. Atrodytų, tai vienadienė, greit užmirštama veikla, kurią iškart nuskandina nenutrūkstamas kultūros įvykių srautas. Tačiau net ir paviršutiniškas žvilgsnis į tų pirmųjų stebėtojų darbą atskleidžia, kad tai ne šiaip sau fiksavimas, o atidus įsigilinimas, stropi atranka. Reikia didelio kultūrinio intelekto, kad gebėtum neklystamai įvertinti, kas yra kas. Be viso to kultūra, ypač menas, išvis negalėtų egzistuoti, nes

neturėtų socialinės būties. Taigi kultūros refleksija yra visavertės meno reiškinių egzistencijos sąlyga. Jei kalbėdami apie kultūros propagavimą ignoruotume refleksijos reikšmę, mastą, raiškos laisvę, menkintume pačią krašto kultūrą, ją susintume, sudarydami sąlygas kvazimeninių sprendimų subjektyvizmui, kai vertės kriterijai atmetami, nesilaikoma taisyklės, kad ne viskas auksas, kas auksu žiba, ypač mene. Nesant prasmingos kultūros refleksijos, atveriamas kelias visuomenės kvailinimui.

Tad kas tie žmonės, kurie reflektuoja, įvardija meno kūrinių vertę, nepasiduoda viską nustelbiančioms, komercializuotoms, pramoginėms kūrybos formoms, kurios remiasi tik paviršutiniškais dirgikliais, jauduliukais? Kas grumiasi su politikų abejingumu aukštajai kultūrai, pataikavimu maskultūros blizgučiams ir jėgai?

Tarp tų nesireklamuojančių, tylių, bet giliai mąstančių, tikrąsias vertybes įvardijančių, grūdus nuo pelų atskiriančių tyrinėtojų yra ir profesorė Rūta Gaidamavičiūtė. Sovietmečiu, kai bendroji kultūrininkų nuostata buvo ginti lietuviškumą, priešinantis ideologinei indoktrinacijai, nuo partinių organų cenzūros teko gintis ir muzikinei lietuvių refleksijai. Reikalauta teisės laisvai kalbėti ir vertinti, iš to protesto netyčia atsirado keletas laisvesnių leidinių, nes oficiozinėje spaudoje nebuvo lengva gauti vietą recenzijoms, palaikančioms modernius menininkų ieškojimus ir atradimus. Gaidamavičiūtė, augusi aplinkoje, adoravusioje lietuvių muziką, kėlė sau uždavinį puoselėti tautinės tapatybės šaknis. Ano meto muzikologijos didžioji užduotis buvo lietuvių muzikos propagavimas. Nors šalies muzikiniame peizaže jau rado vietą įvairių kraštų muzika, klesti bendramuzikinės idėjos, o tai puiku, tačiau lietuvių muzika kažkodėl pasitraukė iš tyrėjų akiračio. Bet argi lietuviškumas ir šiandien neturėtų būti ginamas, savus kūrybinius atradimus lyginant su kitų kraštų menais? Komunistų diktatūros atsikratėme, tačiau kodėl tokie bejėgiai jaučiamės prieš popso diktatūrą, kuri jau kėsina užgožti net menkus lietuvių tapatybės likučius? Ką reikėtų vadinti lietuviškumu? Ogi lyg ir paprastą dalyką – tai meno originalumas, kitoniškumas, kūrybiškumas, palaikant lietuvių meno tradicijas, jas plėtojant ir kuriant naujas. Tai kūryba to, ko dar nebuvo, dalykai, kurių prasmė ir forma nėra banalios klišės, kažko nusižiūrėto mėgdžiojimas. Taigi lietuviškumas reiškia kūrybišką naujumą, sakykime, modernumą, atradimus, kartu išlaikant sąsajas su lietuvių meno tradicijomis, jas gerbiant.

Gaidamavičiūtės pasaulėjautos lietuviškas šaknis sutvirtino jos mokytojas Lietuvos konservatorijoje Algirdas Ambrazas, aistringas Juozo Gruodžio ir Juliaus Juzeliūno kūrybos tyrinėtojas bei propaguotojas. Jis įrodė šių kompozitorių lietuviškumo aukštąją vertę, atskleidė jų meno poveikį ne tik mūsų kultūros savivokai, mentalitetui, bet ir šalies ateičiai. Neatsitiktinai Gaidamavičiūtės pirmasis

rimtas mokslinis tiriamasis darbas buvo lietuviškos sutartinės – anuo metu iškeltas neginčytinas mūsų muzikos originalumo šaltinis. Muzikologė į jas pažvelgė iš dar netyrinėtos pusės – tai ritmika, kurią bando perimti šiuolaikinė muzikos estetika. Toks požiūris daug kam atrodė netikėtas, bet kartu kažkodėl nereikšmingas, tad lengvai užmirštas. Anuomet kompozitoriai nelaikė ritmikos labai svarbia, reikšmingesnė atrodė harmonija, intonacinių struktūrų simbolika. Bet greitai paaiškėjo, kad būtent ritmas yra naujosios muzikos varomoji jėga, taigi tyrimai, susiję su ritmikos raida, paveikė visą lietuvių muzikologiją. Gaidamavičiūtė bene pirmoji ėmėsi tyrinėti lietuvių kompozitorių muzikos ritmiką, stodama modernumo pusėn, palaikydama naujus stilistinius atradimus. Ji buvo ir yra tyrėja, ieškanti naujų estetinių muzikos lietuviškumo ir šiuolaikiškumo bruožų, juos fiksuojanti ir įtvirtinanti. Ritmas tapo pagrindine jos mokslinių darbų ir disertacijos (1993) tema. Pasipylė pranešimai muzikologų konferencijose. Tai, ką Gaidamavičiūtė kalbėjo apie ritmą, lėmė, kad ji atsidūrė pirmosiose lietuvių modernizmo tyrinėtojų gretose, jau Juliaus Juzeliūno kūryboje išžvelgusi ritminių struktūrų ryšį su sutartinėmis. Istorines muzikos temas ji renkasi retai, yra naujumo stebėtoja, atidi analitikė. Natūralu, kad muzikologės akiratyje atsidūrė visi ryškiausi dabarties lietuvių kompozitoriai: Julius Juzeliūnas, Antanas Rekašius, Feliksas Bajoras, Osvaldas Balakauskas, Bronius Kutavičius, Vidmantas Bartulis, Onutė Narbutaitė, Algirdas Martinaitis, Šarūnas Nakas...

Kokias šiuolaikinės muzikos vertybes Gaidamavičiūtė atskleidė savo knygoje, pokalbiuose, straipsniuose? Pirmiausia išryškėja labai konkretus, griežtai atrinktas muzikos sluoksnius – apie abejotinos vertės kūrinius ji nekalba, dėl jų nediskutuoja. Muzika jai nėra ir pramoga. Jau pati kompozitorių atranka rodo gerą skonį, vertybines nuostatas. Muzikos formų atradimai, kompozitorių talentas, meno vertė ir kokybė jos raštuose visada motyvuota, matomas aiškus vertybinis nusistatymas. Jos muziki-

nės sklaidos būdas labai savotiškas – pasirinkusi temą, suformulavusi savo požiūrį, Gaidamavičiūtė ima kalbinti daugybę kompozitorių, muzikos atlikėjų, išryškindama esminį mokslinės problemos vaizdą, kurdama daugiaprasmi, objektyvizuotą pasakojimą. Būtent ji tapo nuoseklia dialoginių svarstymų pradininke. Tie originalūs pokalbiai tvirtai įrašyti į mūsų muzikos savimonę. Toks metodas leido išvengti plačiausiai paplitusios muzikologinių tyrimų bėdos – subjektyvizmo ir paviršutiniškumo. Gaidamavičiūtė atsirenka neįtikėtinai plačią kompozitorių, atlikėjų, muzikologų grupę, kad meninės tendencijos būtų aptartos visapusiškai.

„Ritmologei“ bene artimiausias yra Osvaldas Balakauskas – su juo kalbėjosi jau 1986 m. festivalio *Jauna muzika* Druskininkuose bukletui. Pateikdama klausimus ji suformulavo pirmąsias ir labai tikslias Balakausko kūrybos ir muzikinio mąstymo charakteristikas. Kartu Rūtos klausimynas labai polemiškas, nors gina būtent pokalbininko menines nuostatas. Vėliau šie dialogai buvo sudėti į solidžią 2000 m. pasirodžiusią knygą, kurioje pirmąkart aptarta lietuvių modernizmo raida sovietmečiu. Balakausko stilistikos kitimas ten apžvelgtas nuo pat užuomazgos iki naujausių laikų.

„*Vienas priekaištų modernistams buvo kaltinimas elitiškumu, atseit jie kuria tik patys sau ir saujelei snobų, o plačiosios publikos skonio ugdymu nesirūpina*“, – rašo muzikologė. Šiandien sunku įsivaizduoti ir tokį faktą, kad per koncertą Jaunimo teatre įvyko skandalas: „*Didžiausią pasiprešinimą tada sukėlė Osvaldo Balakausko „Do nata“.* Valdžiai buvo sunku „praryti“ ir kitus jo kūrinis: „*Pavyzdžiui, Pirmoji simfonija neįsigyta ta dingstimi, jog tai, girdi, ne simfonija. O po jos atlikimo laikraštyje svarstyta, esą šita muzika niekam negali patikti ir tik nacionalistiškai nusiteikęs jaunimas pritariąs autoriui.*“ Sovietmečiu „*dažniausiai vartojama neigiamos nuostatos formulė buvo racionalumas [...] Kompozitoriaus muzikos kitoniskumas reikalavo laiko, kad būtų galima prie jo priprasti. [...] atlikėjus jo muzika pratino prie XX amžiaus tikslumo [...] Savo darbais Balakauskas,*

be kita ko, moko ir „švaros“. Po nugalinto kūrinio, *preciziškai atrenkant kiekvieną garsą, visiškai kitaip klausaisi patetiško daugiažodžiavimo. [...] Balakausko sistemos kertiniai akmenys būtų serijinė technika, išplėsta diatonika ir pulsuojantis, progresijomis grindžiamas ritmas [...] Balakausko atradimai pasirodė labai patogūs perimti studijuojantiems kompoziciją, kaip veiksniai, padedantys apvaldyti stilistinę raišką.*“ Daugelis šių apibūdinimų greitai tapo nuolat vartojamomis Balakausko stilistikos ir tendencijų charakteristikomis.

Gaidamavičiūtės klausimynas paskatino kompozitorių pasidalyti kūrybinėmis išvalgomis, praturtinusiomis intelektualinę muzikos plotmę. Būtent paties Balakausko mąstysenos, vidinio kritiškumo, požiūrio į naujoves nuolatinis fiksavimas labiau nei bet koks išorinis estetikos aprašymas parodė jo kūrybinės motyvacijos gylį, atskleidė vieno talentingiausių mūsų menininkų dvasinį pasaulį, intelektualines intencijas, minčių versmę, polemiką dėl tam tikrų dabartinės estetikos ir stilistikos krypčių. Tai didžiulis Gaidamavičiūtės nuopelnas – nuostabus gebėjimas apibrėžti kūrybos vertę, talento „kalibrą“, remiantis vidiniais kompozitoriaus motyvais.

Natūralu, kad ji viena pirmųjų, atrodo, 1987 m. prabilo apie fenomenalią Broniaus Kutavičiaus estetiką: „*Pati jo muzika vertė keisti nusistovėjusias sampratas, stebino ir privertė „įtikėti dar neįtikėjusius“, kad ir šiandien galimi gilūs kūrybos proveržiai. Jis ne iš tų, kurie, vos pasitaikius progai, veržiasi pareikšti savo nuomonę, reklamuotis – tad tarsi žioji spraga, kurią iš dalies šiuo pokalbiu norima užpildyti.*“ Gaidamavičiūtė vengia daugeliui muzikologų būdingos literatūrinės interpretacijos, folklorinių sentimentų, dažnai banalių paties interpretatoriaus fantazijų. Stengiasi išlaikyti blaivų požiūrį, paremtą muzikos turinio ir konstrukcijų analize. Kiekvieno kūrinio struktūrinis pamatas aptariamas, atsižvelgiant į kompozitoriaus idėjinę motyvaciją. Čia ne interpretacinės fantazijos, atskleidžiama tai, ką tiesiogiai išreiškia pats garsas, jo skambėjimas. Viename pokalbyje Kutavičius sakė: „*Kad be garso negaliu. Jeigu*

nėra aplinkui muzikos – pats dainuoja...“ Ir čia pat aptariamoms esminėms, kitų neįvardytoms Kutavičiaus muzikos savybėms: „Broniau, Jūsų muzikoje visai nėra atviro tragizmo, patetikos, už širdies griebiančios lyrikos. [...] Jūsų muziką būtų galima palyginti su Jono Meko filmais. Ta pati laikysena, kai nebijoma būti savimi, nesivaržoma savo kaimietiškos prigimties, labai aiškiai žinoma, kas ir kodėl daroma, o klausytoją, žūrovą lydi tikrumo jausmas.“

Gaidamavičiūtė buvo viena aktyviausių ir protingiausių Kutavičiaus gynėjų, atremdama sovietinių „kritikų“ užsipuldinėjimus, jo muzikos menkinimą. Pritarė kompozitoriaus polinkui į teatrališkumą. Pirmoji konstatavo: „Kutavičiui natūraliai pavyko pripratinti ir prie kiekvieną kartą naujos, individualios kūrinio sampratos. Visai kitokia gali būti ir opera, ir oratorija, solistę gali pakeisti aktorė („Mažasis spektaklis“), o pastatyti operą – dramos teatras. [...] Kutavičiaus atvirumas naujovėms, kartu nepamirštant to, kas buvo protėvių kraujyje, matant šiuos reiškinius kaip pasaulyje egzistuojančias duotybes ir neturint atsilikimo komplekso, pirmiausia galvojant, kas yra esminga jam pačiam, leido rinktis ne tik tokius „netobulus“ instrumentus kaip šiaudo birbynė ar pūsti į paprasčiausių butelį, bet ir muzikantų galvose pasėjo ne vieną jų tradiciniam išsilavinimui svetimą grūdą.“

Analizuodama gyvosios muzikos nūdieną, retokai rašo istorinius straipsnius, tačiau keletas tokių yra. Vienas iš jų, sakyčiau, egzotiškas pokalbis su Jeronimu Kačinsku, kompozitoriumi, kuris mūsų sąmonėje susijęs tik su tarpukariu, o čia priartinama egzilinė jo tikrovė. Tarsi permetamas tiltas tarp tarpukario Lietuvos ir nesenos „amerikinės“ lietuvių muzikos. Tame 1992 m. pokalbyje autentiškai nuskamba pasakojimai apie Aloisą Habą, Stasį Šimkų, Vytautą Bacevičių, Vladą Jakubėną. Aptariant Kačinsko muzikos motyvus, atsiveria ano meto muzikinis peizažas. Kaip svarbu yra gauti bent prisiminimų nuotrupas! Jie labai pagyvina sausus istorijos faktus.

Gaidamavičiūtė ypač ryškiai atskleidė Felikso Bajoro muzikos gelmes. 2001 m. po vieno koncerto ji

teigė: „...prieš 25–30 metų parašyti kūriniai nebuvo užgožti vėlesnių. Kompozitorius atsiskleidė kaip tam tikras vientisas, tik jam būdingų reikšmių monolitas, tarsi koks talentingas primityvistas, žvelgiantis į daiktų ir būties esmę, kaip turtingiausių niuansų, štrichų gamą išradingai perteikiantis profesionalas... [...] Bajoro muzikos polifoniškumas visiems gerai žinomas, tačiau jau seniai nebuvau patyrusi klausia, kai ryškiai girdi ir visas „gyvenimo linijas“, ir jų susipynimus – ištisinę balsų ir garsų pynę. [...] Pats autorius iš pradžių ėjo maksimalaus kondensuotumo ir sudėtingėjimo linkme (Vilniaus kvartetų diptichas), o vėliau siekė maksimalaus paprastumo („Paslaptis“). Bet abi šias priešybes sieja personažinė monologinė, individualizuota išraiška. Siejo net laikais, kai tas buvo nemadinga. Visuotinai pripažinta, beveik monopolinė sritis, kurioje Bajoro nuopelnai nepaneigiami, – vokalinė muzika [...]. Kai galvoju apie Bajorą, pirmiausia atminty iškyla ne tiek atskiras kūrinys, kiek pats kalbėjimo būdas – tiesus, nesumeluotas, dažnai skausmingai atviras. Lyginant su romantinės pakraipos romansais, jo vokalinė muzika verčia suklusti kartais šiurkštesne, bet nepakartojamai bajoriška intonacija, kuri ne tik rodo kompozitorių maitinusių šaltinius, bet ir apibendrindama juos leidžia mums patirti, koks vis dar svarbus yra protėvių kultūros balsas. Tai ne tik autentiškas liaudiškumas, bet ir tam tikras daugiaprasmiškumas.“

Gaidamavičiūtės dialoguose blyksteli netikėti Stasio Vainiūno, Juliaus Juzeliūno, Antano Rekašiaus, Vytauto Laurušo, Teisučio Makačino, Juliaus Andrejevo, Šarūno Nako, daugelio kitų kompozitorių muzikos savybių apibūdinimai. Muzikologė itin pasišventusi Vidmantui Bartuliui. Gal todėl, kad buvo jos bendraamžis, kad jo muzika anuomet atrodė tikra *tabula rasa*, kurią reikėjo atrasti, įvardyti, atskleisti, įvertinti. Rūta giliai tikėjo Bartulio talentu. Jos pastangomis šis neeilinis autorius įrašytas į lietuvių muzikos atmintį ir vertybių hierarchiją. 1986 m. *Kultūros baruose* rašė apie jo muzikos poetiškumą, vidinę garsų laisvę, aptarė ryšius su teatru. Pro akis nepraslysdavo nė vienas naujas kompozito-

riaus opusas. Ypač vertino sceninius Bartulio kūrinis, jų išradingumą ir stulbinantį naujumą mūsų operinės kūrybos kontekste.

Lietuvos muzikologijos 2006 m. nr. 7 pasirodė akademinė muzikologės studija apie Bartulio „Pamoką“ (1993). Straipsnio „Tarp aleatorikos ir autorinės interpretacijos“ kontekstas labai platus – XX a. operinė kūryba su ypač originaliomis, talentingomis Broniaus Kutavičiaus, Felikso Bajoro operomis. Bartulis „Pamokoje“ užaštrina žodžio ir muzikos santykius – temą, nuo seniausių laikų kankinančią operos kūrėjus. Gaidamavičiūtė cituoja Bartulio prisipažinimą: „*Visą laiką gąsdindavo poetinis tekstas, nes vokalinė muzika man dažnokai skambėdavo kažkaip ne taip, tekstas atrodydavo lyg sudarkytas. Jei tekstas pradeda pats dainuoti, išryškėja kai kurie balsiai, priebalsiai, visa tai išsidėsto laike, erdvėje, – iš karto keičiasi prasmė.*“ Tačiau „Pamokos“ tekstas tikrai nepražūva. Priešingai, jis tarsi pro padidinanąjį stiklą išryškinamas, suteikiant norimą prasmę: „*Ši maniera, „Pamokoje“ būdama iš esmės aleatorinė, yra labai arti to, ką vadiname išraiškinga deklamacija, koloratūriniais pagražinimais ir Sprechgesang, Sprechstimme, atsiradusiais XX a. pradžioje.*“ Bartulio muzika kongenialiai atskleidė Eugene'o Ionesco teksto paradoksalų absurda.

Gaidamavičiūtės knyga „Tarp tylos ir garso“, analizuojanti Bartulio kūrybą, yra unikali, neparalenkiama. Muzikologė apžvelgia daugybę kūrinių, nuo jaunystės romantizmo („Palydžiu iškeliaujantį draugą...“, „Du klausimai laukinės slyvos medžiui“) iki religinės muzikos vargonams. Aptaria Bartulio programizmą, romantinio konkretumo, sceninio veiksmo pomėgį. Nepaprastai gyvas ir teatrališkas ciklas, pašvęstas įvairiems kompozitoriams, pradedant „Hommage à Čiurlionis“, vėliau pereinant prie Beethoveno, Schuberto, Berlioza etc. įvaizdžių. Kūriniai turi ryškų teatrinį siužetą, gaila, ne visi atsidūrė scenoje, dalis jų sustingo partitūrose, tačiau muzika vis tiek neprarado raiškos paradoksalumo. Gaidamavičiūtė ypač pabrėžia Bartulio muzikos teatrališkumą, turinio vaizdingumą.

Sekdama muzikinio gyvenimo pulsą, muzikologė neignoruoja ir atlikėjų kūrybos. Labai taiklus jos pokalbis su dirigentu Jonu Aleksa, daug rašė apie Vilniaus, Čiurlionio kvartetus. Propaguoja Kristupo festivalį, akcentuodama viską, kas susiję su rimtąja muzika. Esu dėkingas jai už atidų dėmesį Šv. Kristoforo orkestrui nuo pat jo atsiradimo dienos prieš 28 metus.

Gaidamavičiūtės įnašas nepaprastai svarbus, kuriant laisvą, nepriklausomą intelektualinę erdvę. Muzikos tyrimų, lietuvių muzikologijos populiarinimui, ko gero, niekas nepadare daugiau už ją. Pirmiausia paminėtinas išsamus pokalbis su muzikologu mokytoju Algirdu Ambrazu. Kitas dėmesio objektas – Gražina Daunoravičienė, muzikos teorijos tyrimų lyderė. Tai sudėtinga specifinė sritis, kurią vertinant ir pristatant reikia populiarenių išvalgų, atskleidžiančių kompozicinių struktūrų analizės reikšmę. Svarbūs Gaidamavičiūtės pokalbiai su fantastiška muzikologe, nuostabia lektore Ona Narbutiene, su muzikos estetiku Jonu Bruveriu, su buvusiu LMTA rektoriumi Juozu Antanavičiumi.

Pokalbiai su muzikų grupelėmis kartais primena net autoritetingas konferencijas. Rūta kviečia įvairiausių muzikos sričių specialistus, apskritai protingus profesionalus – Rimą Mikėnaitę-Balakauskienę, Joną Bruverį, Daną Palionytę, Juozą Antanavičių, Richardą Kabelį, Rimantą Gučą, Viktorą Gerulaitį, Mindaugą Urbaitį, Julijų Andrejevą, Rūtą Goštautienę, Zitą Kelmickaitę, Audronę Žiūraitytę, Daivą Parulskienę, Gintarą Sodeiką... Svarstomos temos – *Gaidos* festivalis, muzikos stilių kaita, muzikinio gyvenimo intensyvumas ir t. t.

Šiandien muzikologė pasinėrusi į operą – bendradarbiaudama su leidiniu *Bravissimo*, vėl priartėjo prie muzikos atlikimo meno. Prie vokalo.

Lietuvos muzikinis gyvenimas be Rūtos Gaidamavičiūtės būtų gerokai skurdesnis. Ji yra visur, tačiau kartu beveik nematoma, nusistebėtinai kukli, nesiveržianti į viršūnes. Nors viskas gyvenime praeina, tačiau to, kas talentingai parašyta, – neišgrauši. ■

LITBELAS

*Neišnešiotas vaiduoklis**

Įstatymai, moralė, religija – visa tai proletariatui
reiškia ne daugiau negu buržuaziniai prietarai.

Karl Marx & Friedrich Engels
„Komunistų partijos manifestas“

Oralinė RTFSR parama

Vilniuje 1918-ųjų gruodį tvyrojo chaosas. Sniego nei gatvėse, nei kiemuose niekas nevalė, vežikai plūdosi. Vagys, prostitutės irgi buvo ne paties geriausio ūpo. Stigo kuro, maisto produktų, klestėjo spekuliacija. Laikai buvo neramūs, žmonės nežinojo, į kurią pusę dairytis. Nesuprasi, kam priklausė valdžia – ar merdėjančiai vokiečių *Oberost* karinei administracijai, ar daiktus besikraunančiai Lietuvos Tarybai, ar vis aukščiau galvas keliantiems lenkų savigynos būriams, kuriuos generolas Władysławas Vejtko netrukus įsakė perorganizuoti į reguliariąją kariuomenę.

Kai buvusio šaltkalvio Prano Eidukevičiaus vadovaujama Vilniaus darbininkų taryba paskelbė mieste tarybų valdžią, bolševikai revoliucionieriai nesnaudė. Jau kitą dieną Šv. Jurgio prospekte suorganizavo eitynes, turėjusias paskęsti raudonų vėliavų jūroje, kuri vilniečiams parodytų, kas paėmė valdžią į savo rankas.

* Rašomo romano ištrauka

Vincui Mickevičiui-Kapsukui su Maskvos parinktais komisarais tupint Daugpilyje ir lūkuriuojant, kol į Vilnių įžengs Raudonoji armija, miestą plūste užplūdo iš Rusijos atsiųsti įvairaus plauko bolševikų agitatoriai bei propagandistai. Atvyko ir du neeiliniai veikėjai – Levas Kamenevas (Rozenfeldas) su Adolfu Joffe, gavę užduotį rėžti ugningas kalbas mitinguose, suplanuotuose per gavėnią, kad sustiprintų neseniai apsiskelbusios valdžios autoritetą.

Trisdešimt penkerių metų Levas Borisovičius Kamenevas ir jo vienmetis Adolfas Abramovičius Joffė priklausė aukščiausiajam bolševikų elito ešelonui.

Petrograde 1917 m. įvykus spalio perversmui, draugas Kamenevas dešimt dienų buvo Visos Rusijos centro vykdomojo komiteto (VCIK) pirmininkas. Atsištydinęs iš šių pareigų (dėl nesutarimų su Leninu), taikiai perleido valdžią Jakovui Sverdlovui. O šiuo metu užėmė strategiškai itin svarbias Maskvos tarybos pirmininko pareigas, buvo VCIK prezidiumo narys.

Draugas Adolfas Abramovičius Joffė – irgi spalvingas asmenybė. Kilęs iš pirklių milijonierių šeimos, aršiu revoliucionieriumi tapo dar jaunystėje. Vėliau dukrai

nusistebėjus, kodėl taip pasielgė, autoironiškai prisipažino: „*Vaikystėj buvau labai storas. Gėdijausi, kad esu nutukęs. Nebėgiojau. Nežaidžiau aktyvių žaidimų. Nevaikščiojau į šokius. Sėdėjau ir skaičiau. Štai ir prisiskaičiau.*“

Per spalio įvykius Joffė buvo Petrogrado karinio-revoliucinio komiteto pirmininkas, t. y. pagrindinis bolševikų perversmo technologas. Dar visai neseniai ėjo RTFSR pasiuntinio Berlyne pareigas, tačiau prieš kelias dienas vokiečių valdžia dėl įžūlaus revoliucijos Vokietijoje kurstymo nepageidaujamą asmenį išsiuntė namo su visa Rusijos pasiuntinybe.

Tad neseniai iškeptas Vilniaus darbininkų tarybos pirmininkas Pranas Eidukevičius iš abiejų atvykėlių tikėjosi ne tik oralinio palaikymo, bet ir asmeninės politinės naudos. Pirmasis mitingas turėjo įvykti gruodžio 21 d.

Nuo pat ryto negailestingai snigo. Niūriai stūgavo vėjas. Pustė. Nors bolševikai Vilniuje turėjo aibę simpatikų, tačiau prie Lukiškių kalėjimo vartų susirinko tik saujelė jiems pritariančių *Bundo* narių. Plaikstėsi vos viena, Eidukevičiaus parūpinta raudona vėliava bei kuklus transparantas su užrašu „Šalin kapitalistus!“ Toks vilniečių abejingumas nemaloniai nustebino svečius iš Maskvos. Jų veidai apniuko. Laimei, prie mitingo prisijungė laisvo elgesio darbštuolė iš Riešės, ėjusi aplankyti vyro, įkalinto už spekuliaciją.

Naudodamasis šeimnininko teise, į mitinguotojus pirmiausia kreipėsi atsargos šaltkalvis Pranas Eidukevičius. Drebiant sniegui, juo springdamas pasakojė, kad prieš savaitę posėdžiauta ir nutarta Lietuvoje visiems laikams įvesti tarybų valdžią. Paraginęs visų šalių proletarus vienyti, perleido žodį draugams iš Maskvos.

Levas Borisovičius Kamenevas mokėjo kalbėti įtikinamai, liaudžiai suprantamai. Dar Kaukaze išgarsėjo gerai parištu liežuviu – buvo puikus oratorius, talentingas agitatorius, žodžio kišenėje niešškantis propagandistas. Deja, po netrumpos kelionės iš Maskvos jautėsi pavargęs, neišsimiegojęs – paraudusiomis akimis, įtartinais patinusiais paakiais. Karščiaivo, buvo peršalęs, praradęs balsą, kelionėje iškamtuotas

troškulio, pagiringas. Prie stoties Vilniuje nusidaužęs nuo stogo sučiulpė varveklį.

Užsilipęs ant nugaros Eidukevičiui, paslaugiai klūpančiam keturiomis, draugas Kamenevas nepasijuto tvirčiau. Nesėkmingai pabandęs atgauti įkvėpimą, monotoniškai vapėjo apie pasaulinę revoliuciją, klasių kovą, darbininkų ir valstiečių vienybę, keikė išnaudotojus kapitalistus ir kraugerius dvarininkus. Aki-vaizdžiai pritrūkęs politinių minčių, pakosčiodamas išliejo nuoskaudą dėl arogantiškų prancūzų, kurie jo nepatvirtino Tarybų Rusijos ambasadoriumi. Tada itin smulkmeniškai ėmė pasakoti, kodėl pasitraukė iš svarbaus posto – juk buvo paties VCIK pirmininkas!

Mitinguotojams klausytis Kamenevo buvo nuobodu. Iš maskviečio jie tikėjosi gerokai daugiau. Keli *Bundo* nariai, garsiai ir visiems suprantamai riktelėję „*Pošol na...!*“, demonstratyviai patraukė savais keliais. Kiti, sustirę nuo šalčio, vis nekantriau trypčiojo.

Ant keturių tebeklūpintis draugas Pranas suteikė žodį draugui Jofei. Stryktelejęs Eidukevičiui ant nugaros, tas ketino iškart užkariauti negausių mitinguotojų simpatijas. Iš pradžių suskėlė šmaikštų žydišką anekdotą apie mirštantį Rabinovičių ir stiklinę vandens, tačiau Vilniaus provincialai jo nesuprato, niekas nesi juokė. Išmuštas iš vėžių, staiga labai nepalankiai ėmė kalbėti apie RTFSR užsienio reikalų komisarą Georgijų Čičeriną, su kuriuo nesusiklostė ne tik asmeniniai, bet ir darbiniai santykiai. Vėliau, miglotai užsiminęs apie tautų apsisprendimo teisę, nepateisusią lūkesčių, ėmė nesaikingai girti Levą Davidovičių Trockį, kuris, priešingai negu draugas Vladimiras Iljičius Leninas, Joffės nuomone, visada teisus, niekada neklystantis. Raudonosios armijos krikštatėvį Trockį pagerbęs tylos minute, Adolfas Abramovičius Joffė net pritūpė, kad negausiems mitingo dalyviams išstenėtų ilgai slėptą paslaptį. Atseit čia, raudonųjų šaulių Rygoje, maskviečiams visada itin malonu lankytis. Šis Šiaurės Vakarų krašto gubernijos miestas, kuriame tarp Himalajų, Andų ir Uralo gimė Feliksas Dzeržinskis, Immanuelis Kantas ir net Karlas Marxas, draugui Joffei patinka labiau nei Gorkio apdai nuotas Dorpatas, Čechovo aprašytas Minskas, Tolstojaus garbintas Baku ar jo paties gimtasis Simferopolis.

Apgailėtinai pasiklydęs tarp vardų bei vietovardžių, ypač susimovęs dėl kalnų geografijos, svečias iš Maskvos ėmė džiaugtis, kad „mūsų Palangoje“ kaip ant mielių kykla darbininkų sąmoningumas. Be to, prisipažino svajojantis pamatyti, kaip visą buržuazinę Lietuvos Tarybą praryja Raudonoji jūra.

Atsistojęs ant kojų, Joffė dar baudėsi papasakoti keletą pikantiškų detalių apie slaptą RTFSR liaudies švietimo komisaro Lunačiarskio lytinį gyvenimą, tačiau tų paistalų užknisti klausytojai užčiaupė jį sniego gniūžte.

Po dvidešimties minučių mitingas baigėsi. Draugas Eidukevičius, tikėjęsis gerokai ilgesnės politinio renginio trukmės ir prasingesnio turinio, jautėsi apdrėbtas nuo galvos iki kojų ne vien sniegu. Bet iš mandagumo vis tiek pakvietė svečius iš RTFSR sostinės papietauti pas jį namuose, kur žmona jau padengusi stalą. Tiedu atsisakė, mat norėjo kuo greičiau eiti į viešbutį – ten apšils, nusipraus, pailsės. Draugo Prano pasisiūlymą palydėti arogantiškai atmetė, atseit ne vaikai, patys ras kelią. Net neatsisveikinę su Vilniaus darbininkų tarybos pirmininku, abu išnyko pusnynuose.

Draugo Eidukevičiaus rūpesčiai ir pirmosios dvejonės

Apėsėtas ne pačių maloniausių minčių, draugas Pranas patraukė į netoli esančią Varnų gatvę. Ten, kur šiandien A. Jakšto 9, buvo įsikūrusi Vilniaus darbininkų tarybos būstinė.

Eidamas pro Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčią, vylėsi, kad rytoj į mitingą, vyksiantį Lukiškių aikštėje, susirinks šimteriopai daugiau žmonių, o draugai Kamenevas ir Joffė po kelionės bus pailsėję, ne tokie irzlūs ir pasipūtę.

Anksti ryte svečius iš Maskvos draugas Eidukevičius pasitiko prie „Žoržo“ viešbučio durų. Tiedu švytėte švytėjo. Atrodė neatpažįstamai pasikeitę, pakilios nuotaikos. Šmaikštavo. Tryško revoliuciniu entuziazmu, lyg ką tik maktelėję „dėl šilumos“.

Prieš valandėlę papusryčiaavę, jau spėjo ne tik apibėgti miestą, bet ir susipažino su vietinėmis įžymybėmis. Draugas Joffė pasigyrė ramiu žingsniu pasi-

vaikščiojęs po Vingio parką, Valakampius ir Žvėryną, eketėje pažvejojęs, užsilipęs ant Gedimino kalno, perėjęs per Žaliąjį tiltą, iš visų pusių apžiūrėjęs Didžiąją sinagogą, aplankęs Vilniaus Gaono kapą. Įspūdžiai patys nuostabiau.

Klausydamasis emociingo pasakojimo apie stebuklingą Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslą, kriminalinio Užupio paslaptinę atmosferą, nepakartojamą Vilniaus baroką, Bernardinų bažnyčią, įspūdingas stačiatikių cerkves Kalvarijų gatvėje, draugas Eidukevičius nusistebėjo, kaip atvykėliams pavyko per nepilną valandą apeiti visą miestą, be žemėlapio perprasti klaidžią jo topografiją, juolab kad Vilniuje buvo dar tamsu. Tačiau greitai nuvijo šalin abejones, nes vidurdienį Lukiškių aikštėje turėjo įvykti mitingas, dėl kurio draugas Pranas visą naktį vertėsi per galvą. Brisdamas per pusnis, apėjo visų bolševikų su slaptais jų simpatikais namus. Mosuodamas mauzeriu, draugiškai ragino būtinai ateiti į mitingą, kiekvienam įsisegus raudoną kaspiną. Pravartu atsinešti po transparantą ar proletariato vėliavą. Jei tokios neturi, namuose vis tiek ras raudonos spalvos paklodę, pašluostę arba skudurą. Deja, net sąmoningiausi Vilniaus proletarai mėgo baltos spalvos patalynę, o kiti draiskalai buvo pernelyg menki.

Draugas Eidukevičius turėjo dar vieną galvos skausmą. Lukiškių aikštėje, kur 1863 m. stovėjo kartuvės lenkų-lietuvių sukilėliams, reikėjo skubiai sukalti tribūną kalbėtojams, kad nelaiptotų jam ant nugaros. Tačiau tam reikalui paruoštas ir prie darbininkų klubo saugotas lentas naktį kažkas įžūliai išstampė ir turbūt sukūreno. Teko suktis iš padėties. Suprasdamas, kad gerų lentų per sunkmetį Vilniuje neras, Šnipiškėse pavogė statinę su raugintais kopūstais, kurią šiaip ne taip atridenęs paslėpė darbininkų klube.

Agitpropas Lukiškių aikštėje

1918 m. gruodžio 22-oji Vilniuje pasitaikė saulėta. Net keista, kad vakar siautė pūga. Lukiškių aikštėje, draugui Eidukevičiui iš vakaro tinkamai panaudojus vidinius resursus, susirinko keli šimtai žmonių. Buvo daug

transparantų: „Vilnius + Maskva = šeima!“, „Komunistinis rytojus – darbo liaudies rojus!“, „Šalin lenkų kapitalistus!“, „Visa valdžia taryboms!“, „Geras buržujus – negyvas buržujus!“

Vilniaus darbininkų tarybos pirmininkas draugas Eidukevičius mitingo dalyvius sustatė aikštėje taip sumaniai, kad komunizmo simpatikų atrodė šimteriopai daugiau.

Pamatę mitinguotojų su raudonomis vėliavomis ir transparantais jūrą, draugai Kamenevas su Joffe pagyrė Eidukevičių už pastangas, pažadėję liaudį šiandien politiškai įkaitinti iki raudonumo.

Ir išties – atmosfera jau iš anksto buvo įelektrinta. Prieš tai kelias valandas ant kopūstų statinės šūkavę Vilniaus darbininkų tarybos nariai apšildė publiką. Tad kai draugas Eidukevičius paskelbė, kad dabar pasirodys ilgai lauktos kalbančios galvos iš RTFSR sostinės, minia pratrūko trypimu, švilpimu bei plojimais.

Pirmasis į mitinguotojus kreipėsi Joffė. „Ar girdit?! Ar mane gerai girdit, draugai?“ – skardžiu balsu sušuko draugas Adolfas. „Girdim! Girdim!“ – atsakė minia. „Iškelkit rankas, draugai, kas girdit!“ Visi sutartiškai pakėlė rankas aukštyn.

„Važiuojam!..“ – agitacinę prakalbą be didelių įžanų ir mikčiojimų pradėjo buvęs diplomatas. Šiandien jam žodžiai liejosi upeliais. Mintys buvo politiškai brandžios, sklandžios ir tikslios. Kaskart, kai baigdamo sakinį, pratrūkdavo pritarimo šūksniai. Tai glostė draugo Joffės savimeilę. Nesismulkindamas šimtu procentų pažadėjo, kad netrukus Vilniuje bus kaip Rusijoje, kur proletariatas jau prieš metus nusimetė vergo grandines. Užguiti vargšai bus pagaliau sotūs, laimingi, šiltai aprengti. Ant stalų nieko nestigs, nes po savaitės, vėliausiai po mėnesio proletariatas ir vargingieji valstiečiai pasistatys komunizmą, todėl gerybės trykš kaip iš bedugnio šaltinio.

Tokie pažadai minią kaip reikiant užvedė. Visi įsiaudrinę iš džiaugsmo mėtė į viršų ir gaudė kepures, pirštines. Rizikuodami peršalti, mojavo megztais šalikais. Kai draugas Joffė baigė valandos monologą, mitinguotojai nenorėjo oratoriaus paleisti. Reikalavo vėl pakartoti iki sielos gelmių sujaudinusį šūkį „Visa val-

džia darbininkų ir vargingųjų valstiečių taryboms!!!“

Kai ant statinės užlipo draugas Kamenevas, minia, išvydusi buvusį VCIK bei dabartinę Maskvos tarybos pirmininką, jau nebesivaldė – veržėsi svečių pačiupinėti. Apdairusis Eidukevičius buvo numatęs tokį scenarijų, todėl aršiausias gerbėjas nuo draugo Kamenevo mandagiai atitvėrė ginkluota Vilniaus darbininkų tarybos apsauga.

Kamenevas, per naktį stebuklingai atgavęs balsą, buvo konkretus ir dalykiškas. Nevyniodamas žodžių į vatą, įtikinamai žadėjo, kad visą žemę atiduos valstiečiams, fabrikus – darbininkams, o buržujams paleis po kulką į kaktą. Mitinguotojams patiko tokia perspektyva. Pozityvūs revoliuciniai jausmai ėmė veržtis per kraštus, kai draugas Kamenevas, pridėjęs ranką prie širdies, šventai patikino, kad netrukus į Vilnių įžengs Raudonoji armija. Mitinguotojai stačiai pasiuto iš laimės – prasisagstę paltus, vyrai riaumojo kaip liūtai, demonstratyviai plėšydami marškinius, o klykiančios iš džiaugsmo merginos veržėsi apsinuoginti prieš revoliucionierius.

Supratęs, kad pasiekė kulminacinį tašką, Kamenevas iškėlė į dangų rankas. Tarsi laiminantis Kristus minutėlei sustingo. Tada stačia galva nėrė į minią. Mitinguotojai ant rankų jį nunešė ir vėl pastatė ant statinės, kad šis dar ką nors pažadėtų. Draugas iš Maskvos tvirtu bolševiko balsu užtikrino, kad eksproprijuos buržujus, įves raudonąjį terorą, o klasinius priešus dar šiandien pakars ant žibintų.

Pradėjęs temti, mitingas Lukiškių aikštėje ėjo į pabaigą. Sugiedoję „Internacionalą“, mitinguotojai, nors ir nenoromis, ėmė skirstytis.

Draugai Kamenevas ir Joffė buvo patenkinti, skaisčiai įraudusiais skruostais. Draugas Pranas, ištaikęs palankų momentą, kai prie buvusių Teismo rūmų tie du užsirūkė, pakvietė svečius į darbininkų klubą, esantį netoliese, Varnų gatvėje. Ten, intymesnėje, neformalioje aplinkoje, gurkšnodami arbatą, galės pasidalyti revoliucinės kovos patirtimi su aktyviausiais Vilniaus tarybos nariais. Ypač kad po slaptos užduoties žadėjo užsukti keletas tikrų vietinių bolševikų.

Draugai iš Maskvos maloniai sutiko.

Sugadinta nuotaika

Vilniaus darbininkų klubas gyveno vargingai. Iš pradžių manyta, kad čia rinksis prakutę proletarai pažaisiti šachmatais, šaškėmis ar domino. Laisvalaikiu klausysis Šaliapino koncertų, lavins balsus choruose, tobulins įgūdžius meno būreliuose, bičiuliškai diskutuodami apie proletariato vienybę ir bręstančią pasaulinę revoliuciją. Tačiau tokių neatsirado.

Užgriozdintas sulaužytais šluotkočiais, sniego kastuvais, makulatūra, skudurais ir prakuomis, Vilniaus darbininkų klubas buvo panašus į apleistą kiemsargio sandėlį. Per langų plyšius smelkėsi šaltis, ant sienų plėtėsi pelėsis. Eidukevičius bandė pakurti krosnį, bet ji dūmijo ir užspringo.

Vilniaus darbininkų tarybos ir jungtinės Lietuvos-Baltarusijos komunistų partijos pirmininkas nusiminė, kad kūriko darbas nesiseka. Juk turi ambicingų planų – jam vaidenasi ne tik bendros partijos, bet ir vienos valstybės, skambiu pavadinimu Litbelas, vadovo postas! Tą ir ketino aptarti su svečiais iš Maskvos, tad pakvietė prisėsti, išgerti arbatos. Bet nei jos, nei gilių kavos, nei cukraus, juo labiau porceliano puodelių klube nerado. Sutrikęs Eidukevičius atsiprašė draugų, kad viskas kaip tyčia baigėsi. Net pajuokavo, esą ir negeriant galima prasmingai pasikalbėti. Joffė su Kamenevu reikšmingai susižvalgė.

Stojus nejaukiai tylai, draugas Pranas pradėjo guostis, kad Vilniuje, antraip nei Petrograde, Maskvoje ar Lodžėje, nėra tiek daug fabrikų ar gamyklų. Proletariato skaičius nedidelis, sąmoningumas neaukštas. Vyrauja smulkusis verslas – įvairios dirbtuvėlės, kepyklėlės, siuvyklėlės. Žodžiu, vadeles laiko smulkiaburžuaziniai elementai.

Netiesa, – piktai paprieštaravo Levas Borisovičius Kamenevas. Jis pats šiandien su draugu Joffė matęs Vilniuje gausybę pramonės įmonių: staklių, stiklo, faneros, grąžtų, kuro aparatūros, skaičiavimo mašinų, vyno ir degtinės gamyklas. Aplankė gigantiškus farmakologijos, popieriaus, kailių, konservų, žuvies apdirbimo, drabužių siuvimo fabrikus. Visur plūša dešimtys tūkstančių dorų darbininkų. Taigi Vilniaus

tarybos pirmininkas ir jungtinės Lietuvos-Baltarusijos komunistų partijos įkūrėjas apie tikrąją proletariato padėtį nieko nežino! Jei nuo valdžios aukštumų nusileistų ant žemės ir atidžiau apsidairytų, pamatytų „Žalgirio“ staklių gamyklą, „Tauro“ alaus daryklą, „Raudonąją aušrą“, „Komunarą“, „Raudonąją žvaigždę“, „Spartą“, „Pergalę“, „Viliją“ ir „Gegužės Pirmąją“. Visur, kur pažvelgsi, rūksta kaminai, dega krosnys. Nenutrūkstamas darbas keliomis pamainomis verda Felikso Dzeržinskio tabako fabrike, „Sigmoje“, „Kuro aparatūroje“, „Plastoje“. Bet už savo triušą darbininkai gauna grašius, – pakėlęs balsą piktinosi Kamenevas. – Ar draugas Eidukevičius viso to nemato? Gal nenori matyti? Tarybų valdžia neturi teisės būti akla ir kurčia. Tarybų valdžia privalo viską matyti, viską girdėti, viską žinoti. Gal Vilniaus darbininkų tarybos pirmininkui tiktų mažiau atsakinga veikla? Juk jo pririšto niekas valdžioje nelaiko.

Išbalęs Eidukevičius ketino pasiteisinti. Nesuprato, ką draugas iš sostinės kalba. Jau žiojosi sakyti, kad tokių fabrikų Vilniuj nėra. Vis dėlto prikando liežuvį. Draugai iš Maskvos turbūt apie viską informuoti geriau. Taigi tylėjo kaip užsisivęs, o svečiai iš RTFSR sostinės sėdėjo akmeniniais veidais. Šiaip ar taip, užsiminti apie Litbelą buvo absoliučiai netinkamas metas.

Draugas Eidukevičius staiga suvokė, kad vyksta jo politinės karjeros pakasynos. Ką padarė ne taip? Kur suklydo? – svarstė partorgas, pirštais nervingai barbandamas per kopūstų statinės, atsiridentos iš mitingo, dangtį. Matė, kad draugas Kamenevas nuobodžiauja, Joffė rūgščiai raukosi. Slogių nuotaiką išblaškė staiga pro duris įvirtę Vilniaus darbininkų tarybos aktyvistai: Šimeliovičius, Veržbickis, Ass-Šapiro, Liaudanskas (Kunigas) ir Čaplinskis, patamsiais iš slaptos užduoties grįžę ne tuščiomis. Šimeliovičius užantyje nešėsi rekvizuotos duonos kepalą, Veržbickis – lašinių paltį, Ass-Šapiro – svogūnų, o Liaudanskas (Kunigas) prie krūtinės glaudė Rudaminoje ką tik išvarytos samanės bidonėlį. Vienas Čaplinskis įsvirduliavo be apčiuopiamų gėrybių.

Kamenevas, išvydęs aktyvistus, gyvai susidomėjo. Joffė, užuodęs rūkytus lašinius, apsilaižė. O Eiduke-

vičius prisiminė, kad seniai laikas užžiebtį žibalinę lempą, nes klube tamsu.

Be didelių ceremonijų atvykėliai pasiūlė truktelėti samanės. Joffė iš pradžių atsisakė, tikino draugą Liaudanską (Kunigą), kad svaigalų nevartoja, tačiau Kamenėvas neprieštaravo sušilti.

Ant kopūstų statinės dangčio Eidukevičius vietoj raudonos staltiesės paklojo šiandien paryčiais surašytą Lietuvos ir Baltarusijos komunistų partijos Centro komiteto atsišaukimą į Vokietijos kareivius. Kol Šimeliovičius durklu raikė duoną, o Ass-Šapiro pjausėte lašinius, Adolfas Joffė, puikiai mokantis vokiškai, ėmė skaityti: „*Mes bičiuliškai tiesiame jums ranką. Per savo atstovus jūs mielai atėjote mums į pagalbą. Mes tikėjome kartu su jumis kovoti už bendrą revoliucijos ir Lietuvos bei Vokietijos darbininkų klasės reikalą. [...] Tačiau mūsų priešai ėmėsi priemonių Lietuvos ir Vokietijos revoliucijai pasmaugti. [...] Lenkų ir lietuvių kontrrevoliucionieriai, susitarę su jūsų karininkais, nori jus palikti čia tol, kol atžygiuos anglai su amerikiečiais liaudies nuslopinti, Lietuvos darbininkų laisvės atimti. Priešiški elementai nori užpulti Vilniaus darbininkų tarybą ir Lietuvos-Baltarusijos komunistų partiją. [...] Kreipiamės į Tarybų Rusijos Raudonąją Armiją, kad ateitų mums į pagalbą. Šalin lenkų legionierius ir lietuvių kontrrevoliucionierius!*“ – kad ir kokie karšti buvo proklamacijos žodžiai, draugas Adolfas nusižiovavo.

Kiti draugai, samanės stiklinei prasukus kelis ratus, taip smarkiai nenuobodžiavo. Jau anksčiau gerokai apšilusių vietinių aktyvistų kraujas užvirė. Šimeliovičius pasiūlė prasiblaškyti – išlieti teisėtą proletarinį pyktį. Gana sėdėti rankas sudėjus, metas mušt buržujų.

Kamenevas į Šimeliovičiaus pasiūlymą žvelgė skeptiškai, tačiau Joffei mintis patiko. Drumzlina samanė draugą Adolfą Abramovičių stipriai įkvėpė nuotykiams ir žygiams, tad neprieštaravo pravėdinti plaučių, pasivaikščioti po naktinį miestą, fiziškai pasimankštinti.

Svečių apranga ir išvaizda kovinei operacijai neatrodė tinkama. Draugo Kamenevo karakulinė kepurė, ilgas, žemę siekiantis paltas su prašmatnia bebro apykakle, Joffės prabangūs šeškų kailiniai, balto

triušio ausinė, juo labiau abiejų išpuoselėtos hipsteriškos barzdelės ir pensnė nelabai leido priskirti juos proletariatui. Užtat kiti draugai buvo kaip reikiant apšepę, nuskurę, jų pūslėtosios rankos, veidai prakaituoti ir daug patogesni rūbai leido tikėtis žygio sėkmės. Ryžtingai išokę į veltinius, visi patraukė per miestą.

Iš pradžių kompanija, eidama Šv. Jurgio gatve, karingai pašūkavo po Lietuvos buržuazinės vyriausybės langais. Įsidrąsinęs draugas Eidukevičius metė sniego gniūžtę, bet nepataikė. Užpykęs apspjovė pastato sieną. Draugas Ass-Šapiro ir draugas Veržbickis ant jos žvaliai nusišlapino.

Patraukę toliau, susidūrė su ginkluota lenkų legionierių kuopa. Draugai trumpam pritilo, nebeplėšė rusiškų revoliucinių dainų. Tačiau vos prasilenkė, vėl paleido gerklės.

Pilies gatvėje proletarai susidūrė su būsimu Vilniaus miesto komendantu. Aršus lietuvių nacionalistas, kontrrevoliucionierius Liudas Gira, ateityje tapsiantis pirmuoju LSSR liaudies poetu, išsigandęs, kad liaudis gali jį atpažinti, įtraukė galvą į palto apykaklę, paspartino žingsnį ir dingo už kampo.

Artėdami prie geležinkelio stoties, bolševikai nusišėbėjo, kad nematyti nė vieno buržujaus, antraip nei Maskvoje, kur tokių netrūksta.

Škaplernos (dabar Dzūkų) gatvėje Veržbickis išvydo kiemsargį, užmigusį sniego pusnyje su kastuvu. Jau norėjo žadinti, kad prisidėtų, bet mirtinai girtas žmogus smagiai pūtė į akį, tad pasaulinė revoliucija jam visiškai nerūpėjo.

Draugas Kamenevas, nusivylęs, kad ekspedicija neduoda rezultatų, ėmė nervintis. Joffė keikė nesvetiną miestą. Laimė, horizonte išdygo gerokai įkaušusių spartakininkų grupelė. Komunistuojantys vokiečių kareiviai, karštai pritariantys revoliucinėms Karlo Libknechto ir Rozos Liuksemburg idėjoms, paprašė užsirūkyti. Ass-Šapiro, užuot pavaišinęs tabaku, pasiuntė juos „na...“, kaip buvo įpratęs. Ta pačia kryptimi vokiečiams pasiūlė eiti Šimeliovičius, Veržbickis ir net Liaudanskas (Kunigas), ant pečių tempiantis jėgas praradusį draugą Čaplinskį.

Kvadratinių veidų spartakininkams nurodyta kryptis nepatiko, pasijuto įžeisti. Kai tarptautinės diplomatinės patirties nestokojantis Joffė pasiūlė kareiviams pasikalbėti gražiuoju ir taikiai išspręsti nesusipratimą, gavo atsakymą į pažiaunę. Ant žemės parverstą Kamenevą, sniegan numetę karakulinę buržujaus kepurę, spartakininkai ėmė spardyti. Šimeliovičius bandė maskvėnus ginti, bet greitai liovėsi, apramintas šautuvo buože.

Gatvės muštynėms įsibėgėjus, Veržbickis buvo nokautuotas, Ass-Šapiro paklupdytas ir apšlapintas, Liaudanskas (Kunigas) po spyrio į tarpukojį numetė Čaplinskį ir aimanuodamas tūpčiojo. Taigi padėti draugams iš RTFSR sostinės nebegalėjo niekas, net paslaugusis Pranas Eidukevičius, nors išnešė sveiką kailį, apsimetęs, kad atsitiktinai eina pro šalį.

Pasimankštinę spartakininkai pasuko į kareivines, vokiškai plėšdami „Internacionalą“. Draugai, atgavę sąmonę, suskaičiavo nuostolius – Joffei buvo išmuštas priekinis dantis, „akmeniniam“ Kamenevui sulaužyti šonkauliai, abu liko be madingų pensnė...

Paryčiais prie „Žoržo“ viešbučio Šv. Jurgio prospekte kelias valandas nekantriai trypčiojo Vilniaus darbininkų tarybos pasamdytas vežikas, turėjęs nuvežti svečius į geležinkelio stotį. Spjaudydamasis plūdosi, kad klientai vėluoja. Vilniaus darbininkų tarybos pirmininkas bandė vežiką pritildyti, tačiau tas, dar garsiau keikdamasis, priminė, kad traukinys šikančių nelaukia. Eidukevičiui beliko pritarti šiam teiginiui.

Pagaliau draugai iš RTFSR sostinės išsiropštė į kumelės traukiamas roges, dar spėję pagirti draugą Eidukevičių, kad šis eina teisingu keliu Litbelo link, ir išnyko senajame Žandarų skersgatvyje.

Bolševikų komunikacija

Vincas Mickevičius-Kapsukas su komisarais džiaugėsi, kaip sparčiai prie Vilniaus artėja Raudonoji armija – Pskovo divizijos daliniai ir XVII divizijos 5-asis pulkas. Vokiečių okupacinė kariuomenė, nenorėdama kautis su bolševikais, išdavikiškai traukėsi, mieste liko tik aršiai komunistuojantys spartakininkai, tarp ku-

rių, anot RTFSR Liaudies komisarų tarybos įgaliotinio Davido Gopnerio pranešimo Stalinui, Čičerinui ir Leninui, nepavyko sutikti nė vieno garbingo tipo.

Lietuvos Taryba ir jos sudaryta antroji buržuazinė vyriausybė, vadovaujama Mykolo Sleževičiaus, skubėjo persikelti į Kauną, kur manė būsianti saugesnė. Prieš susikraudama daiktus, paskyrė Vilniaus karo komendantą – juo tapo poetas Liudas Gira. Šis, anot Lietuvos vyriausybės protokolų, buvo energingas, ryžtingas, gerai pažįstantis sostinę, tad puikiai susidoros su miesto gynyba. Kad poetui būtų smagiau, skyrė jam du civilinės valdžios patarėjus ir apie šimtą savanorių, turėjusių atremti bolševikų puolimą.

Vilniaus miesto komendantas Liudas Gira iškart ėmėsi veikti, įkinkęs į praktinį darbą savo padėjėją, jauną karininką Kazį Škirpą. Poetas, teoriškai suprasdamas ne tik žodžio, bet ir vaizdinės agitacijos galią, priminė miestiečiams, kieno rankose Vilniaus valdžia – 1919 metų sausio 1 dieną Gedimino pilies bokšte suplevėsavo Lietuvos trispalvė. Driokstelėjus kelioms šuvių salvėms, Vilniaus komendantas prie vėliavos pastatė garbės sargybą. Po iškilmingos ceremonijos poetas Liudas Gira dingo kaip į vandenį.

Jau tą patį vakarą buvo išskliuoti skelbimai, kad miestą užėmė lenkai, paskelbta mobilizacija kovoti su bolševikais. Išgirdusi šią žinią, Lietuvos Taryba ir išskubėjusi į Kauną antroji vyriausybė galėjo tik apmaldžiai skėstelėti rankomis – nuo šiol teks iš tolo stebėti, kas vyksta 1918 metų Vasario 16 dieną atkurtos Lietuvos valstybės sostinėje.

Naujųjų metų išvakarėse Varnų gatvėje, draugo Prano Eidukevičiaus vadovaujamos Vilniaus darbininkų tarybos būstinėje, įsitvirtino ginkluoti bolševikai. Nepripažindami nei lietuvių, nei lenkų valdžios, jie laukė Raudonosios armijos, bet dar tikėjosi ir mieste užsilikusių savanorių spartakininkų pagalbos.

Šeštą valandą vakaro atskubėjus lauktam komunistuojančių vokiečių pastiprinimui, lenkų legionieriai nukovė automobilio vairuotoją, spartakininkus nukensmino, jų kulkosvaidžius atėmė.

Vidurnaktį būstinę ir greta esantį namą apsupo Vilniaus legionierių komendantas Adamo Mokrzeckio

dalinys. Generolui paskelbus ultimatumą, kad bolševikai sudėtų ginklus ir iškeltų baltą vėliavą, pastatuo- se įsitvirtinę tarybų valdžios gynėjai atsakė rusiškais keiksmais ir šūviais.

Netrukus prasidėjo šturmas.

Varnų gatvėje prieš keletą dešimtmečių iškilęs trijų aukštų pseudogotikos pastatas su pasagos formos atviru kiemu dabar virto Vilniaus darbininkų tarybos tvirtove. Užsibarikadavę bolševikai aršiai gynėsi ir nė nemanė pasiduoti, mat laukė Raudonosios armijos pastiprinimo. Drebiant sniegui, atkakliai šaudė į puolančius legionierius iš rusiškų berdankų, pro lan- gus svaidė granatas, šūkaudami apie greitą ir neišven- giamą pasaulinės revoliucijos pergalę.

Matydami, kad bolševikų taip lengvai neįveiks, len- kų legionieriai paleido į darbą iš spartakininkų atim- tus lengvuosius *Mco8* bei vidutinius *Schwarzlose* kul- kosvaidžius. Kad įbaugintų komunistus, priešais namo fasadą pastatė sunkųjį *Ehrhardt* minosvaidį, kurį už miltų maišą buvo įsigiję iš besitraukiančių vokiečių.

Vėliau *Komunistas* rašys: kad ir kaip stengėsi sužvė- rėję Pilsudskio legionieriai, nuslopinti tarybų valdžios gynėjų ryžto jiems nepavyko. Net mirtinai sušalę ar sužeisti bolševikai nepaleido ginklų iš rankų, kovėsi iki paskutinio kraujo lašo. Lenkams, anot *Komunis- to*, ypač nepatiko, kai šūvių serijas paleido sunkusis kulkosvaidis *Maksim*. Iš jo šaudė Vilniaus darbininkų tarybos aktyvistas Šimeliovičius, kuris, netaupydamas sveikatos, laiko ir šovinių, tratino į visas puses.

Veržbickis narsiai atsišaudė iš nagano, o po palan- ge sutūpę Ass-Šapiro ir Čaplinskis pliekė iš trofėjinių mauzerių.

Kai Šimeliovičiaus *Maksim* įkaito iki raudonumo – taip bus po savaitės rašoma rusiškai leistame laikraš- tyje *Komunist* – jį didvyriškai atvėsino Liaudanskas (Kunigas), šaltyje nusišlapinęs tiesiai ant vamzdžio.

Užšalus vandentiekui, užsikimšo Vilniaus darbi- ninkų tarybos būstinės kanalizacija, tai sukėlė šiokių tokių sanitarinių keblumų. Gal dėl to tarybų valdžios gynėjų gretos ėmė tirpti. Patys atkakliausi vakarop perbėgo į mūriuką, stovintį Varnų gatvės kieme. Kova tęsėsi, bet lenkų legionieriams dar kartą pasiū-

lius pasiduoti, penkiese likę Vilniaus darbininkų tarybos nariai kuriam laikui pritrilo. Susižvalgę suprato vienas kitą be žodžių. Draugas Šimeliovičius, drau- gas Veržbickis, Ass-Šapiro, o juo labiau Čaplinskis ir draugas Liaudanskas (Kunigas) pripažino, kad nebė- ra prasmės toliau priešintis, tačiau užvis blogiausia pasiduoti lenkų kapitalistams.

Meninių gabumų nestokojantis Liaudanskas (Ku- nigas) iš sniego, aplaistyto tarybos valdžios gynėjų krauju, nulipdė penkiakampę – pasaulinės revoliuci- jos simbolį. Tada davė kovos draugams atsikąst po vie- ną žvaigždės kampą. Draugas Šimeliovičius, burnoje tirpstant bolševikų komunijai, prisiminė, kaip kadaise šiurpino nuo Raudonosios armijos į Vilnių pabėgusius kunigus iš Novo-Aleksandrovsko (Zarasų), Utenos, Švenčionių, Novo Vileikos, Ašmenos, Lydos...

Draugas Ass-Šapiro, nurijęs savąjį raudonosios žvaigždės kampą, užsisvajoję apie proletariato revoliu- ciją, tarybų valdžią visame pasaulyje, keikė klasinius priešus, prisiekė perskaityti Marxo „Kapitalą“.

Draugas Čaplinskis atmintinai citavo Friedrichą Engelsą, Leniną, Trockį, ypač kad niekas negalėjo pa- tikrinti citatų tikslumo. Regėjo proletariato diktatūrą, įvestą Kaune, raudonojo teroro aušrą.

O draugas Veržbickis, iš visų kovotojų narsiausias, prisiminęs, kaip ant Trijų Kryžių kalno po Šv. Kalėdų išprievartavo vienuolę, net ir tokiomis dramatiškomis aplinkybėmis patyrė antireliginį orgazmą.

Tada susikibę rankomis sugiedojo du „Internaciona- lo“ posmus. Po giesmės keturi nusišovė iškart, drau- gas Liaudanskas (Kunigas), kiek padelsęs, irgi apžiojo austrišką *Roth-Steyr* pistoletą.

Po Vilniaus darbininkų tarybos narių savižudybės, įkvėptos marksizmo, leninizmo ir švintančio komu- nizmo idealų, 1919 metų sausio 2 dienos ryte pastatą užėmė lenkų legionieriai.

RTFSR Liaudies komisarų tarybos įgaliotinis Da- vidas Gopneris į Maskvą skubiai išsiuntė pranešimą Čičerinui, Stalinui, Leninui, informuodamas, kad 5 tarybų valdžios gynėjai nusišovė, 60 pabėgo iš mūšio lauko, 150 buvo suimta. Vėliau šie skaičiai sklandžiai susikeitė vietomis... ■

Richardas Brautiganas – kontrkultūros herojus, literatūros stabas septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sandūroje, paskutinis iš bitnikų, tiltas tarp *Beat Generation* ir *Love Generation*, hipių romanistas, poetas, kalifas valandai, alkoholikas, savižudis. Išleido devynis poezijos rinkinius, vienuolika romanų, tarp jų „Žvejybą Amerikoje“ – vos per kelis mėnesius parduota milijonai egzempliorių, šis romanas vis dar populiarus Amerikoje ir Europoje.

Vertėjas

Richard BRAUTIGAN

Visi prižiūrimi malonės ir meilės automatų

Man patinka galvoti (ir kuo greičiau
tai nutiks, tuo geriau!)
apie kibernetinę pievą,
kur žinduoliai ir kompiuteriai
gyventų visi kartu, jausdami
tvyrant programuojamą harmoniją
lyg tyras vanduo,
liečiantis skaistų dangų.

Man patinka galvoti
(ir labai tuo džiaugiuos!)
apie kibernetinį mišką,
kur gausu pušų ir daug elektronikos,
ten stirnos taikiai vaikštinėtų
tarp kompiuterių tarsi
jie būtų gėlės su mirguliuojančiais
žiedais.

Man patinka galvoti
(neabejoju, kad tai įvyks!)
apie kibernetinę ekologiją,
kai visi būsime laisvi nuo veiklos,
kad grįžtume atgal į gamtą,
prisijungtume prie žinduolių –
mūsų brolių ir seserų –
ten visi būtume prižiūrimi
malonės ir meilės automatų.

Pusryčių kumelaitė

Pusryčių kumelaitė,

Ką tu darai su manim –
savo ilgom šviesiom kojom?
savo ilgu šviesiu veidu?
savo ilgais šviesiais plaukais?
savo tobulu šviesiu užpakaliu?

Prisiekiu, nebegalėsiu būti toks,
koks jaučiausi prieš tai.

Pusryčių kumelaitė,
noriu, kad tai, ką darai su manim,
niekada nesibaigtų.

Atvirukas iš Kinijos

Kinai savo miegamuosiuose
rūko opiumą.
Susirenka visi vonios kambary
ir užsirakina.
Senieji sėdi vonioje,
o vaikai – ant grindų.

Kaip ji mato

Štai kaip ji mato jį

Kiekvienąsyk jį pamačiusi pagalvoju:
Jėtau, kaip gerai, kad jis nėra mano tėvas.

Holivudas

1967 m. sausio 26 d.
15:15 popietė

Sėdėdamas čia, Los Andžele,
pastatęs mašiną apleistoje
gyvenamojo rajono

galinėje gatvelėje,
spoksodamas aukštyn į žodį

HOLLYWOOD,

Išrašytą ant vienišo kalnų masyvo,
klausausi labai įdėmiai
rokenrolo per radiją

(Lovin' Spoonful)
(Jefferson Airplane)

tuo metu, kai žmonės lėtai
išpila savo šiukšlių kibirus.

Ei, bekone!

Panašu į mėnulį:
erzinantis bekonas,
čirškina savo geismą

(o tuo metu)

aš tenkinuos
dviem vos vos pakeptais
kiaušiniais

Meilėje lyja

Aš nežinau, kas tai yra,
bet imu kelti daug abejonių sau,
kai man pradeda labai patikti
kokia nors mergina.

Tampu nervingas,
kalbu niekus
ar atvirkščiai – pradedu
tirti,
vertinti,
apskaičiuoti,
ką sakau.

Jeigu klausiu: „Ar tau neatrodo,
kad lis, o ji atšauna: „Nežinau“,
imu svarstyti, ar aš iš tikrųjų jai patinku.
Kitaip tariant,
tampu šiek tiek pamišęs.

Mano bičiulis sykį pasakė:
„dvidešimt kartų geriau su jomis
būti draugais negu įsimylėti“.

Be abejo, jis teisus, be to, žinau, kad
kažkur lyja, programuojamos gėlės
ir gyvatės yra laimingos.

Visu tuo jau pasirūpinta.

TAČIAU

jei merginai aš labai patinku
ir ji iš tiesų tampa labai nervinga,
netikėtai pradėdama manęs klausinėti keistų dalykų,
nuliūsta, jei reaguojau ne taip,
burbteli, na, kažką panašaus:
„Nemanai, kad netrukus ims lyti?“
Kai atsakau, kad neturiu supratimo,
ji šūkteli: „O!“
Net atrodo šiek tiek nuliūdusi
po skaisčiai žydrų Kalifornijos dangumi,
tada galvoju, ačiū Viešpačiui, šįsyk tu,
mieloji, o ne aš.

Krabų cigarai

Prieš kelias dienas stebėjau
begalę krabų, knibždančių
Atlanto potvynių užtekčiuose.

Kai sakau „begalę“, turiu
omenų tūkstančius krabų.
Jie kramsnoja tarsi rūkytų cigarus.

Gyvenu dvidešimtajame amžiuje

Skiriu Marciai

Aš gyvenu dvidešimtajame amžiuje,
o tu guli čia, greta manęs. Buvai
nelaiminga užmigdama. Niekuo
negalėjau padėti. Jaučiausi bejėgis.

Tavo veidas yra toks nuostabus,
kad negaliu jo aprašyti ir niekaip
negaliu padaryti tavęs laimingos,
kol tu miegi.

Įsimylėjęliai

Pertvarkiau mūsų miegamąjį:
keturiom pėdom paaukštinau lubas,
išmečiau lauk visus daiktus
(tą jos gyvenimo chaosą),
išdažiau sienas baltai,
kambarį užliejo fantastiška ramybė,

tylą buvo galima beveik užuosti.
Paguldžiau ją į žemą varinę lovą
po balto atlaso antklode
ir atsistojau tarpdury,
stebėdamas kaip ji miega,
suisukusi į kamuoliuką,
visai nusigręžusi nuo manęs.

Tariamie spragėsiai

Kaip gera ką nors išgalvoti!
Tai lyg laisvalaikis baltame interjere
su ilgom geltonom užuolaidom.
Pramaną pasiimsiu miegoti kartu šianakt,
viliuosi, kad mano sapnuose bus
nuostabių šviesiaplaukių moterų,
valgančių tariamus spragėsius.

Skylė žvaigždėje

Kai sėdžiu
ant tobulo
žvaigždės krašto,

matau ryškią šviesą,
besiliejančią
manęs link.

Šviesa veržiasi
per mažą skylutę
danguje.

Nesu labai laimingas,
tačiau galiu matyti,
kas vyksta toliuose.

Albiono pusryčiai

Skiriu Siuzan

Vakar vakare (čia) aukšta žavi mergina
Paprašė, kad parašyčiau eilėraštį apie Albioną,
sakė įdės į juodą aplanką,
ant kurio dailiai baltom raidėm atspaustas
ALBIONAS.

Aš pažadėjau. Dabar ji krautuvėje
perka kažką pusryčiams.
Nustebinsiu ją šiuo eilėraščiu,
kai sugrįš.

Jis slenka žemyn

Rūbo, kurį tu dėvi, spalva yra magiška –
su drakonu vietoje sagos
ir liūtu vietoje lempos
su morka vietoje apykaklės
ir upėtakiu vietoje užtrauktuko.

Hei! Tu užvedi mane, meilute,
štai dėl ko jis slenka žemyn.

PIRMYN!

Mano nosis sensta

Mhh...

Ilgas tingus rugsėjiškas žvilgsnis
veidrodin
sako, kad tai tiesa:

Man 31
ir mano nosis
sensta.

Tai prasideda
maždaug pusę colio
žemiau nosies tilto
ir seniokiškai leidžias
dar kokį colį
ar panašiai,
tada stabteli.

Laimei, likusi mano
nosies dalis
palyginti dar jauna.

Kažin, ar merginos
norės manęs
su tokia sena nosim.

Jau girdžiu
tas beširdes kales!

„Jis mielas,
bet jo nosis
sena.“

Kometos

Esama kometų,
kurios švysteli
per mūsų lūpas
nešdamos vandenynų
ir galaktikų palaimą.

Dievas mato –
mes darom viską,
ką galim.

Esama kometų,
sujungtų su cheminiais elementais,
kurie išsviedžia išorėn
mūsų liežuvius tam,
kad jie sudegtų ore.

Tai tiesa,
aš žinau.

Esama kometų,
kurios juokiasi iš mūsų,
rodydamos dantis,
dėvėdamos rūbus
iš žuvų ir paukščių.

Mes sugebėsime.

Vyras

Su skrybėle,
jis maždaug penkiais coliais yra aukštesnis
už taksi mašiną.

Vertė Julius KELERAS

LDK PRIEMIESČIŲ ŠEŠĖLINĖ EKONOMIKA

„Kaip stiprus medis neapsieina be ūglių prie pat šaknų, taip miestai neišsiverčia be priemiesčių. Jie yra miesto stiprybės apraiškos, net jeigu primena apgailėtinus lūšnynus.“¹

Fernand Braudel

Šie prancūzų istoriko žodžiai gerai nusako priemiesčių, integralios miesto dalies, svarbą. Miestų teisių ir laisvių suteikimą ar išsikvojimą istorikai laiko dideliu bendruomenės pasiekimu, rodančiu tam tikrą kultūrinį brandumą, politinę ir ekonominę įtaką. O priemiesčiai augo šalia miestų, naudodamiesi ekonominėmis jų galimybėmis, tačiau jiems nepriklausydami. Ne tik Europoje, bet ir LDK tai buvo erdvė, sklidina laisvės, bet kartu kelianti riziką čia gyvenantiems ir verslą plėtojantiems asmenims.² Priemiesčių ir miestų laisvė kardinaliai skyrėsi. Miestai siekė laisvės nuvaldovo ar valstybės, reikalaudami savivaldos teisių. O priemiesčiams labiau rūpėjo apeiti miesto taisykles, reguliavimą ir kitus apribojimus. Čia galėjo įsikurti bendruomenės, kurioms nebuvo leidžiama gyventi miestų centruose. Taip atsirado totorių Lukiškės Vilniuje,³ žydų Vilijampolė Kaune.⁴ Bet ir čia stengtasi išlaikyti sąlygiškai miestietišką gyvenimo būdą, plėtoti analogišką veiklą. Šių nors fiziškai ir juridiškai dažnai ats-

kirų, bet vis tiek urbanistiškų erdvių ekonomika Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII a. buvo dvilypė – tarp kaimo ir miesto, tarp legalumo ir šešėlio. Priemiesčiai buvo vieta, per kurią prekės ir pinigai iš regionų keliaudavo į miesto centrą. Juose ekonomika plėtojosi daug laisviau. Miesto teisė čia negaliojo. Nebuvo įmanoma suvaldyti nelegalių prekeivių, stambių pirklių veiklos, pagal miesto teisę laikomos nelegalia. Priemiesčiai tapo pagrindiniais šešėlinės ekonomikos centrais.

Humanitarams ekonomikos studijos nėra patrauklios, gąsdina matematinėmis formulėmis, tačiau verslo ir verslininkų istorija padeda atskleisti gyvenimo būdą ir idėjas, kuriomis vadovautasi praeityje. Lietuvių istoriografijoje tokių bandymų nedaug. Labiausiai yra prisidėjusi Jurgita Verbickienė, kuri, vykdydama žydų bendruomenės socioekonominės studijas, dažnai pabrėžia žydų verslo lankstumą.⁵ Jie, turėję apeiti daugybę ekonominių suvaržymų, prisitaikė prie rin-

kos poreikių, ieškodami geriausios išeities, imdamiesi net ir nelegalios veiklos, nes tam tikri cechai mieste monopolizavo gamybą. Tai buvo opi konkurencinė problema, kaip rodo pasikartojantys draudimai cechų statutuose.⁶ Vilniaus mėsininkų-skerdikų cechas siekė užsitikrinti draudimą žydams ir totoriams verstis odos prekyba. Tačiau draudimai neveikė, būdavo apeinami, nes nuolat kartodavosi – užfiksuoti net 9 tokie prašymai per 59 metus (1664–1723). Ekonominiai apribojimai ir bandymai juos apeiti atskleidžia visai kitokį LDK ekonomikos vaizdą. Čia atsispindi ir socialiniai skirtumai, paremti idėjomis, kurios nematomos, aprašant vien legalią ekonomiką. Priemiesčiai bandė įveikti miestų ekonominius suvaržymus. Miestai buvo LDK ekonominiai centrai, kur tarpusavio mainus atlikdavo vietiniai ir užsienio pirkliai, amatininkai. Priemiesčiai juridiskai nepriklausė miesto teritorijai, bet jų veikla ir gyvensena vis tiek daugmaž sietina su miestietišku, prekyba ir amatais. Vilniaus atveju tai, kas šiapus miesto sienos buvo galutinai susiformavę XVI amžiaus pradžioje, vadinta miestu, o kas už jos – priemiesčiais.⁷ Kaune tai buvo siejama su XVII a. įkurta ir XVIII a. išsiplėtusia Vilijampole, Aleksotu.⁸

Priemiesčiai dažniausiai plėtojosi kaip įvažiavimas į miestą. Vilniuje pagrindiniai formantai buvo kryptys, vedančios į centrą. Dalia Dijokienė, rekonstravusi kelius į Vilnių, išskiria Trakų (vakarų-pietvakarių), Maišiagalos (šiaurės vakarų), Medininkų (rytų-pietryčių) kryptis.⁹ Kauno priemiesčiai Vilijampolė ir Aleksotas kūrėsi prie Nemuno ir Neris vandens kelių, kurie teikė didesnes ekonomines galimybes. Urbanistinis priemiesčių išplanavimas leidžia manyti, kad žmonės į šias, iš dalies atskirtas gyvenvietes kėlėsi ekonominiais sumetimais. Priemiesčiai, įsikūrę prie svarbių prekybinių traktų, atliko svarbų vaidmenį, superkant tam tikras prekes ir išskirstant jas po sandėlius, kaip daryta Lukiškėse.¹⁰ Miestui įgavus tam tikras laisves, prie jo kurdavosi žmonės, kurie naudojosi laisvosios rinkos privalumais, bet dažnai nepakludavo taisyklėms. Ir miestuose, ir priemiesčiuose įsikūrusios privačios didikų ir dvasininkų jurisdikcijos viliojo asmenis, kurie norėjo įsitraukti į miesto gyvenimą, nepriklausydami

magdeburginėms bendruomenėms. Šioje erdvėje įvairios socialinės grupės ieškojo būdų, kaip prasigyventi. Vieni iš tokių buvo necechiniai amatininkai, slapta teikę paslaugas namuose, nelegalūs prekeiviai, vadinami „svetimaisiais“, nes neprisiekę miesto teisei.

Priemiesčių rinka tikriausiai buvo viena iš svarbesnių priežasčių, skatinusių šešėlinę ekonomiką, nes ten miesto prekybos teisė negaliojo. Miestų pirkliai ir cechų bendruomenė nuolat skųsdavosi dėl nelegalios prekybos priemiesčiuose, nes kontroliuoti ją buvo beveik neįmanoma. Turguje miesto paskirti prižiūrėtojai (*inspectores fori*)¹¹ stropiai tikrindavo, ar laikomasi prekybos taisyklių, o priemiesčiuose tą daryti buvo sunku dėl urbanistinio išplanavimo. Vilniaus pakraščiuose sklypai daug didesni, čia kūrėsi sodybos, dažnai atskirtos kalvų, upių, miškų.¹² Kauno priemiesčius supo upės. Galima numanyti, kad miesto rinkos prižiūrėtojai, turėję daug darbo centre, tiesiog fiziškai neaprėpdavo didelių teritorijų, kad sukontroliuotų, kas dedasi priemiesčiuose. Ten vykę mainai natūra iš dalies pagyvindavo miesto rinką, užgniauztą vidinės reguliacijos ir įvažiavimo mokesčių. Dauguma magdeburginių miestų įstatymais nustatydavo turgaus taisykles, net vietą ir laiką.¹³ 1536 m. Vilniuje buvo magistrato nustatyta, nuo kada iki kada galima pardavinėti maisto produktus. 1629 m. pirklų bendruomenės statute numatyta, kad svetimi pirkliai gali prekiauti tik nurodytoje miesto vietoje, bet ne už jo sienų. Kaune kas savaitę antradienio turgus prasidėdavo 9 valandą ryto. Į priemiesčius atvykę valstiečiai ar tarpininkai agrarinę savo produkciją, kurios paklausa mieste buvo išaugusi dėl kai kurių kainų reguliavimo, galėjo miesto pirkliais pardavinėti rinkos kainomis.¹⁴

Kaip atrodė nelegali prekyba priemiesčiuose? 1717 m. užfiksuotas atvejis, kai Užupio priemiestyje, lauke tarp kalvų, mėsininkai nupirko iš žydų 23 galvijus.¹⁵ 1666 m. prie įvažiavimo į miesto turgų odininkas, mėsininkas, buvęs medkirtys, plovėjas nelegaliai supirkdavo grūdus, darė salyklą ir varė alų.¹⁶ XVIII a. pabaigoje Kaune drausta slapta prekiauti ne tik privačiuose namuose, bet ir miesto pakraščiuose bei priemiesčiuose – prie Nemuno kelto, Aleksoto kalno.¹⁷ Tai rodo, kad

šiose vietose nuo seno klestėjo nelegali prekyba. Vilniaus priemiesčiuose aptariamuoju laikotarpiu sparčiai daugėjo agrarinės produkcijos perdirbėjų – mėsinių, salyklinių, odminių, tymininių, druskių.¹⁸ Prisiaikydami prie rinkos, jie apsigyvendavo ten, kur galėdavo lengviau gauti žaliavų, į miestą patekdavusių per priemiesčius. Šie amatininkai irgi priklausė cechams, šešėline ekonomika užsiimdavo tik supirkdami žaliavas iš pirmų ar antrų rankų. Darius Sakalauskas pažymi, kad svarbų tarpininkų vaidmenį atliko priemiesčiuose gyvenę žydai – atveždavo miestui reikalingų žaliavų, jų karčiamos tapo prekybos punktais.¹⁹ Kad priemiesčiai gyveno laisviau, rodo 1713 m. sudaryta komisija, turėjusi įvertinti, kodėl šlėktos, nepaisydami savo kilmės, net ir šlėktomis apsimitantys plebėjai verčiasi neteisėta prekyba: „*Lukiškėse turi savo svarstyklės, laiko samdinius ir prekybos tarpininkus, prekiauja su pirkliais iš kitų Respublikos miestų*“.²⁰ Taigi priemiesčiai buvo gana svarbi fizinė miestų šešėlinės ekonomikos erdvė.

Stambūs pirkliai šešėlinę prekybą tarpusavyje plėtojo, dalyvaudami mugėse, bandydami apeiti miestų sankrovos teisę. Mugės buvo tos vietos, kur susitikę pirkliai galėjo sudaryti įvairiausius sandorius, tačiau joms pasibaigus prekyba miestuose, turinčiuose sankrovos teisę, grįždavo į reguliuojamas, įprastines vėžes. Sankrovos teisę, leidusią vietiniams pirkliams monopolizuoti prekybą, turėjo didesni LDK miestai. Vilnius ją gavo 1511 m.,²¹ o Kaunas 1540 m.²² Padarius pažeidimą, prekės būdavo konfiskuojamos, todėl šešėliniai mainai vykdavo ne itin dažnai, nes reikėjo prisiimti didelę riziką. Vilniaus pirklių bendruomenės statute 1629 m. rašoma: „*Nė vienas ponas pirklys nei pats, nei per savo tarnus neturi bandyti pirkti už vartų ar gatvėse*“.²³ Tokios operacijos būdavo smerkiamos, tačiau nelegalių prekeivių tinklas plėtėsi, antai smulkieji prekeiviai supirkdavo iš svečių prekes dar pakeliui į Kauną, o paskui realizuodavo jas mieste.²⁴ Stambiųjų pirklių veiklą bandė pažaboti ir vietiniai cechai, ypač aktyvūs buvo druskiai,²⁵ odos apdirbėjai, kuriems nepatiko atvežtų prekių daroma konkurencija, jie savo statuteose buvo įteisinę, kad ir tokias prekes

reikia konfiskuoti.²⁶ Smulkiaisiais prekybininkais (kromelninkais) piktinosi cechai, gaminę smulkias prekes,²⁷ – galanterininkai, kepurininkai,²⁸ kojinių mezgėjai, gelumbės audėjai, suknelių siuvėjai,²⁹ tymininkai,³⁰ druskiai,³¹ batsiuviai,³² žvejai,³³ neturėję teisės prekiauti mieste. Kartais net bandydavo atimti žydų prekes. Šių amatininkų grupių nepasitenkinimas stambiaisiais ir gatvių prekeiviais rodo, kad priemiesčiai galėjo būti tos vietos, kur vykdavo šešėliniai mainai.

Reikėtų aptarti ir necechinį amatininkų veiklą priemiesčiuose. Kas jiems leido veikti prieš cechų statuteose įteisintus nurodymus,³⁴ to nedraudė, arba nelegalus net globojo? Tą lėmė rinkos ne tik poreikiai, bet ir galingesnių žemvaldžių „mecenatystė“. Necechiniai amatininkai, kurie nenorėjo, arba tie, kurie tiesiog negalėjo jungtis į cechus dėl religinių nuostatų, pavyzdžiui, žydai, veikė individualiai arba paisė savo religinės bendruomenės nustatytą taisyklių. Jų gaminama produkcija, teikiamos paslaugos turėjo paklausą miestuose. Tai nereiškia, kad jos buvo geresnės, gal tiesiog labiau atitiko rinkos diktuojamą santykį tarp kainos ir kokybės. XVIII a. pradžioje Vilniaus auksalių iškeltoje byloje atsakovais tapę šios srities žydų amatininkai gynėsi nepiginantys metalų, tačiau mažiau įkainoja savo rankų darbą ir tai daro „*vien tik išgyvenimui ir krikščionių naudai*“.³⁵ Kadangi cechų produkcija ir paslaugos buvo fiksuotos ir griežtai reguliuojamos, necechiniai amatininkai galėjo lengviau prisitaikyti prie rinkos poreikių. Nelegalai turėjo įtakingų asmenų ir bendruomenių užnugarį. Radę globėjus, tokie amatininkai jautėsi saugūs, žinojo, kad gaus užsakymų. Pavyzdžiui, 1769 m. Kazimieras Paschalka, apskūstas, kad Lukiškėse užsiiminėjo gydymu, sulaukė vietinių dominikonų, kaimynų karmelitų prie Šv. Jurgio bažnyčios ir Antakalnio reguliariųjų kanauninkų palaikymo.³⁶ Taigi necechiniai amatininkai, veikę priemiesčiuose, nuolat rizikavo, kad juos pagaus ir nubaus dėl nelegalios veiklos. Tą riziką galėjo atsverti tik ypač lankstus prisitaikymas prie rinkos poreikių ir stiprus užnugaris.

Didžiuosiuose miestuose būta jurisdikcijų, globojusių necechinius amatininkus. Daugiausia tą darė baž-

Seniausias žinomas Vilniaus planas (XVI a.; nežinomo dailininko piešinys iš Brauno atlaso 1581 m. leidimo)

nytinės institucijos ir pavieniai didikai.³⁷ Pasak Stasio Samalavičiaus, nelegalams tai buvo naudinga, nes nereikėjo mokėti dvigubų mokesčių tiek jurisdikcijų valdytojams, tiek cechams. Kita vertus, šešėlinės ekonomikos dalyviai vis tiek nesijautė saugūs. Jurisdikcijų valdytojai, bent iki XVII a. pabaigos, irgi reikalavė, kad amatininkai jungtųsi į cechus, ypač dažnai tą darydavo Vilniaus kapitula ir pats vyskupas.³⁸ XVIII a. tokių nurodymų pasitaiko vis rečiau. Tai susiję su bendru cechų galios mažėjimu ir su privačių jurisdikcijų siekimu didesnės naudos. Dėl Vilniaus miesto valdžios silpnėjimo ir ekonomikos nuosmukio XVII–XVIII a. yra kaltinami ne tik miestą siaubę karai, maras, bet ir vadinamasis Magdeburgijos jurisdikcijos „apkarpymas“³⁹, didikams ir bažnyčios institucijoms kišantis į miesto reikalus.⁴⁰ Dėl šios priežasties miesto išdas gaudavo vis mažiau mokesčių iš nekilnojamojo turto, nors prieš Maskvos okupaciją, įvykdytą 1655 m., tai buvo stabiliausias Vilniaus pajamos.⁴¹ Finansišškai silpnesni amatininkai kėlėsi gyventi į pigesnius priemiesčius arba tapdavo nuomininkais.⁴² O Lukiškės šiuo laikotarpiu netgi plėtėsi,⁴³ priešingai negu Vilniaus Magdeburgija. Vilniečiai tarp XVII a. pab.–

XVIII a. pr., negandų laikotarpiu, rinkosi gyventi laisvesnėse teritorijose, kur atlaidžiau žvelgiama į tam tikrą ekonominę veiklą. Tai ganėtinai racionalus pasirinkimas, ypač kad cechų įtaka pastebimai silpnėjo. Tad rizika būti pagautiems ir nubaus tiems darėsi mažesnė, o sąlyginės laisvės nuo cechų nauda didėjo.

LDK priemiesčių šešėlinė ekonomika atskleidžia gyvenimo būdą, paremtą labai savotišku laisvės suvokimu. Nors istoriografija teigiamai vertina magdeburgines miestų teises ir laisves, ypač istoriniame kontekste, priemiesčių šešėlinė ekonomika atskleidžia daug margesnių anų laikų vaizdą. Miesto rinka savo laisvumu nesidalijo – pirklių bendrijos, cechai kovodavo už monopolines teises.

LDK priemiesčiai nesiskiria nuo kitų Europos priemiesčių, kurie irgi buvo užsitikrinę ekonominį laisvumą. Braudelis cituoja vieno britų ekonomisto 1754 m. komentarą apie Londono priemiesčius – jie „yra laisvi ir suteikia laisvą erdvę kiekvienam darbdžiui piliečiui.“

Priežasčių užsiimti šešėline ekonomika buvo daug – vieniems tai reiškė pragyvenimo šaltinį, kiti stengėsi išvengti reguliavimo ir gauti kuo didesnę pelną, tačiau viena aišku – priemiesčiai veikė kaip atsvara laisvės apribojimams mieste, o nelegalios veiklos tikslas buvo nesidalyti pelnu su miesto bendruomene, plačiau imant, ir su valstybe. ■

¹ Braudel, Fernand, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Volume I: The Structure of Everyday Life: The Limits of the Possible* (Paris: University of California Press, 1992), p. 503

² *Ibidem*, p. 519

³ Ragauskienė, Raimonda, *Vilniaus „Aukso Amžius“: miesto gyventojai ir svečiai XVI a. 6-7 deš.* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021), p. 180

- ⁴ Laužinskaitė, Andra, „Kai kurie Vilijampolės istorinės urbanistinės raidos iki 1940 m. bruožai“, *Liaudies kultūra*, 6 (2003), 35
- ⁵ Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Jurgita, „Žydų ūkinės veiklos varžymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose: poveikis žydų ekonominės veiklos kryptių formavimuisi“, in *Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje*, ed. by V. Sirutavičius and D. Staliūnas (*Lietuvos istorijos instituto leidykla*, 2006), p. 25; Vareikis, Vygantas, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, „Žydai Lietuvos Visuomenėje. Ūkinė veikla“, in *Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas*. (Vilnius: R. Paknio leidykla, 2009), p. 81
- ⁶ Włomiański, Henryk, *Akty cechów wileńskich, 1495-1759* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006), p. I: 310, 442; II: 24, 27, 30, 33, 36, 51, 62
- ⁷ Dijokienė, Dalia, „Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai“, *Urbanistika ir Architektūra*, 30.2 (2006), p. 80
- ⁸ Urbaitytė, Rita, „Kauno miesto santykiai su žydais XVIII amžiuje“, *Kauno istorijos metraštis*, 5 (2004), p. 119, 142
- ⁹ Dijokienė, Dalia, „Vilniaus istorinių priemiesčių...“, p. 81
- ¹⁰ Jogėla, Vytautas, Elmantas Meilus, and Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro: (XV a. - XX a. pradžia) : kolektyvinė monografija* (Vilnius: Diemedis, 2008), p. 45; Samalavičius, Stasys, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII-XVIII amžiuose* (Vilnius: Edukologija, 2011), p. 161
- ¹¹ Kiaupa, Zigmantas, *Kauno istorija t.1* (Vilnius: Versus aureus, 2010), p. 257; Jurginis, Juozas, Vytautas Merkys, and Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos* (Vilnius: Mintis, 1968), p. 72
- ¹² Dijokienė, Dalia, „Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai“, p. 81, 83
- ¹³ 1536 m. Vilniuje buvo minimas magistrato nustatytas specifinis laikas nuo kada galima pardavinėti maisto prekes: Pakarklis, Povilas, Konstantinas Jablonskis, Juozas Jurginis, and V. I. Neupokojevas, *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai* (Vilnius, 1955), p. 148; Svečių prekybos reguliavimas įtvirtintas 1629 m. Pirklių bendruomenės statute, kur numatoma, kad svetimi pirkliai savo prekyba turi užsiimti tik tam numatytoje miesto (o ne už jo sienų) vietoje ir laiku: *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, p. 254; Kaune kas savaitinis antradienio turgus dažniausiai prasidėdavo 9 valandą ryto: Kiaupa, Zigmantas, *Kauno istorija*, p. 254
- ¹⁴ *Akty cechów wileńskich*, p. I: 125; II: 24
- ¹⁵ *Ibidem*, p. II: 19
- ¹⁶ *Ibidem*, p. I: 331
- ¹⁷ Glemža, Liudas, „Viešosios tvarkos kaitos Kauno mieste XVIII a. antroje pusėje“, *Kauno Istorijos Metraštis*, 17 (2019), p. 17
- ¹⁸ Klovas, Mindaugas, Elmantas Meilus, ir Oksana Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos XVI-XVIII a. apžvalga*. (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020), p. 37, 39
- ¹⁹ Sakalauskas, Darius, „Economic Structure and Key Partnerships of Vilnius Jews from the Second Half of the 17th Century to the End of the 18th“, *Scripta Judaica Cracoviensia*, 17 (2019), p. 65
- ²⁰ Elmantas Meilus. *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro...*, p. 65
- ²¹ Dubinski, Piotr, *Zbiór Praw y Przywilejów Miastu Stołecznemu W. X. L. Wilnowi Nadanych Na Żądanie Wielu Miast Koronnych, Jako Też Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Wilno: w Drukarni J. K. Mci przy Akademij., 1788), p. 22-23
- ²² Kiaupa, Zigmantas, *Kauno istorija*, p. 214
- ²³ *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, p. 225
- ²⁴ Kiaupa, Zigmantas, *Kauno istorija*, p. 227
- ²⁵ *Akty cechów wileńskich*, p. II: 17, 178
- ²⁶ *Ibidem*, p. I: 405
- ²⁷ *Ibidem*, p. I: 363
- ²⁸ *Ibidem*, p. II: 97
- ²⁹ *Ibidem*, p. I: 423
- ³⁰ *Ibidem*, p. I: 442
- ³¹ *Ibidem*, p. I: 490; II: 17, 178
- ³² *Ibidem*, p. II: 160
- ³³ *Ibidem*, p. II: 198
- ³⁴ Nustatymą jungtis į cechus visus miesto ir aplinkinių jurisdikų amatininkus turėjo labai daug cechų; kaip pavyzdžiui Vilniaus keramikai: Samalavičius, Stasys, *Vilniaus miestiečiai ir miestų kultūra XVII-XVIII amžiuose* (Vilnius: Edukologija, 2013), p. 69. Ar Vilniaus mėsininkai: *Akty cechów wileńskich, 1495-1759*, p. I: 120
- ³⁵ Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Jurgita, *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: Sambūvio aspektai* (Vilnius: Žara, 2009), p. 175
- ³⁶ Meilus Elmantas. *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro...*, p. 65
- ³⁷ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos Istorija VII t. II dalis*, p. 427; Elmantas Meilus. *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro...*, p. 65; Samalavičius, Stasys, *Vilniaus miestiečiai ir miestų kultūra ...*, p. 69-70
- ³⁸ *Akty cechów wileńskich*, p. I: 53, 57, 73, 138, 162, 167, 226, 247, 257, 358
- ³⁹ Jurginis, Juozas, Vytautas Merkys, Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos* (Vilnius: Mintis, 1968), p. 101
- ⁴⁰ Klovas, Mindaugas, Elmantas Meilus, ir Oksana Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos...*, p. 39-40
- ⁴¹ Klovas, Mindaugas, „Vilniaus miesto išdas 1647–1794 m. pajamų–išlaidų knygų duomenimis“, *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 2017.2 (2018), p. 83
- ⁴² Klovas, Mindaugas, Elmantas Meilus, ir Oksana Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raidos...*, p. 32
- ⁴³ Meilus Elmantas. *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro...*, p. 50;

Vytautas JAKUBAUSKAS

KAIP KUO NORS TIKĖTI, BET NIEKO NESMERKTI

Mindaugo Peleckio knyga „Naujieji religiniai judėjimai Lietuvoje: tarp tradicijos ir kosminių religijų“ (2022) man į rankas pateko neatsitiktinai: buvau skaitęs vieną kitą jos autoriaus tekstą apie Indonezijos religijas, apie Mesijo fenomeną, tad daugmaž nujaučiau, ko tikėtis. Kai žurnalistas imasi mokslinio teksto, darosi įdomu net paprastam gerų knygų mėgėjui, kokių save laikau.

Kadangi monografija ilga, o aš nemėgstu *spoilinti* (gadinti nuotaikos knygų skaitytojams ar filmų žiūrėtojams, perpasakodamas turinį), tai recenzija bus trumpa.

Pasižymėjau kelis punktus, kurie man atrodo gana svarbūs.

Pirmas dalykas, tarp 400 puslapių (o tai tikrai daug) informacijos tirstėlyno – čia begalė faktų, datų, pavardžių, pavadinimų, terminų (gerai, kad viskas suprantamai paaiškinama) – turbūt kiekvienas rasime sau įdomesnių ir mažiau įdomių. Man, pavyzdžiui, nelabai rūpi, kuo baptistai skiriasi nuo metodistų (krikščionys ir tiek, mažiau paprastai), bet smalsu paskaityti apie kabalistus, budistus, romuviečius, reriečius, musulmonus, magus, įvairių egzotiškų (tarkim, Urantijos knyga) tikėjimų atstovus. Informatyvumu ši monografija artima enciklopedijai.

Antras dalykas – čia vis dėlto ne enciklopedija, nors religiniai judėjimai suskirstyti pagal kryptis, informacija pateikta tvarkingai, nuosekliai. Vietomis prasimuša profesionalaus žurnalisto taktika. Jeigu įmanoma, autorius asmeniškai kalbina religinių judėjimų atstovus, vadovus ar pašalinius asmenis, kurie tuos reikalus gerai išmano.

Tai kur kas patraukliau, negu skaityti kad ir pačią įdomiausią enciklopediją. Tokių pokalbių nemažai, o kai kurie, pavyzdžiui, su šviesaus atminimo Jonu Trinkūnu, Romuvos kriviu, yra tiesiog istoriniai dokumentai.

Trečias punktas (kartu trečias pliusas) – gavau atsakymus į kai kuriuos gana sudėtingus klausimus. Ne, ne apie gyvenimo prasmę. Čia ne teologinė knyga, ne katekizmas ar panašūs tikybos pagrindai, nors pateikiama krikščioniškų bendruomenių tikėjimo išpažinimų, pasakojama apie budistinę Lotoso sūtrą ir t. t. Turiu omenyje, kad sužinojau tai, ko reikėtų ilgokai ieškoti internete (spėju, pabostų naršyti). Na, sakykim, kokie yra mormonų šventieji raštai. Žinojau, kad yra „Mormono knyga“, jos egzempliorių kartą įteikė gatvėje du jauni vaikinukai. Pasirodo, tai toli gražu ne viskas. Autorius paaiškina, kuo tie šventraščiai svarbūs religiniams judėjimams, kokia jų mitologija, kuo tikima ar netikima (pavyzdžiui, Jehovos liudytojai netiki nei rojumi, nei pragaru, o scientologų mitologija – išvis kosminė fantastika). Tokios įdomybės šią knygą daro panašesnę į romaną.

Ketvirtas punktas. Nesitikėjau, kad Lietuvoje tiek visko esama. Daugiau kaip 100 įvairių tikėjimų... Nesvarbu, kad kai kuriomis kryptimis domisi vienetai, jeigu jie šventai įsitikinę, čia jų teisė. Taigi galima rasti puikių klausimų mėgstantiems protmūšius...

Penktas punktas – minusas. Po visko, ką išvardijau, pasigedau... dar vienos knygos. Gal pratęsimo, gal papildymo bendruomenių reakcijomis ir t. t. Na, gal čia ir ne minusas, bet akivaizdu, kad šiai monografijai, pasak

autorius, rašytai apie 20 metų, būtinas tęsinys. Manau, ji sukels audringas (tikiuosi, taikias) diskusijas.

Šeštas punktas – vėl pliusas. Peleckis nieko nesmerkia. Net jeigu iš pateiktų faktų matyti, kad tam tikra organizacija gal ir nėra labai geranoriška, jai vis tiek neklijuojami jokie nepagarbūs epitetai (kaip daroma Rusijoje, kur daug kas dabar vadinama totalitarinėmis sektomis, nors pats Kremlius primena totalitarinę valdančiųjų sektą). Autorius pateikia įvairių tyrinėtojų nuomones. Pavyzdžiui, Gintarui Beresnevičiui užkliuvo *New Age* judėjimai, į kuriuos jis rimtai nežiūrėjo. Bet kaip atsvara pateiktas interviu su antropoteosofo Astrėja, kuri išsamiai paaiškina, kas tas *New Age* ir kodėl ji juo tiki.

Septintas, paskutinis punktas. Labai norėtusi, kad knyga būtų gausiai iliustruota, turėtų elektroninį variantą, kitaip tariant, platesnę sklaidą, kad skaitytojai galėtų parašyti apie ją savo nuomonę, užduoti autoriui klausimų ir gauti atsakymus. Suprantu, kad visa tai kainuoja, bet norėti juk galima.

Trumpai sakant, skaityti monografiją verta, net jeigu jūsų nedomina išvis joks religijos pavidalas. Beje, tokiems nereliginėms skaitytojams yra skirtas puikus skyrius apie humanizmo filosofiją – pasakojama, kaip iš esmės netikintys, tačiau etiški žmonės darė (ir daro) didelius darbus.

Dėkoju autoriui. Tikiuosi, nesupyks, kad pridėsiu monografijos turinį. Jis padės susigaudyti, apie ką ši knyga. Daugiau pridurti nenoriu, netgi neturiu teisės.

Štai turinys: „*Kokia naujųjų religinių judėjimų filosofija? Religinių judėjimų klasifikavimas. Postmodernizmas ir magija. Naujakalbė – veiksmingiausia „užkariavimo“ priemonė. Budizmas, arba Nuo Tibeto iki zen. Daoizmas Lietuvoje. Gimtasis lietuvių tikėjimas ir kuo jis skiriasi nuo latvių dievturybos. Hinduizmas, arba Kuo jogas skiriasi nuo krišnaisto. Islamas ir Lietuva. Kabalistai, arba Kodėl Vilnius vadinamas Šiaurės Jeruzale. Krikščioniškieji tikėjimai Lietuvoje. New Age – žmonijos ateitis ar tik banalybės?*“

P. S. Prasmingas monografijos viršelis – Nacionalinės premijos laureato Leonardo Gutausko akvarelė „Jokūbo ir angelo kova“ (2000). Beje, jis ne tik dailininkas, bet ir puikus rašytojas. ■

Lietuvos šalies žmonių padavimai

POLITINIS PERSIFLIAŽAS

Vasariškai aptingusius savo bürimo salono *Dura necessitas* klientus bandžiau prablaškyti surengusi protų mūšį. Pirmiausia pateikiau suktą klausimą: „Žiaurus, klastingas, karingas nepraustaburnis, ūmaus būdo ir prasto skonio - KAS JIS?“ Iškart pasigirdo atsakymas chorui: „Putinas, pasak Edwardo Lucaso.“ Tada pagudravau: „O ką reiškia *Caput mundi*?“ Stoję spengianti tylą. Atsipeikėję klientai pasidalijo į dvi priešiškas grupes. Pesimistai tuos žodžius išvertė tiesiai šviesiai „Pasauliui kaput“, bet optimistai ginčijosi, kad čia iškilmingas pasaulio centro apibūdinimas. Logomachiją - tuščią ginčą dėl žodžių - lydėjo svaidymasis pusiau tuščiomis ir pusiau pilnomis tyro *spiritus* stiklinaitėmis. Kad neišeikvotų brangaus rekvizito, sutaikymo tikslais uždaviau nekaltą klausimą: „Apie ką pirmiausia pagalvojate, išgirdę teiginį, kad tvirtoms poroms greitos skyrybos negresia?“ Darnus choras užtelėjo: „Juk čia horoskopas avinams.“

Tik viena romantikė paprieštaravo: „Iškart regiu Arnoldą Schwarzeneggerį, kurio skyrybos su žmona Maria truko tiek pat ilgai, kiek ir vedybos.“

„Kantros žmogus, - pritarė ciklotimikas. - Kai kandidavo į Kalifornijos merus, per vieną mitingą apmėtytas kiaušiniiais, žaismingai paprašė patiekti dar ir bekono šoninės.“

„Šiais laikais nedaug kas turi tokį puikų humoro jausmą, nebent mūsiškis Artūras Zuokas. O minėtas menko intelekto, juokauti nemėgstantis ir kitų nesu-prantantis Putinas, kai buvo išmestas iš elitinio klubo G-8, užuot šmaikščiai atsikirtęs, pradėjo plataus masto karą. Bet kariauja ne su visais, kai kam lankstosi žemiau juosmens. Pekine visai netyčia sutikęs didįjį Xi Jinpingą, kukliai prisistatė Tin - Pu, nuolankiai pažadėjo atrėžti net Sibiro gabalą.“

„Kartojate senas Galkino „baikas“. Ką tik apsilankęs Rygoje, jis pasisakė gerokai griežčiau. Net prisipažino anksčiau mėgdavęs gėrėtis saulėtekiais ir saulėlydžiais, bet dabar liko tik saulėlydžiai, nes saulėtekis švinta Rytuose. Konstatavo, kad Rusijoje visi, kurie netikėjo vakcinacija, įsikirščiavę tiki spec.operacija“, - informavo komiko fanas.

„Maskvoje jau visi praradę humoro jausmą, o ypač garbės kodeksą. *Chitryj* Dmitrij, dar žinomas pavarde Medvedevas, džentelmeniškai elgtis nemo-ka net su moterimis. Estijos premjerei, svarstančiai nebeišduoti rusams turistinių vizų kelionėms į Europą, eksprezidentas, tikras muzikas, pagrasino: Kad esate laisvi, čia ne jūsų nuopelnas, o mūsų neužbaigtas darbas.“

„Jam visa gerkle pritaria etatinis TV rėksnys Solovjovas, savuoju lakštingalų mėšlu riebiai tręšiantis propagandos dirvonus. Dabar įsiutęs reikalauja skubiai išduoti tarptautinį orderį, kad būtų suimtas Matas Maldeikis, savo *Twitter* paskyroje kandžiai pajuokavęs: „Jei mongolai įsiverš į Taipėjų, mes atkeršysime - sunaikinsime mažą mongolų kaimelį, pavadintą Maskva. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė palaiko Taivaną“, - drąsia mūsiškio parlamentaro ironija žavėjosi sangvinikas.

„Tas vištgaidis, propagandinės pornografijos trubadūras grasina, kad Baltarusija pralauš sausumos koridorių į Kaliningradą. Matyt, nežino, kad Lukašenka, kol nenukas šviežių bulvių, naujų fizinių veiksmų neiims“, - atsargiai svarstė politologas.

„Ypač dabar, kai Batkos „bazarą“ taip gražiai apdainavo lietuvė Birutė, įtariama, Petrikytė“, - džiugiai klyktelėjo estrados veteranė.

„Su tuo popsu visaip būna. Pamenu, per savo rinkimų kampanijas ir Angela Merkel, ir Donaldas Trumpas pasiskolino *The Rolling Stones* hitus. Angela su garsiuoju „Angie“ tapo Vokietijos kanclere, bet Donaldui 2020 m. atsitiko taip, kaip dainuojama rolingų dainoj „Ne visada galite gauti tai, ko norite.“, - reziūmavo skeptikas.

„Yra visai kitoks šios istorijos pamušalas - kerštas. O buvo taip: Trumpas nekvieštas atėjo į grupės vakarėlį. Įtūžęs gitaristas Richardsas bandė jį išvyti, mosikuodamas peiliu, bet nepavyko, todėl dabar išgujo iš Baltųjų rūmų. Ne veltui sakoma, kad bitlai nori palaikyti jus už rankos, o rolingai - sudeginti jūsų miestą“, - gestikuliuojo cholerikas, keršto sąmokslų fanatikas.

„Vis kalbate apie tolimus kraštus, svetimus žmones... Gal net nežinote, kad surogatinei Lietuvos pilietei Margaritai nučiuožė stogas, todėl čiužinėti į tokio Peskovo kažkelintos žmonos Navkos šou Sočyje nusitempė ir bestuburį lietuvių Povilą, iš kurio reikėtų atimti legendinį VANAGO įvaizdį, jeigu tai nebūtų jo pavardė“, - mieguistai piktinosi net flegmatikas.

„Su padovanota pilietybe kraujo neperpils“, - griežtai konstatavo guvus „žvaigždžių“ vadybininkas Dominykas K.

Klientai baisėjosi: košmaras, kas dedasi.

„Jei kamuoja košmarai, lengviausia nuo jų pabėgti, apsivertus ant kito šono, - pamokė oneironautas, sapnų tyrinėtojas. - Bet jeigu masiškai įsigali persifliažas, tariamu mandagumu užmaskuotos patyčios, tai čia jau ne sapnas, o rinkimų kampanija.“

Ir iš tikrųjų, Italija rengiasi karštam sezonui su politikų antplūdžiu į TV. „Aš būsiu čia kiekvieną dieną“, - gąsdina Berlusconi, atseit dings iš ekranų tik tapęs premjeru.

Lietuvos paplūdimiuose kol kas ramu, Palangoje vilioja skonių jūra, seilė tįsta vien skaitant meniu su patiekalais iš svirplių...

■

Tiesiai iš politikos paplūdimio
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2022. 8 (691)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius, Lithuania

E-mail: info@kulturosbarai.lt

SUMMARIES

Rūta BAGDANAČIŪTĖ. *A racist specter roaming Europe*. About Russia's state terrorism towards Ukraine and the horrifying everyday life of war. (page 2)

Levas KOVARSKIS. *Crime against reality*. *Abstract*. Following S. Freud, H. Arendt and others and also on the basis of personal experience, author suggests that global community has acquired a new and very dangerous psychosocial technology, which permits conscious manipulation of reality on a not yet seen scale. The difference between modern manipulation of information and the old one, usually labelled as propaganda is as big as the difference between nuclear and conventional weapons. It represents not a mere political manipulation but assault on reality itself. Such assault dissociates social mind, promotes split, division and hysteric information processing. As such it should be globally counteracted. Psychoanalysts are in a best position to understand the danger and to spearhead the counteractive movement. (page 8)

Nicolas WERTH. *On the battlefield of history*. Memory, especially when traumatic, is often considered contentious rather than being recalled and honoured. Years of activism that went into uncovering the stories of victims of mass repression, memorialized and archived at Memorial, the NGO the Russian state recently forced into closure, now needs further rescuing. (page 12)

Culture allows the past to meet the present looking to the future. Kęstutis MEŠKYS talks to Sabine VERHEIJEN, chair of the European Parliament's Culture and Education Committee. „The European Union is a community of values and a community of law. It is founded on Europe's rich culture and long history which have helped our political family to develop its central values and principles: freedom, responsibility, justice, security, respect for the dignity of human life in every stage of its existence, solidarity which forms the basis of social cohesion, cultural and linguistic diversity and subsidiarity, which ensures that political decisions are taken as closely as possible to the citizens. The freedom of religion, including the right to convert or to hold no religion, is a fundamental human right. We recognise the Greco-Roman and Judeo-Christian roots of our civilisation and the Enlightenment as sources of inspiration...” – Sabine VERHEIJEN. (page 17)

Virgilijus ČEPAITIS. *A world held hostage*. Reflections on map thinking, seeing naked parallels between Nazism and Putin's policies, discussing the cost of independence. (page 22)

Airidas VAINORAS. *I am Ukrainian since 1986*. To the brother and all freedom fighters. (page 26)

Odetta ŽUKAUSKIENĖ. *The psychophysical power of Arūnas Vaitkūnas' painting*. Among the bright exhibitions of the *Kaunas – European Capital of Culture 2022* program, the exhibition „I walk, I stop and I see...” by Arūnas Vaitkūnas, dedicated to the centenary of the Kaunas School of Art, was especially memorable. In its own way, it is close to the retrospectives that received a

great response – Marina Abramović's exhibition „Memory of Being”, William Kentridge's „That Which We Do Not Remember” explores themes that are fundamental to Vaitkūnas's work as well. (page 31)

Stasys EIDRIGEVIČIUS. *When will the West look into the heart of Eastern Europe?* While traveling through European museums, the artist considers why the traumatic experience of Eastern Europe is ignored and what are the possible ways out of such cultural isolation. (page 37)

About the philosophy of language and the end of the era of hope. Tomas KAVALIAUSKAS's conversation with Augustinas DAINYS and vice versa. The text is a conversation between two prose writers, who also are philosophers. They give questions to each other about Lithuanian writers and philosophers in search for their values and worldviews. The aspect of their generational differences is discussed. (page 41)

Regina URBONIENĖ. *Landscapes of Snaigė Šileika's work*. About the personal exhibition of the Canadian Lithuanian artist, representative of the famous Valia dynasty of painters, student of the graphic artist Telesforos Valiaus (1914–1977) in Vilnius, in the City Hall. (page 48)

Ieva RODIŅA, Vēsma LĒVALDE, Lauma MELLĒNA-BARTKEVIČA, Ērika ZIRNE. *Masks, violence and otherness up close*. *Latvian critics' collective blog about the Lithuanian international theater festival The ATRIUM 2022*. (page 50)

Viktorija SINICYNA. *The wounds of the past in today's view*. „Memoirs of a Young Man” directed by director Eglė Švedkauskaitė based on the novel of the same name by Ričardas Gavelis. (page 60)

Ramunė MARCINKEVIČIŪTĖ. *Short film Shakespeare*. Comments and context of Gildas Aleksa's play „Titas”. If we imagine the relationship with Shakespeare's dramaturgy as an „escape room”, I think that the new generation theater is trying to escape from being surrounded by multi-layered, complex classical texts. The theater expert is interested in how it is done. And what will it achieve. (page 63)

Vytautas LANDSBERGIS. *Lithuania did not want to die. In memoriam* famous actor Regimantas Adomaitis considering his political role during Sąjūdis. (page 68)

Donatas KATKUS. *Polyphonic reflection of musical meanings*. *The phenomenon of musicologist Rūta Gaidamavičiūtė*. (page 70)

Herkus KUNČIUS. *Litbelas. Premature ghost*. Excerpt from the novel being written. (page 75)

Richard BRAUTIGAN. *Poems*. Translated by Julius Keleras / 83

Magdė VOSYLĪŪTĖ. *The shadow economy of the Grand Duchy of Lithuania*. Historical overview. (page 87)

Vytautas JAKUBAUSKAS. *How to believe in something, but not to condemn anything*. Review of Mindaugas Peleckis' book “New religious movements in Lithuania: between tradition and cosmic religions” (2022). A new book of 400 pages just came out. It's the first of its kind in Lithuania: it explores more than 100 new religious movements. It's both a monograph and a journalistic investigation. (page 92)

Krescencija ŠURKUTĖ. *Political persiflage*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life. (page 93)

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Eirik Høyer LEIVESTAD

When the Future Becomes Unpopular (En) (Lt)

Global heating, environmental collapse and increasing global scarcity: no wonder the politics of perpetual advancement are failing to convince. Progressives must brace themselves for the return of some of their most detested ideas. But dismissing the nostalgists as reactionary can no longer be their response.

Books are Smarter Than Their Authors

A Conversation between Juan Gabriel VÁSQUEZ and Jasper VARVEAKE (Es) (Lt)

In the present literary contexts Vasquez is a rarity – a good fallback in literature in the same way is in football. Western literature often lacks depth and especially political and social activism. The writer does not speak about football in present conversation but talks about himself and other writers, about his column published in Colombia's El Espectador and the role of intellectuals.

Time for an Essay Has Come

Phillip LOPATE is interviewed by Naief YEHYA (Es) (Lt)

Phillip Lopate wrote two excellent collections of essays in 2013: To Show and To Tell: The Craft of Literary Nonfiction and Portrait inside my head. These books provide an opportunity to talk about literature and film.

Michaël FCESSSEL

Back to belief (En) (Si) (Lt)

Nietzsche's critique of science as displaced theology echoes in reservations about epidemiologists' political role during the pandemic. But if governments and citizens often expect from science a form of deliverance, many others are convinced that science is part of a plot to deceive us. Perhaps the problem lies not with science but belief itself?

Thomas Hylland ERIKSEN

A window of opportunity (En) (Lt)

Our slowed-down, cooled-down lives during the pandemic are evidence that quality of life does not depend on high productivity and frantic consumption. Suddenly, it has become respectable – and realistic – to talk about reforming society and the economy.

Kate BROWN

Resurrecting the soil (En) (Pl) (Lt)

What can the history of the soil tell us about modernity and its ills? An experiment in urban gardening sets Kate Brown thinking about the consequences of the western world's perennial misuse of the land – and how to return life to today's extinct terrains.

Gergely SIMON

Will polluters ever pay? (En) (Lt)

The explosion in Beirut's port was so loud that it was heard 150 miles away in Cyprus; a neglected store of fertilizer was the unsuspected bomb. To avoid such mismanagement of hazardous chemicals, authorities need to ensure that the polluter pays, says Gergely Simon.

Janet ROITMAN

How COVID-19 became a 'crisis' (En) (It) (Lt)

A virus and its impact described in closed terms: when under pressure, socio-political narratives often become divisive; perceptions can become negatively transfixed. To understand what has gone wrong right now, we need look at how the problem is framed.

Taras BILOUS

A letter to the western Left from Kyiv (En) (Lt)

A large part of the western Left, focused on NATO and the USA, failed to see Russian aggression. Of course, the war on terror needs to be brought into the discussion – but critique of liberal internationalism cannot add up to support for the 'spheres of interest' doctrine.

Zones of friction

Anna LOWENHAUPT TSING in conversation with Hélène HIESSLER and Sébastien MARANDON (En) (Lt)

Extractivism and its impacts seem to be globalization's end game. Industrial capitalism plunders natural resources, wreaking havoc on biomes and the lives of Indigenous peoples – then moves on. Anna Lowenhaupt Tsing speaks about the 'friction' between dynamic groups that can ultimately bring regeneration.

There is No More Real Transcendence That the One Opened by Language

A Conversation Between Ra'ül ZURITA and Ezequiel ZAIDENWERG (Es) (Lt)

Tatiana ZHURZHENKO

Ukraine: A Battleground for Europe's Future (En) (De) (Lt)

For Ukrainians, this uneven battle is about the survival of their nation. However, it is also about the future of democracy in Europe as a whole. The unprecedented act of collective solidarity at the EU border proves the resilience of civil society in the face of Putin's challenge.

SRTR fondas 2022 m. *Kultūros barų* projektui „Kūrybos intencijos, kritikos funkcijos“ skyrė 40 000 eurų, projektui „Žalioji kultūros kursas“ – 28 000 eurų.

SRTR fondas remia rubrikas: „Problemos ir idėjos“, „Rūpesčiai ir lūkesčiai“ (iš dalies), „Kūryba ir kūrėjai“, „Praeities dabartis“

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešoji erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

EUROZINE

Geriausi straipsniai iš visos Europos

Spausdino „Lietuvos ryto“ spaustuvė
Sodų g. 83, Skaidiškės, 13274 Vilniaus rajonas

Tiražas 2000 egz.

Kaina – 2 Eur

Buvusių Maskvos namų fasadą Vilniuje puošia Ukrainos tvirtybės simbolis – ukrainietės savanorės portretas

Kaina – 2 Eur
KULTŪROS BARAI 2022. Nr. 8 (691), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009